

ЗОВНІШНІ справи

№ 2 – 3 2019

ISSN 2663-2675

**ЛЮДИНА –
ЦЕ ГОЛОВНА
ЦІННІСТЬ**

СТОР. 5

АВАРІЯ

СТОР. 9

**«РЕЙДЕРСЬКЕ
ЗАХОПЛЕННЯ»:
ЯК РОСІЯ ПРИСВОЇЛА
СОБІ МІСЦЕ СРСР В ООН**

СТОР. 19

SOPHIA

BUSINESS CENTER

З питань оренди:

тел.: +38 044 277 94 12

01001, м. Київ, пров. Рильський, 6

www.Sophiabc.com.ua

Відсутність вибору чудово прояснює розум.

Генрі Кіссинджер

Вельмишановний читачу!

Хоча й з певним запізненням, та все ж таки побачило світ чергове число журналу «Зовнішні справи». Редакція впевнена, що протягом найближчих місяців вдасться поновити регулярний графік випуску видання. У цьому номері на вас чекають майже детективні дипломатичні історії, ретельний аналіз зовнішньої політики останніх років і бачення перспектив, що залежатимуть від вибору вектору її розвитку.

Із необхідністю робити вибір ми стикаємося незліченну кількість разів щодня: від побутових дрібниць до великомудрих і всеосяжних планів. Ми беремо на себе відповідальність і часто робимо вибір за наших

дітей, визначаючи їхні уподобання, друзів, професію, або за своїх батьків, нав'язуючи їм власне бачення розрекламованих медичних досягнень чи поширених політичних уявлень.

Цьогоріч у більше ніж 50 країнах світу – від Індії до Швеції, від Нуару до Македонії – виборці на парламентських, загальних, президентських виборах уже визначили або визначатимуть майбутнє своїх держав. І якщо у Сальвадорі перемогу здобули лівоцентристи, в Сенегалі найбільшу підтримку отримали ліберали.

Усе в природі прагне рівноваги. І коли у будь-якій точці планети виникає надлишковий енергетичний потенціал, завжди знайдуться рівноважні сили, спрямовані на подолання дисбалансу. Навіть якщо його було спровоковано не діями, а виключно думками, що, як відомо, є потужними згустками енергії, котра реалізується на матеріальному рівні. На енергетичному ж усе матеріальне має однакове значення, і тільки людина, оцінюючи явища та предмети, забарвлює їх у конкретні рожеві чи темні кольори, часто спотворюючи дійсність і створюючи отой небезпечний надлишковий потенціал. До речі, єдине, що не впливає на виникнення надлишкового енергетичного потенціалу – це почуття гумору, яке рятує навіть у ситуації відсутності вибору.

Тим не менш, дехто переконаний, що вибір є завжди і залежить він виключно від бажання людини отримати або не отримати щось та її оцінки реальності досягнення омріяного результату. Дехто вважає свободу вибору ілюзією, оскільки будь-який вибір відбувається спонтанно у силу тих причин, які його обумовили. А дехто намагається якнайчастіше уникати можливості робити свій вибір, перекладаючи тягар відповідальності на інших.

Є стара притча про двох учнів, які посперечалися про те, наскільки мудрий їхній учитель. Один з юнаків стверджував, що зажене вчителя у глухий кут своїм простим запитанням. Зранку хлопець упіймав метелика і щільно сховав його у своїх долонях. Вирішив, що підійде до майстра і запитає його – живий метелик чи мертвий. Якщо вчитель скаже, що живий, він злегка стисне руки і покаже тому мертвого метелика, якщо скаже, що мертвий – відкриє долоні і випустить метелика на волю. Так хлопець сподівався виграти суперечку. Тож у присутності своїх товаришів з навчання він підійшов до майстра і запитав у нього:

– Вчителю, чи живий метелик у моїх долонях, чи мертвий?

Пильно вдивляючись в очі своєму учневі, вчитель відповів:

– Все у твоїх руках...

Читаймося!

Передплатний індекс: 74402

Передплатне агентство: ТОВ «Ас-Медіа»

04080 м. Київ, вул. Нижньоюрківська, 9

електронна адреса: n.podnebesnaya@smartpress.com.ua

Склад Редакційної колегії розміщено на офіційному сайті журналу «Зовнішні справи»: www.uaforeignaffairs.com.ua
Видавець – Громадська спілка «Редакція журналу «Зовнішні справи»
Голова Правління – Володимир Хандогій,
Президент Української асоціації зовнішньої політики, Надзвичайний і Повноважний Посол
Рекомендовано до друку Вченою радою Вищого навчального закладу «Університет економіки і права «КРОК», протокол № 1 від 18 жовтня 2018 року для журналу «Зовнішні справи» (серія «Історичні науки»)

Позиція авторів не завжди збігається з позицією редакції
Усі права захищені. Передрук матеріалів без посилання на «Зовнішні справи» забороняється. Редакція не несе відповідальності за зміст рекламних оголошень

Головний редактор – Ольга Таукач
Над номером працювали: Ольга Таукач, Анатолій Корж, Дар'я Кушнір, Юлія Запорожченко
Наказом Міністерства освіти і науки від 14 лютого 2014 року №153 журнал «Зовнішні справи» занесено до переліку наукових фахових видань, у яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів докторів і кандидатів наук за спеціальністю «Політичні науки»
«Зовнішні справи» – науково-публіцистичний журнал, №2-3, 2019
Виходить щомісяця, засновник – ГС «Редакція журналу «Зовнішні справи»
Адреса редакції: Україна, м. Київ, провулок Рильський, 6, тел. +38 067 209 47 39

Реєстраційне свідоцтво: № 23533-13373 ПР
Друк – ТОВ Видавництво «Саміт-книга»
Наклад: 500 примірників
Ціна договірною
Передплатний індекс: 74402

**3 питань розміщення реклами та оголошень
звертатися за тел.: +038 (099) 33 77 372
Євген Рокитський.**

Зовнішні справи № 2-3, 2019

(серія «Політичні науки»)

Анатолій Кінах

Людина – це головна цінність..... 5

Аналітика без політики

Андрій Веселовський

Аварія..... 9

Олександр Потехін, Ігор Тодоров

Зовнішня політика та міжнародне становище України за часів
Президента Петра Порошенка очима експертів..... 12

Історія питання

Володимир Єльченко, Володимир Павліченко, Ігор Бондюк, Євген Лісученко

«Рейдерське захоплення»:
як Росія присвоїла собі місце СРСР в ООН..... 19

Марина Ставнійчук

Венеціанська Комісія в контексті
українського конституційного процесу..... 24

Сергій Троян

Інформаційно-безпекова політика Європейського Союзу..... 28

Євген Рябінін

Формування комплексу регіональної безпеки Близького Сходу..... 33

Дмитро Веденєєв

Церковна дипломатія і спецслужби. Історичний детектив..... 38

Дипломатичний прогноз

Дмитро Ткач

Зовнішня політика України: потрібні нові підходи..... 43

Сергій Толстов

Україна у контексті глобальних пріоритетів США..... 48

Наталія Нєчаєва-Юрійчук

Хто володіє інформацією, той володіє світом..... 54

Анатолій Кінах, член Наглядової ради Національного форуму «Трансформація України», президент УСПП, экс-прем'єр-міністр України

Людина – це головна цінність

Серед найбільших проблем, з якими сьогодні зіткнулася Україна, є переміщення за кордон її найбільшого скарбу – власних громадян. Як зупинити цей загрозливий процес? Що може вплинути на рішення українських мігрантів повернутися на Батьківщину? Яку роль у цьому мають відіграти держава і громадянське суспільство? Про фатальну небезпеку депопуляції та критичну необхідність конструктивного діалогу між владою і суспільством – з розмови з Анатолієм Кінахом, членом Наглядової ради Національного форуму «Трансформація України», президентом УСПП, экс-прем'єр-міністром України.

– Не відкрию таємниці, якщо скажу: чим розвиненіша країна, тим більше в ній цінується людина, тим більше уваги надається розвитку саме людського потенціалу, від якого, зрештою, залежить і зростання країни загалом, її авторитету на міжнародній арені. Нещодавно я брав участь у XII форумі «Європа – Україна», який проходив у польському Жешуві. Серед інших болючих тем ми обговорювали проблему розвитку охорони здоров'я у контексті досвіду Східної Європи. Результати оголошених на форумі досліджень справили на мене величезне враження, адже вони наочно продемонстрували, що Україна порівняно зі своїми найближчими сусідами виділяє безпрецедентно мало ресурсів на утримання сфери охорони здоров'я, вже не кажучи про її вдосконалення і розвиток. Подивіться, у Держбюджеті 2019 року замість 5 % ВВП – це обсяги, рекомендовані ВООЗ – фінансування галузі становить менше ніж 3 %. І це ще раз підтверджує наступний висновок: для країн Європи Людина є головною цінністю. Для України поки

що – ні. А до того ще додається депопуляція – тобто систематичне зменшення чисельності населення внаслідок звуженого його відтворення. За цим показником Всесвітня організація охорони здоров'я занесла нас до десятки найпроблемніших держав світу. І фактично українська статистика за 2018 рік, що підтверджується ще й міжнародною, віддзеркалює цю ситуацію як дуже і дуже загрозливу. Минулого року на 100 смертей в Україні у нас було лише 57 немовлят. Тож протягом того року фактична чисельність українських громадян зменшилася на 208 тисяч – тобто ми втратили тільки за рік один обласний центр. Для порівняння: 2017-го – це також офіційні дані – на 100 смертей було 64 немовляти. Тобто ще мінус 192 тисячі. Отже, протягом лише двох років – 2017-го і 2018-го – фактично нас стало менше на 400 тисяч. А це за чисельністю – два обласні центри, які умовно зникли з умовної мапи України.

Найдорожчий ресурс – людський капітал

– За оцінками УСПП – і це підтверджується офіційними даними – від семи до дев'яти мільйонів українців сьогодні працюють за кордоном (із них на постійній основі, за даними Міністерства соціальної політики, – 3,2 мільйона громадян). Нас дуже турбують ці вкрай небезпечні тенденції, які ми вже не перший рік спостерігаємо в Україні. Мовою фахівців це називається безпрецедентними масштабами трудової міграції – тобто неприпустимими втратами людського потенціалу. В Україні поширено декілька форм цього надзвичайно загрозливого за масштабами і наслідками процесу.

Пункт пропуску в Шенгені (Львівська область). Фото УНІАН

По-перше, це класична стандартна трудова міграція. 80 % загальної кількості українських заробітчан припадає на Польщу, Російську Федерацію, Чеську Республіку та Італію. Так, зокрема, у Польщі зараз працює близько двох мільйонів українських громадян. За оцінками фахівців, серед українських трудових мігрантів переважають чоловіки, вік 40 % з яких становить 34 – 40 років. Тобто найдієздатніший вік.

По-друге, це так звана міграція освіти. Величезна кількість наших молодих людей виїжджає на навчання за кордон. Скажімо, у Польщі зараз, за їхніми ж даними, отримують світу майже 40 тис. юнаків і дівчат з України. І в тому немає нічого поганого. Навпаки. Якби не один нюанс. Коли ми робили опитування серед українського студентства у Польщі, з'ясувалося, що 60 – 70 % опитаних не має бажання повертатися до України. Оце загрозливо.

По-третє, це міграція бізнесу. Я подивився на показники присутності різних країн на польському ринку, і з'ясувалося, що український бізнес лідирує за загальним обсягом придбання польської нерухомості та інвестування у польську економіку. Тобто бізнес, маючи несприятливі умови у нас, на нашій рідній українській землі, вимушений шукати ті держави, ті умови, де можна працювати прибутково і бути конкурентоспроможним.

По-четверте, це міграція родинами. Збільшується кількість випадків, коли мігранти виїжджають цілими сім'ями. Коли їх запитуєш, чому ти виїжджаєш з України, у чому проблема, вони найчастіше називають навіть не заробітну плату чи зайнятість, а говорять про те, що ми втратили перспективу для себе і для своїх дітей, для реалізації себе в Україні.

Це – перелік основних форм міграції, поширених сьогодні в Україні, які набули небувалого масштабу. Подолати ці надзвичайно загрозливі тенденції адміністративними чи силовими методами неможливо. Висновок один: потрібно створювати сприятливі умови на українській землі.

Від констатації проблеми до її вирішення

– УСПП працює за принципом: 5 % – констатація проблеми, 95 % – методи її вирішення. Базою для створення дієздатних методологічних інструментів для розв'язання кожної окремої системної проблеми є активізація, зокрема, громадянського суспільства, тобто величезної кількості неурядових, недержавних громадських об'єднань: і це не тільки об'єднання бізнесу, промисловців, підприємців, роботодавців – це об'єднання волонтерів, добровольців, молодіжних організацій, осередків діячів культури і освіти, духовенства, яке представляє різні конфесії в Україні. В рамках реалізації Національного форуму «Трансформація України»

напрацьовані дуже серйозні, комплексні документи: такі як Стратегія Трансформації України, що спирається на досвід наших сусідів – Східної Європи, Балтії, базуючись на наших національних пріоритетах і специфіці, а також на чіткому усвідомленні незворотності шляху розвитку України як демократичної європейської конкурентоспроможної на світових ринках держави.

УСПП, Антикризовою радою громадських організацій розроблена Платформа економічного патріотизму, яка формулює перелік термінових і невідкладних заходів, спрямованих на підтримку економічного зростання України, доведення приросту річного ВВП до 6 – 8 % у короткій перспективі. Над цією програмою працювали десятки структур, які представляють увесь реальний сектор економіки України, а також Національна академія наук України, провідні науковці з інших інституцій, аналітичні центри, вітчизняні та міжнародні експерти. Спільними зусиллями ми підготували дуже серйозну програму протидії деіндустріалізації: «Нова індустріалізація – реальний шанс для України». Ми, на жаль, перетворюємося на державу із сировинною економікою. 70 % українського експорту – сировина, а це впливає і на міграційні процеси, оскільки сировинна економіка ніколи не може створити необхідну кількість високооплачуваних робочих місць, які могли б забезпечити належний рівень життя для тих, хто прагне працювати якісно та отримувати відповідну винагороду. Кожна окрема програма містить конкретні пропозиції, системні та виважені, які має Президент, Кабінет Міністрів, Верховна Рада – в усіх фракціях та профільних комітетах. І саме на цьому етапі роботи вимушені констатувати, що, крім усього іншого, ми маємо величезну проблему якості державного управління, урядування. В Україні сьогодні кадрова політика часто проводиться за принципом особистої відданості або підходами «свій-чужий». До того ж додається деяка руйнація інституційної пам'яті, спадкоємності досвіду. Ці процеси призвели до того, що у державній владі виникли навіть ознаки деградації системи. На мою думку (так кажуть і наші партнери), найголовнішою з них є відсутність в Україні

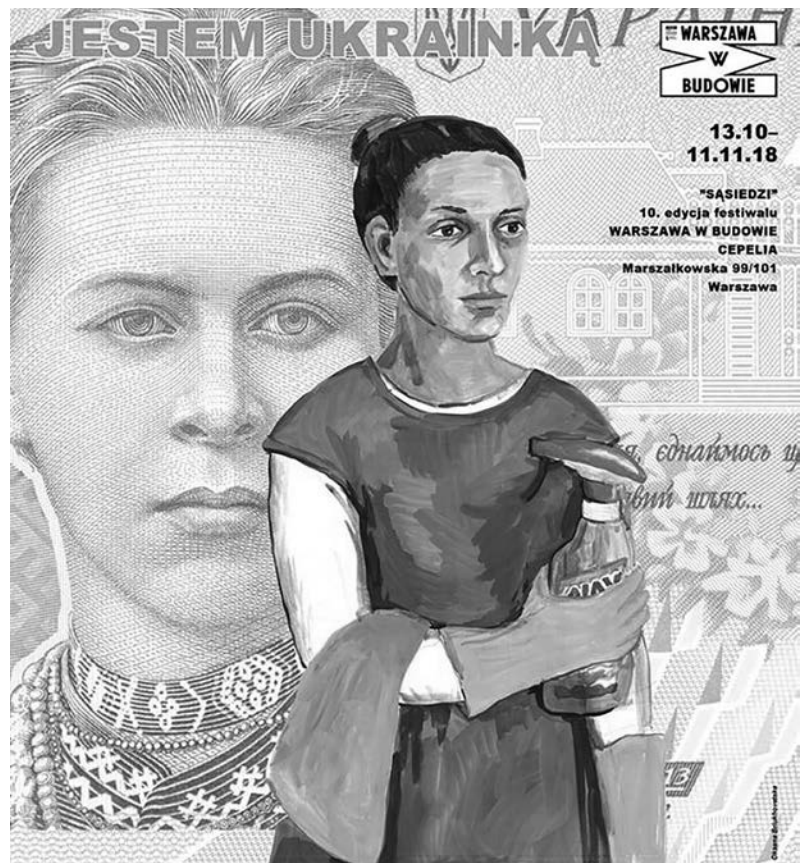
Стратегії розвитку, тобто конкретних програм розвитку, у кожній з яких ми могли б виокремити: ця частка — українські домашні завдання, а у цій частині ми хотіли б об'єднати свої зусилля з інвесторами, з нашими зарубіжними партнерами. Цього від нас чекають. На сьогодні такі програми відсутні. І якраз ті напрацювання, які ми робимо в рамках Національного форуму «Трансформації України», розроблюючи інші секторальні програми — це, напевно, те, без чого у нас просто немає шансів вийти з кризи і бути сучасною конкурентоспроможною державою. Передусім, це стосується трудового потенціалу. І ми запропонували уряду комплексні підходи, спрямовані на вирішення проблеми збереження і розвитку трудового потенціалу України, що охоплюють усі складові, починаючи з необхідності модернізації професійно-технічної освіти, ринку праці, імміграційної політики, системи стимулів, податкової складової тощо.

Реалізація стратегії розвитку економіки не повинна залежати від політичної кон'юнктури

— Нещодавно я був в Одесі, де ми разом з промисловцями, науковою громадою Півдня України провели дуже серйозне засідання, присвячене індустріальному та інноваційному розвитку як України загалом, так і конкретних її територій, зокрема Донбасу. У цьому питанні наша позиція наступна: незалежно від того, де проживають люди — на окупованій частині Донбасу чи на підконтрольній нам території — вони всі є громадянами України. Будь-які образи стосовно них є неприпустимими — я готовий поводитися в такій ситуації по-боксерськи жорстко. Україна як держава повинна не тільки демонструвати світові, а й відтворювати у повсякденних реаліях своє піклування і готовність підставити плече тим українським громадянам, котрі перебувають на тимчасово окупованій території. Це головний принцип державної політики як такої. Зі свого боку, ми два роки тому, доклавши значних зусиль, відновили діяльність регіонального відділення УСПП у Донецькій і Луганській областях. Ми працюємо напряму з місцевими громадами. Теми наших дискусій, безумовно, пов'язані з пошуками шляхів відновлення Донбасу на нових засадах — як регіону високоіндустріального і сучасного виробництва. Для цього необхідно створювати всі передумови, головна з яких, безумовно, — мир. Але мир не через капітуляцію, а мир, в якому немає місця для торгів навколо територіальної цілісності України. Донбас був, є і буде українським, невід'ємною частиною України. Сьогодні ми маємо думати про те, як вирішити питання життєдіяльності людей на Донбасі, у який спосіб формувати

умови залучення інвестицій, створювати на уламках старого сучасне конкурентоспроможне виробництво, залучати до цього процесу підприємництво — малий, середній бізнес. На цьому етапі є надзвичайно важливою ефективна високосистемна і професійна державна політика. За статистикою у нас майже 1,7 млн вимушено переміщених осіб, і навіть щодо до них немає серйозних програм — їхньої адаптації, працевлаштування, вирішення соціальних проблем тощо. А здебільшого — це люди з високою фаховою кваліфікацією. Тож леймотивом Одеського форуму стала можливість реалізації на практиці закликів максимального задіяння всього наявного в Україні науково-технічного, промислового і кадрового потенціалу. Адже тільки завдяки цьому країна, незважаючи на втрати, зможе залишатися і зміцнювати свої позиції у світі як держава, що здатна виробляти конкурентоспроможну науково-технічну, інтелектуальну, з високою доданою вартістю, продукцію. Це має базуватися на принципах державного і приватного партнерства з високою участю освітянських, наукових інститутів, академій, чіткої кадрової політики, підготовки фахівців і, головне, на створенні умов для модернізації і розвитку.

Не перше десятиріччя існує чимало нерозв'язаних питань, що стосуються інвестиційного клімату, який вимагає суттєвого вдосконалення, особливо в частині

Na ukraińskim banknocie o nominale 200 hrywien widnieje Łesia Ukrainka — pisarka, feministka i intelektualistka z początku XX wieku, która nawoływała twórców i artystów, by stawali po stronie robotników oraz broniли ich interesów.

Dziś z powodu trudności i załamania gospodarki tysiące Ukrainek zmuszone są do pracy w Polsce. Kobiety te zasługują na uczciwą płacę i odpowiednie traktowanie.

Польський плакат

захисту приватної власності, рівноправної конкуренції, рівності всіх перед законом. Це безпосередньо стосується і того промислового потенціалу, який залишився ще у промисловому секторі України. Він вимагає розумних правил гри, ефективної сучасної промислової політики, індустріальної, інноваційної, політики локалізації виробництва, податкових стимулів тощо. Це мають бути такі напрямки сучасної промислової індустріальної політики, які зможуть дати шанс Україні залишатися в числі держав, що здатні працювати на ринку космічних послуг, авіабудування, кораблебудування, енергетичній, транспортній та в інших сферах. Усе це вимагає серйозної політичної волі з боку держави та владних структур і, що дуже важливо, чітких системних програм, на основі яких розвиваються всі країни. Такі програми розвитку і модернізації повинні виконуватися незалежно від політичної кон'юнктури, незалежно від складу парламентів, урядів, персони президентів. Як свідчить досвід інших держав, скажімо, Південної Кореї, на яку ми часто посилаємось, Японії, Німеччини, Франції, за всіма основними економічними напрямками поступу держави діяли як раз такі принципи: розвиток економіки на базі середньо і довгострокових програм, що виконувалися незалежно від політичної кон'юнктури. І ми не виняток – нам необхідно це робити. Сьогодні це – одна з тих умов, яка дала би можливість Україні уникнути статусу сировинного придатку розвинених країн. Ми не маємо право на це з точки зору нашої відповідальності перед майбутніми поколіннями.

Діалог – це подушка безпеки

– Для того, щоб досягти успіху у будь-якій справі, необхідний діалог. Ми за діалог – влади і бізнесу, держави і громадянського суспільства. В наших умовах

діалог – це не тільки пошук розумних рішень, а й подушка безпеки. Бо там, де є діалог – там завжди є шанс вирішити питання цивілізованим шляхом. Коли немає діалогу, виникає вакуум. І тоді в комунікаціях між державою і народом з'являються дуже серйозні руйнівні сценарії – і це загрозливо. Але діалог повинен бути рівноправним і з високою взаємною відповідальністю. Мушу визнати, що ми не задоволені нинішнім рівнем діалогу з урядом, з іншими інститутами влади, бо дуже часто він перетворюється на імітацію. От я згадав ті системні програми, які напрацьовані на базі досвіду та інтелекту – насамперед, тих, хто створює робочі місця і сплачує податки, розуміючи, що таке реальна економіка, і вже говорив про те, що їх отримали усі дотичні до їхньої реалізації владні структури. На моєму робочому столі вже забракло місця для позитивних і схвальних відгуків з їхнього боку. Але коли ми аналізуємо коефіцієнт корисної дії від нашої співпраці, він виявляється дуже малим. Тобто на словах начебто є підтримка, є якась спільна мета, а в реальних справах дуже мало з того, що пропонується, втілюється в життя. Те, що сьогодні діалог дуже часто перетворюється на імітацію, нас турбує, оскільки це наносить шкоду не тільки самій сутності державної політики, не тільки розвитку економіки, проведенню реформ, підвищенню конкурентоспроможності українських товарів і послуг, а й якості життя громадян. Тож діалог в країні між владою і суспільством вимагає дуже серйозного вдосконалення – особливо в контексті відповідальності сторін за взяті на себе зобов'язання.

Підготувала Ольга Таукач

Девід Кемерон

20 лютого 2019 року в Палаті громад Великої Британії, де упродовж 804-х років зароджується, окреслюється і впроваджується національна політика, відбулася знакова подія. Три депутати правлячої консервативної партії та восьмеро з опозиційної ліберальної покинули колег. Утворилася 11-особова Незалежна Група (TIG). Причина – Брекзит, який послідовно і неухильно, мов відбійний молот, розбивав спершу єдність британських виборців (референдум 52 % проти 48 %), потім історичну єдність нації (шотландці голосували: 30 % – «за», 70 % – «проти», валлійці: 60 – 40, англійці: 65 – 35, північно-ірландці: 30 – 70, Гібралтар: 3 – 97), потім єдність структурну (село проти міста, лікарі проти водіїв) – і, нарешті, вдарив по єдності партійній.

Що ти наробив, Девіде Кемерон, ініціатор і жертва Брекзиту?

В шаленій, просто-таки – театральній, боротьбі між прихильниками Виходу з Європейського Союзу (Leave) та Залишення в ньому (Remain), розпаленій референдумом червня 2016 року, згорає усталене уявлення про найстаріший мудрий парламентаризм. А разом з ним – і моральні канони та неписані правила, на котрих, здебільшого, базується ліберальна демократія, що ми її знаємо як найпоширенішу форму управління три чверті століття.

«Але хто їм власне винен?», – запитує пересічний київський (варшавський, лісабонський) міщанин. І, дійсно,

міць Альбїону, а разом і, нібито, бетонну європейську єдність руйнує персональне марносластво. Британська політична система, що базується на регулярній та передбачуваній зміні правлячих двох, інколи трьох партій, дає можливість слабкому урядові піти у відставку, дочекатися помилок наступників, перегрупуватися в очікуванні нового виборчого циклу і повернутися у ще теплі крісла. До консерватора Кемерона (2010 – 2016) прем'єром були лейбористи Браун (2007 – 2010) та Блер (1997 – 2007), зате до них – консерватори Мейджор (1990 – 1997) та Тетчер (1979 – 1990), а до цього знову лейбористи. І так далі – упродовж майже століття. Іди у відставку і не «парся»!

На диво, Кемерон під тиском критиків – ультра-консерваторів – намагається будь-що зберегти своє місце, пропонуючи як відкуп проведення референдуму щодо перебування держави в Європейському Союзі, який успішно програє, разом із прем'єрською посадою, внаслідок непослідовних, хаотичних і непереконалих дій та заяв. Сталася аварія. Наймолодший з 1812 року прем'єр не впорався з керуванням.

У британській, європейській та американській аналітиці ми знайдемо тисячі пояснень, чому так пішло (не пішло). Успішна спочатку кампанія Кемерона, якому в Брюсселі співчували та обіцяли надати додаткові винятки з ЄС-івських правил, закінчилася принизливою поразкою. Вважають, зокрема, що тут доклався і Кремль,

Палата громад Великої Британії. Фото: UK government - <https://civil.service/local.blog.gov.uk/2>

розхитуючи громадянське суспільство та успішно граючи у кібервійну. Фактом, однак, залишається, що всередині консервативної партії, надто її керівництва, знайшлися лідери, які перекинулися до лав суперників («Борис, ти не правий» повторюється!) Задля своєї вигоди, зрозуміло. А поділене царство, як відомо, не встоїть.

“Indescribably selfish recklessness”, – так охрестило цю історію впливове британське видання, що я спробую перекласти як «кричуща егоїстична безрозсудність». Чи то з намови колег-консерваторів, котрим теж кортіло залишитися при кермі, чи через самовпевненість прем’єр робить крок, який нині – дивиться початок тексту – руйнує націю, партію та економіку.

Про останнє – окремо. Великі світові компанії починають залишати Лондон. Nissan, Dyson, Panasonic, Airbus, JPMorgan і навіть рідний Jaguar Land Rover або вже переїхали на твердішу фінансову землю, або зроблять це найближчим часом у випадку «твердого Брекзиту» чи без м’якої угоди. Отже, відпливе капітал, робочі місця, престиж, нарешті шанси бути цікавими для «світу поза Євросоюзом». Адже одним із основних аргументів прихильників Виходу було запевнення, що, вистрибнувши з брюссельських обмежень, «вільна» Британія стане таким собі «Сингапуром Заходу», переманить до себе великі гроші, які не люблять регулювальників з ЄС. За такою логікою оці великі гроші мали б опинитися у Києві – тут не тільки не існує

брюссельських жорстких правил, а й спостерігається повна фінансова свобода для власників колосальних статків. В усякому разі, поки не спіяманий і не покараний жоден український псевдо-банкрут, які за останні п’ять років вивели «бабло» (власність довірливих вкладників) з Києва до Відня/Цюриха/Нікосії і далі насолоджуються життям.

І фахівці, і балакуни (тобто спостерігачі) хочуть вгадати, що, врешті, станеться із цим королівством: погодиться на складні умови президента Єврокомісії Юнкера, відпливе без угоди чи, свят-свят, відкличе результати референдуму. Як відомо, юристи можуть витлумачити будь-яке законодавство у потрібний чинній владі спосіб. У даному випадку це зовсім легко, адже волевиявлення 2016 року мало рекомендаційний характер, тож уряд міг просто не взяти його до уваги. В усякому випадку Брюссель, який турбується про долю Британії, а заодно і не хоче втрачати сильну економіку, робить Лондону дружній пас: погоджується на відтермінування Брекзиту аж на два роки (Туск, Юнкер, лютий 2019).

Але, мабуть, не це є головним – проблема глибша. Проблема у тому, що шкода вже зроблена. І вона непоправна.

По-перше, в Британії зруйнована віра у найцікавіший цивілізаційний проект нашого часу – Європейський Союз. Чого й домагалися в Москві і чим не стурбувалися у Вашингтоні.

Тереза Мей. Фото Reuters

По-друге, підірвана політична єдність Сполученого Королівства, де загострилися автономістські, а може й сепаратистські тенденції.

По-третє, втративши голос у Спільній Європі, Лондон стає менш цікавим для громадян та урядів Британської Співдружності, а це такі два і півмільярда людей та 10 трильйонів ВВП. Розмови про те, що ринок Британії стане привабливішим для членів Співдружності, не виправдалися – як і надії посилити авторитет Сіті.

По-четверте, британці втрачають Ірландію. Відгороджуючись від неї митним кордоном, розпалюють недовіру до себе як сусіда, дають підстави для відродження релігійного протистояння. Експерти порахували, що коли втрати Британії від Брекзиту дорівнюватимуть 5 % ВВП, то для Ірландії – аж 7 %.

На додаток: позбавивши себе від «пут Брюсселя», Лондон потрапляє в економічну залежність від могутнього Вашингтона, могутнього Пекіна, могутнього Токіо і навіть від колишньої колонії – Канади.

Втративши обов'язки, яких він мав менше ніж будь-яка інша з 27 країн ЄС, Лондон позбавився прав, які були, принаймні, такі ж як й в інших трьох грандів – Німеччини, Франції, Італії.

На Темзі декотрі себе заспокоюють тим, що при розлученні вдасться зберегти безпекове співробітництво, спільні дії проти тероризму, незаконної міграції, наркотрафіку. Але, по суті, це не має жодного

стосунку до Брекзиту, бо безпекові інституції ЄС активно взаємодіють і з третіми країнами, зокрема з Києвом.

В Україні багато хто сприймає Брекзит як ознаку послаблення ЄС. Це вірно, якщо розмірковувати лінійно. Але процес щойно почався (і триватиме, як ми почули, ще два сезони), і лише за кілька років ми зможемо оцінити, що насправді відбулося. Адже багато хто порівнював Британію з чужорідним тілом в Спільній Європі – через її візову, безпекову, аграрну, фінансову і політичну окремішність. Та й британську пиху ніхто не скидав з рахунку. У разі, якщо добробут острів'ян таки постраждає після Виходу, Брекзит стане корисним щепленням для малих щурів, як, люблячи, називають у Брюсселі декотрі невеликі держави Центрально-Східної Європи, котрі уповні використовують ЄС-івські гроші та ведуть хамську кампанію проти його правил і керівників.

А для України історія з Брекзитом має стати гучним дзвоном. Ми були і продовжуємо бути у внутрішньополітичній зоні «кричущої егоїстичної безрозсудності». Тільки маємо під боком, на відміну від Лондона, не терплячий Брюссель, а зажерливу Москву.

Андрій Веселовський,
Надзвичайний і Повноважений Посол України

Зовнішня політика та міжнародне становище України за часів Президента Петра Порошенка очима експертів

Використано результати двох опитувань експертів Центром миру, конверсії та зовнішньої політики України – у червні 2014 р. та грудні 2018 р. – за традиційною методикою (застосовується з 1997 р.) серед чотирьох груп осіб, причетних до аналізу, планування, експертизи зовнішньої та безпекової політики України та прийняття політичних рішень (працівники органів державної влади й державних аналітичних структур, військова еліта, народні депутати, фахівці з вишів та неурядових організацій, журналісти) та які представляють основні регіони України – Центр (в основному – Київ), Схід, Захід, Південь. Автор програми дослідження – О. Потєхін. В опитуванні брали участь 57 експертів у червні 2014 р., для порівняння залучено результати опитування 71 експерта, проведеного у другій половині грудня 2018 р.

Сучасні виклики європейській безпеці, обумовлені новітньою російською агресією, мають безпосередній вплив на зовнішню політику та міжнародне становище України. Політика Кремля, який керується геополітичними мареннями у прагненні «обійняти належне місце у світовій політиці» шляхом провокування низки криз, його претензії на виключну сферу впливу на «пострадянському» просторі з 2014 року, різко змінили європейський політичний ландшафт. Російська анексія Криму та вторгнення її військ до Східної України стали першою з часів закінчення Другої світової війни спробою силової зміни європейських кордонів такого масштабу. Росія демонстративно кинула виклик міжнародній системі, яка склалася за підсумками Другої світової війни та після завершення періоду «холодної війни». Російська агресія здійснюється комплексно, включаючи до себе інформаційно-пропагандистську складову, економічний і дипломатичний тиск, а військові операції проводяться приховано, з використанням незаконних збройних формувань. Агресивні дії спрямовані, насамперед, проти України, але російська «гібридна війна» передбачає досягнення далекосяжних цілей, підлив безпекових засад демократичного Заходу.

ЧАСТИНА 1. ЗАГРОЗИ ТА ЗДАТНІСТЬ ЇМ ПРОТИСТОЯТИ

2014 рік був для зовнішньої політики України надзвичайно складним і, водночас, переломним. Завдяки Революції Гідності було усунуто від влади злочинний режим Януковича. За таких обставин почалася російська агресія: окуповано Крим і частку територій Донецької та Луганської областей. В Україні відбулася легітимізація нової влади в результаті позачергових виборів Президента та Верховної Ради. Нарешті було підписано і ратифіковано Угоду про асоціацію з ЄС. Протягом 2014 – 2018 років відбувалося просування країни шляхом європейської та євроатлантичної інтеграції, хоча слід визнати, що цей процес був складним, суперечливим, багато в чому непослідовним. Створилася коаліція демократичних держав на підтримку післяреволюційної України, спільними зусиллями вдалося зупинити подальшу російську агресію, але їх було явно недостатньо для відновлення територіальної цілісності держави та примушення путінської Росії поважати засади міжнародного права. Загалом експерти наприкінці досліджуваного періоду практично не змінили оцінки порівняно з літом 2014 р. щодо позитивного впливу Євромайдану та згодом Революції Гідності на міжнародне становище України (табл. 1).

На думку експертів, верхівка владної президентської вертикалі в особі П. Порошенка та його адміністрації посилили вплив на формування зовнішньої політики України. Водночас роль професіоналів з МЗС децю зросла, особливо порівняно з 2013 роком, коли вона впала до нуля. Важко виокремити впливи МЗС та Головного управління зовнішньої політики Адміністрації Президента, бо діяли вони узгоджено.

Вплив законодавчого органу – Верховної Ради – помітно збільшився, а Кабінету Міністрів – зменшився (табл. 2). Роль такого легітимного органу як РНБОУ стала помітною. Втім, практично повністю були відсутні впливи з боку регіональних лідерів,

Таблиця 1

	Яким чином на міжнародне становище України вплинула Революція Гідності ?				
	позитивно	скоріше позитивно, ніж негативно	скоріше негативно, ніж позитивно	негативно	ніяк не вплинула
Червень 2014	60 %	36 %	1 %	2 %	1 %
Грудень 2018	56 %	37 %	6 %	0 %	1 %

представників громадянського суспільства та експертного середовища. Формування зовнішньополітичного курсу стало, певною мірою, більш транспарентним. Помітно зросла діяльність в цій сфері вузького неформального кола осіб навколо Президента та впав рівень впливу на зовнішню політику з боку фінансово-промислових груп.

Переважає більшість експертів досить скромними вважають результати діяльності Президента, Прем'єр-міністра та Верховної Ради щодо позитивних зрушень у міжнародному становищі України. Експерти виявляють розуміння, що далеко не все в цій царині залежить від можновладців, але вважають: умови реалізації інтересів України покращуються, однак поки що – без відчутного прогресу (табл. 3).

Серед актуальних загроз національній безпеці України, передусім, були та є агресивні дії Росії, що спрямовані на виснаження української економіки і підрив суспільно-політичної стабільності з метою знищення України як держави. Водночас простежується й тенденція до загострення й інших, вже традиційних, загроз. Зокрема, неефективність системи забезпечення національної безпеки та оборони України, корупція й неефективна система державного управління, економічна криза, виснаження фінансових ресурсів держави, зниження рівня життя населення, загрози енергетичній безпеці, загрози інформаційній безпеці, загрози кібербезпеці та безпеці інформаційних ресурсів, загрози безпеці критичної інфраструктури, загрози екологічній безпеці.

Експерти 2018 року дещо зменшили вагу таких загроз як порушення територіальної цілісності держави під впливом внутрішніх чинників, анексія частини її території іншою державою (оскільки вона вже відбулася), втрата або подальше обмеження державного суверенітету, втягування України до конфронтації міжнародних суб'єктів та економічний занепад, хоча вони залишаються критично високими.

Також помітне зниження експертами оцінки гостроти таких загроз, як втягування України до збройних конфліктів на території сусідніх країн, поширення міжнародних конфліктів на територію України. Водночас впадає в око збільшення в два рази загрози погіршення міжнародного іміджу України – з віддаленням від часів Революції Гідності, коли Майдан був провідним іміджевим фактором України у світі, а також стабільний рівень загрози узурпації влади певними політичними силами. Відмова від російських енергоносіїв призвела до зменшення майже в два рази питомої ваги позбавлення (або значного ускладнення) доступу України до ресурсів (насамперед, енергоресурсів) та позбавлення (значного ускладнення) доступу України до іноземних ринків збуту вітчизняної продукції. Стабільними залишаються загрози критичної залежності стратегічних

Таблиця 2

Які інститути та групи еліт в Україні мають сьогодні найбільший вплив на зовнішню політику країни (сума відсотків більше ніж 100, оскільки експерти могли обирати до трьох варіантів відповіді)?

	червень 2014	грудень 2018
Президент України та його адміністрація	90 %	100 %
Вузьке неформальне коло осіб навколо Президента	27 %	43 %
Фінансово-промислові групи	51 %	33 %
Керівництво Кабінету Міністрів	45 %	11 %
Міністерство закордонних справ	32 %	36 %
Рада національної безпеки та оборони України	8 %	13 %
Верховна Рада	19 %	31 %
Незалежні аналітики, експерти, журналісти	6 %	5 %
Регіональні лідери	10 %	5 %
Ніхто з перелічених	0 %	0 %

Таблиця 3

Яким чином позначається на міжнародному становищі України... (дайте лише одну відповідь)?						
	Умови реалізації інтересів України покращуються, однак поки що без відчутного прогресу	Досягнуто реального прогресу в реалізації інтересів України на міжнародній арені	Міжнародне становище України залишається незмінним	Зберігається тенденція до погіршення, однак вона не пов'язана з діяльністю...	Відбувається погіршення міжнародного становища зокрема й через...	Важко сказати
Діяльність Президента П. Порошенка						
червень 2014	70 %	16 %	4 %	3 %	1 %	6 %
грудень 2018	23 %	13 %	1 %	49 %	8 %	6 %
Діяльність Прем'єр-міністра						
червень 2014 (А. Яценюка)	41 %	43 %	4 %	3 %	4 %	4 %
грудень 2018 (В. Гройсмана)	17 %	30 %	32 %	8 %	4 %	9 %
Дії Верховної Ради						
червень 2014	29 %	1 %	33 %	0 %	17 %	20 %
грудень 2018	19 %	27 %	30 %	0 %	16 %	8 %

Таблиця 4

Чи існують для України наведені загрози? (%)		Існує	Не існує і є всі передумови запобігти її виникненню	Не існує, але може виникнути	Важко відповісти
1.	Порушення територіальної цілісності держави під впливом внутрішніх чинників				
	червень 2014	79	10	10	1
	грудень 2018	57	10	30	3
2.	Анексія частини її території іншою державою				
	червень 2014	94	0	6	0
	грудень 2018	62	8	29	1
3.	Втрата або подальше обмеження державного суверенітету				
	червень 2014	89	9	1	1
	грудень 2018	54	14	31	1
4.	Втягування України до конфронтації міжнародних суб'єктів				
	червень 2014	89	3	9	0
	грудень 2018	56	11	27	6
5.	Втягування України до збройних конфліктів на території сусідніх країн				
	червень 2014	25	36	35	4
	грудень 2018	9	37	50	4
6.	Поширення міжнародних конфліктів на територію України				
	червень 2014	59	10	25	6
	грудень 2018	40	14	38	8
7.	Погіршення міжнародного іміджу України				
	червень 2014	41	46	10	3
	грудень 2018	80	4	15	1
8.	Узурпація влади певними політичними силами				
	червень 2014	43	20	36	1
	грудень 2018	48	20	32	0
9.	Економічний занепад				
	червень 2014	80	6	13	1
	грудень 2018	65	6	29	0
10.	Позбавлення (або значне ускладнення) доступу України до ресурсів (насамперед, енергоресурсів)				
	червень 2014	90	4	6	0
	грудень 2018	49	15		
11.	Позбавлення (значне ускладнення) доступу України до іноземних ринків збуту вітчизняної продукції				
	червень 2014	64	19	14	3
	грудень 2014	48	23	23	3
12.	Критична залежність стратегічних підприємств, галузей економіки від іноземного капіталу				
	червень 2014	57	18	22	3
	грудень 2014	61	10	16	6
13.	Переростання внутрішніх протиріч на відкриті конфлікти із застосуванням сили				
	червень 2014	80	10	10	0
	грудень 2018	37	26	29	8

14.	Перетворення України на буферну зону				
	червень 2014	67	6	23	4
	грудень 2018	66	11	20	3
15.	Поширення на територію України міжнародного тероризму				
	червень 2014	84	14	2	0
	грудень 2018	48	14	36	2
16.	Зниження ефективності силових структур до рівня, що не забезпечує надійного захисту від існуючих та потенційних загроз				
	червень 2014	51	29	10	10
	грудень 2018	55	19	23	3
17.	Високий рівень бідності населення, конфліктогенний рівень майнового розшарування населення України				
	червень 2014	69	10	21	0
	грудень 2018	68	10	21	1
18.	Руйнування системи суспільних цінностей				
	червень 2014	41	30	20	9
	грудень 2018	45	22	27	6

Таблиця 5

Як відомо, існують відмінності між регіонами щодо ставлення до зовнішньополітичного курсу України. Як Ви вважаєте, сьогодні вони...			
1 поглиблюються	2 нівелюються	3 залишаються без змін	4 важко сказати
33 % (06.2014)	39 % (06.2014)	14 % (06.2014)	13 % (06.2014)
16 % (12.2018)	43 % (12.2018)	37 % (12.2018)	4 % (12.2018)

Таблиця 6

Оцініть важливість повернення АР Крим до складу України як мети зовнішньої політики (грудень 2018 р.)				
Дуже важлива 49 %	Важлива 39 %	Другорядна 6 %	Не відповідає інтересам України 5 %	Важко сказати 1 %

Таблиця 7

Оцініть важливість збереження ОРДЛО, окупованих зараз Росією, у складі України як мети зовнішньої політики (грудень 2018 р.)				
Дуже важлива 61 %	Важлива 27 %	Другорядна 4 %	Не відповідає інтересам України 6 %	Важко сказати 2 %

Таблиця 8

Оцініть важливість надання відсічі агресії РФ проти України (грудень 2018 р.)				
Дуже важлива 86 %	Важлива 10 %	Другорядна 0 %	Не відповідає інтересам України 0 %	Важко сказати 4 %

Таблиця 9

Як вплинуло на міжнародне становище України введення воєнного стану у грудні 2018 р.?				
Позитивно 16 %	Скоріше позитивно, ніж негативно 36 %	Ніяк не вплинуло 28 %	Скоріше негативно, ніж позитивно 13 %	Негативно 7 %

Таблиця 10

Оцініть, будь ласка, які існують передумови подальшого розвитку ВПК України? (%)					
	1 добрі	2 посередні	3 низькі	4 нульові	5 важко сказати
червень 2014	21	40	31	1	6
грудень 2018	43	44	9	2	2

Таблиця 11

Оцініть перспективи встановлення ефективної системи цивільного контролю за діяльністю Збройних Сил України					
	Високі	Посередні	Низькі	Відсутні	Важко сказати
червень 2014	23 %	43 %	26 %	3 %	5 %
грудень 2018	25 %	39 %	29 %	3 %	4 %

підприємств, галузей економіки від іноземного капіталу, перетворення України на буферну зону, зниження ефективності силових структур до рівня, що не забезпечує надійний захист від існуючих та потенційних загроз, бідність населення, конфліктогенний рівень його майнового розшарування, руйнування системи суспільних цінностей. Останнє, мабуть, викликано незавершеним характером Революції Гідності. Суттєве зменшення оцінок спостерігалось 2018 р. стосовно небезпеки переростання внутрішніх протиріч на відкриті конфлікти із застосуванням сили (хоча автори цього огляду не поділяють оптимізму експертів з цього питання) та поширення на територію України міжнародного тероризму (табл. 4), якщо, звичайно, вважати його чимось окремим від тероризму російського.

Регіональні відмінності щодо ставлення до зовнішньополітичного курсу України зберігаються, але в експертній спільноті вдвічі зменшилася кількість тих, хто був певен в їхньому поглибленні. Вірогідно, це обумовлено тим, що мешканці окупованих територій п'ятий рік позбавлені будь-якого впливу на цей курс. Водночас зі зміною поколінь погляди українського населення стають менше диференційованими. Росія своєю агресією позбавила перспективи проросійський (прорадянський) курс зовнішньополітичної орієнтації в Україні (табл. 5).

Відновлення територіальної цілісності України та демократичних інститутів на всій її території, реінтеграцію тимчасово окупованих територій після їхнього звільнення визначено як стратегічне завдання політики національної безпеки загалом і зовнішньої політики зокрема. Зовнішньополітична діяльність України у сфері гарантування національної безпеки держави має спиратися на політику

європейської і євроатлантичної інтеграції та здійснюватися на різних рівнях – глобальному, регіональному, субрегіональному. Зусилля на регіональному рівні спрямовуватимуться на створення ефективної системи взаємодії у Центральній та Східній Європі з метою забезпечення безпеки та стабільності. З метою здійснення активної зовнішньополітичної діяльності розвиток Міністерства закордонних справ України має бути спрямований на формування зовнішньополітичного відомства європейського зразка, забезпеченого ресурсами і можливостями, необхідними для ефективного просування інтересів держави.

Експерти проявили певну єдність щодо оцінки важливості повернення АР Крим (81 %) та окупованих територій Донецької та Луганської областей (88 %) до складу України як мети зовнішньої політики (табл. 6,7). Водночас слід визнати, що «мінські домовленості», необхідні свого часу для зупинення російської агресії, вже давно втратили якість засобу досягнення цієї мети. Західні партнери України, як і Москва, яку влаштовує ситуація «частково замороженого» конфлікту, відмовляються шукати нового формату для просування цим шляхом. Санкції проти порушення Росією норм міждержавних відносин нездатні зсунути ситуацію з мертвої точки, стають все більш символічними. Перспектива введення міжнародного миротворчого контингенту в ОРДЛО залишається туманною – в усякому разі, жодні практичні кроки в цьому напрямку не спостерігаються.

Природно, що в сучасних умовах експертне середовище майже одноставно визнає важливість відсічі російській агресії (табл. 8). Захід надає для цього надто обмежену підтримку – покладатися у створенні потенціалу стримування подальшої російської навали доводиться в основному на власні сили.

Таблиця 12

Характеристика змін якісного стану відносин України з деякими важливими для неї зарубіжними державами (%), підсумок перевищує 100%, оскільки можна було вказати до трьох показників)												
	Європейський Союз			Російська Федерація			Сполучені Штати Америки			Польща		
		06. 2014	12. 2018		06. 2014	12. 2018		06. 2014	12. 2018		06. 2014	12. 2018
Зближення		81	49		0	0		20	57		25	20
Дистанціювання		0	2		23	41		2,5	2		2,5	20
Стабільність, збереження статус-кво		3	41		0	0		14	26		40	32
Інтеграція		23	27		0	2		2,5	2		7,5	3
Стагнація відносин		5	14		6	22		7,5	2		7,5	26
Сателітна залежність України		3	7		1,5	2		5	24		0	1
Рівноправне партнерство		6	7		0	0		0	5		35	17
Нерівноправне, асиметричне партнерство		37	35		6	4		27,5	55		2,5	11
Напруга		2	0		98,5	52		20	3		10	0
Ворожнеча		0	0		98,5	93		0	0		0	1
Взаємозалежність		14	13		10	5		0	7,5		15	10
Клієнт-патрональні відносини		26	13		12,5	3		25	27,5		0	0
								25	25		0	3

Таблиця 13

Назвіть трьох – чотирьох учасників міжнародних відносин (країни, союзи держав, міжнародні організації тощо), з якими відносини України розвивалися останнім часом найбільш успішно	
06.2014	12.2018
1. ЄС – 70 % 2. США – 59 % 3. Польща – 57 % 4. НАТО – 15 % 5. Литва – 13,5 % 6 – 8. Грузія, МВФ, Німеччина – по 7,5 % 9. Китай – 7 % 10. ООН – 6 % 11. Канада – 4,5 % 12 – 17. Білорусь, Велика Британія, ОБСЄ, Франція, країни Балтії, Швеція – 3 %	1. США – 67 % 2. ЄС – 61 % 3. НАТО – 42 % 4. Литва – 25 % 5. Канада – 21 % 6. Велика Британія – 12 % 7. Німеччина – 8 % 8. ООН – 8 % 9. МВФ – 6 % 10. Польща – 4 % 11 – 13. Грузія, Естонія, ОБСЄ – по 3 % 14 – 16. Білорусь, Латвія, РЄ – по 2 %

Таблиця 14

Назвіть трьох – чотирьох учасників міжнародних відносин (країни, союзи держав, міжнародні організації тощо), успішний розвиток відносин з якими є найбільш пріоритетним для України сьогодні		
	06.2014	12.2018
1	ЄС – 70 %	США – 81 %
2	США – 66 %	ЄС – 72 %
3	РФ – 19 %	НАТО – 65 %
4	НАТО – 36 %	Німеччина – 23 %
5	Німеччина – 20 %	Велика Британія – 19 %
6	Польща – 16,5 %	Польща – 19 %
7	Китай – 16,5 %	Китай – 15 %
8	МВФ – 5 %	Канада – 13 %
9	Туреччина – 4 %	ОБСЄ – 5 %
10	Велика Британія – 4 %	ООН – 5 %
11-20	ООН – 6,2 % ОБСЄ – 5 % Рада Європи – 4 % Франція, Білорусь, Ізраїль, Індія, Японія – по 2 %	Туреччина – 5 % Вишерадська четвірка – 3 % МВФ – 3 % ГУАМ, Країни Балтії, Литва, Рада Європи, Франція, ЦСЄ, Японія – по 2 %

Таблиця 15

Вплив зарубіжних партнерів на прийняття рішень в Україні (відсоток експертів, які вказали на наявність такого впливу)								
	Європейський Союз	НАТО	Росія	МВФ, інші фінансові установи	США	Транснаціональні корпорації	Рада Європи	ОБСЄ
06.2014	90 %	2 %	60 %	52 %	80 %	6 %	0 %	3 %
12.2018	88 %	18 %	18 %	72 %	89 %	7 %	4 %	2 %

Таблиця 16

Чи процес перетворення України на сателіта Росії остаточно зупинився?					
06.2014	Так 20 %	Скоріше так, ніж ні 49 %	Скоріше ні, ніж так 16 %	Ні 9 %	Важко сказати 6 %
12.2018	16 %	54 %	19 %	9 %	2 %

Експерти загалом переважно позитивно оцінили вплив на міжнародне становище України запровадження наприкінці 2018 року воєнного стану (табл. 9), хоча щодо нього лунало чимало критики.

Розбудова вітчизняних збройних сил, яка тривала протягом останніх чотирьох років, призвела до якісних змін в оцінці перспектив військово-промислового комплексу України. Майже в два рази зросла кількість відповідей, автори яких вважають, що передумови для нього є «добрими». Абсолютна більшість (87 %) не надає негативних оцінок (табл. 10)

Незважаючи на проведення військової реформи, лише чверть експертів високо оцінюють перспективи встановлення ефективної системи цивільного контролю за діяльністю Збройних Сил України. Таке бачення майже не змінилося за останні роки (табл. 11).

ЧАСТИНА 2. ВОРОГ, ДРУЗІ, БАЙДУЖІ

Якісний стан відносин України з ключовими зовнішніми західними партнерами – ЄС та США 2014 року характеризувався експертами в контексті підтримки Революції Гідності та засудження російської агресії, насамперед, як «зближення» – більше двох третин опитаних дотримувалися такої точки зору (табл. 12). Наприкінці 2018-го оцінка «зближення» з ЄС скоротилася майже вдвічі (незважаючи на позитивні тенденції в економічному співробітництві), натомість з США зросла майже втричі. Водночас відмічалася очевидна стабільна «ворожість» у відносинах офіційного Києва з Москвою, помітно впала кількість експертів, що заявили про сателітну залежність Києва від Москви.

Значна частина опитаних природно вважали відносини як з Європейським Союзом, так і зі Сполученими Штатами «нерівноправним, асиметричним партнерством». Польща помітно послабила (в два рази!) позицію єдиного партнера, характер відносин з яким можна, з деякою мірою умовності, вважати «рівноправним» (порівняно з іншими основними партнерами). Прикро, що це відбулося в умовах наявності спільного ворога і стало результатом проведення недалекогоглядної політики Варшавою. В понад три рази збільшилася кількість експертів, які констатували стагнацію в українсько-польських відносинах. Так само суттєво збільшилася кількість експертів, які вважали, що в цих стосунках має місце нерівноправне, асиметричне партнерство.

Понад три чверті експертів (78 %) вказали на зближення зі Сполученими Штатами Америки. Це обумовлюється, насамперед, більш послідовною політикою Вашингтона підтримки України в її протистоянні Росії.

В переліку трьох-чотирьох учасників міжнародних відносин (країни, союзи держав, міжнародні організації тощо), з якими відносини України розвивалися останнім часом найбільш успішно за чотири роки, двійка лідерів не змінилася, але Сполучені

Таблиця 17

Чи відповідає національним інтересам України негайна денонсація Харківських угод щодо пролонгації перебування на території України Чорноморського флоту РФ? (червень 2014 р.)	
1 Так	60 %
2 Скоріше так, ніж ні	10 %
3 Скоріше ні, ніж так	7 %
4 Ні	6 %
5 Важко сказати	16 %

Таблиця 18

Чи відповідає національним інтересам України негайне скасування Великого російсько-українського договору 1997 року, оскільки РФ порушила всі його засадничі статті? (червень 2014 р.)				
Так 38 %	Скоріше так, ніж ні 25 %	Скоріше ні, ніж так 17 %	Ні 11 %	Важко сказати 9 %

Таблиця 19

Чи відповідає національним інтересам України вихід із СНД? (червень 2014 р.)				
Так 59 %	Скоріше так, ніж ні 31 %	Скоріше ні, ніж так 5 %	Ні 1 %	Важко сказати 4 %

Таблиця 20

Чи вдасться зупинити реалізацію проекту «Північний потік-2»? (грудень 2018 р.)				
Так 2 %	Скоріше так, ніж ні 16 %	Скоріше ні, ніж так 54 %	Ні 11 %	Важко сказати 17 %

Таблиця 21

Чи відповідає національним інтересам України негайна денонсація Угоди 2003 р. з Росією про спільне використання Азовського моря? (грудень 2018)				
Так 28 %	Скоріше так, ніж ні 29 %	Скоріше ні, ніж так 25 %	Ні 8 %	Важко сказати 10 %

Таблиця 22

Чи відповідає національним інтересам України негайний розрив дипломатичних відносин з Росією? (грудень 2018 р.)				
Так 30 %	Скоріше так, ніж ні 31 %	Скоріше ні, ніж так 30 %	Ні 8 %	Важко сказати 1 %

Таблиця 23

Якими є шанси на введення Заходом санкцій, здатних примусити Москву відступити з окупованих територій на сході України? (грудень 2018 р.)				
Високими 19 %	Середніми 39 %	Низькими 28 %	Нульовими 5 %	Важко сказати 9 %

Таблиця 24

Якою є вірогідність введення миротворчих сил під егідою ООН в ОРДЛО 2019 р.? (грудень 2018 р.)				
Високими 27 %	Середніми 40 %	Низькими 19 %	Нульовими 14 %	Важко сказати 0 %

Штати Америки помінялися місцями з Європейським Союзом. На третє місце впевнено вийшла НАТО (показавши свої показники майже в три рази). Натомість Польща залишила третє місце і ледве втрималася в десятці країн, з якими відносини розвивалися успішно (табл. 13).

Схожі показники стосовно міжнародних акторів, успішний розвиток відносин з якими є найбільш пріоритетним для України сьогодні. Так само лідирують США та ЄС, які помінялися місцями порівняно з 2014 роком. Влітку 2014 р., в умовах вже розпочатої російської агресії та після незаконної анексії АР Крим, п'ята частина експертів все ще

вважали розвиток відносин з РФ важливим. 2018 року НАТО впевнено вийшла на третє місце, а Росію взагалі експерти у такій якості не згадували (табл. 14).

Зберіглася трійка зарубіжних партнерів, які, на думку експертів, впливають на прийняття рішень в Україні. Втім, і тут на перше місце вийшли США, які наздогнали ЄС. Помітно поліпшили свої позиції МВФ та інші міжнародні інституції. Впливи Росії помітно зменшилися, але, втім, залишаються доволі помітними – на одному рівні з НАТО (табл. 15). Масштаби негативного впливу Москви на події в Україні визначалися діями «п'ятої колої» Кремля.

Більшість опитаних експертів впевнені, що процес перетворення України на сателіта Росії, особливо характерний для президентства В. Януковича, остаточно зупинився. Втім, кількість тих, хто сумнівається в цьому, дещо збільшився 2018 р. порівняно з 2014 р. Можливо, це пояснюється передчуттям російських впливів на перебіг і результати президентських та парламентських виборів 2019 р. (табл. 16).

2014 року абсолютна більшість експертів вважали, що негайна денонсація Харківських угод 2010 р. щодо пролонгації перебування на території України Чорноморського флоту РФ відповідає національним інтересам України (табл. 17). Денонсація відбулася.

Так само 2014 року більшість вважала, що національним інтересам України відповідало негайне скасування так званого Великого російсько-українського договору 1997 року, оскільки РФ порушила всі його засадничі статті (табл. 18). Проте, як відомо, лише наприкінці 2018 р. Верховна Рада вирішила не продовжувати цей договір з квітня 2019 р.

Природно виглядала також влітку 2014 р. думка 90 % експертів, що вихід із Співдружності Незалежних Держав відповідає національним інтересам України (табл. 19). Ця подія, з якою Київ довго зводив, теж відбулася.

Останнім часом деякі західні політики бачать Україну, насамперед, як непотрібну проблему для Європи. Але Україна має постати рушійною силою вирішення принципових, системних проблем, зокрема у відносинах між Європою і Росією. Не можна ставитися до Росії і як до цивілізованої держави з нецивілізованою, авторитарною владою, яку «обрали» росіяни. Кремль реагує лише на конкретні прояви сили своїх опонентів, а не на декларації, дипломатичні демарші, «виявлення стурбованості» тощо. Росія розглядає Україну як свого екзистенційного ворога, ставить під сумнів її право на існування як незалежної держави та переслідує остаточну мету – тотальне перетворення на сателіта.

На сьогодні готовність Заходу до протидії серйозним збройним конфліктам чи прямій

Таблиця 25

Якими, на Ваш погляд, мають бути сьогодні основні цілі зовнішньої політики України? Позначте важливість кожної із зазначених цілей (за 3-бальною шкалою, найвища – 1)		червень 2014	грудень 2018
1.	Збереження та розвиток транзитного потенціалу	1,5	1,66
2.	Важливість реалізації угоди про асоціацію з ЄС	1,15	1,41
3.	Нормалізація та розвиток взаємовигідних стосунків з Росією	1,55	3,0
4.	Сприяння надходженню масштабних інвестицій з боку країн Заходу	1,17	1,25
5.	Розвиток зони вільної торгівлі з ЄС	1,23	1,41
6.	Співробітництво в рамках Спільної енергетичної політики ЄС	1,13	1,32
7.	Участь у здійсненні Спільної зовнішньої та безпекової/оборонної політики ЄС	1,35	1,22
8.	Розвиток співробітництва з країнами Центрально-Східної Європи	1,34	1,49
9.	Пріоритетний розвиток відносин з США	1,22	1,06
10.	Розвиток відносин з Китаєм, Індією, іншими азійськими лідерами	2,04	1,82
11.	Висунення нових мирних ініціатив, підтримка політики роззброєння та контролю над озброєннями	1,9	2,15
12.	Активне співробітництво з ЄС, ПАРЕ, іншими європейськими структурами	1,67	1,48

військовій агресії є вкрай низькою, оскільки безпекова політика базується на застосуванні нормативних інструментів, тобто «м'якої сили». Вона не може бути ефективною навіть для підтримання європейської стабільності – тим більше, цілком неприйнятна для нейтралізації жорстких викликів у сфері безпеки. Політику Росії щодо України підтримують певні політичні та бізнесові кола Заходу. Зняття чи принаймні послаблення санкцій вимагають окремі представники великого бізнесу, зацікавлені у відновленні з Росією нормальних торговельно-економічних стосунків. З аналогічними вимогами – на підтримку Росії і проти України – виступають проросійські та антиукраїнські ультраліві, націоналістичні та євроскептичні (ізоляціоністські) партії в країнах Європейського Союзу.

Ситуація навколо побудови газогону «Північний потік-2» (Nord Stream-2) найкращим чином показала «слабкі місця» міжнародного становища Києва. Проявом реалістичного погляду в експертному середовищі є усвідомлення неможливості зупинити цей проект, який є прямою загрозою безпеці України та інтересам ряду країн Східної Європи. Оптимізм з цього приводу зберігали менше 20 % відсотків опитаних (таблиця 20).

Зберігається суперечливість між демократичними і ліберальними ціннісними засадами, які обумовлюють підтримку України в умовах російської агресії та бажанням «зрозуміти Росію», зокрема завдяки меркантильним інтересам і впливу російської пропаганди. Водночас немає розумної альтернативи подальшому співробітництву Заходу та України як за допомогою існуючих механізмів ЄС та НАТО, так і через двосторонню співпрацю. На жаль, досі не йдеться про впровадження секторальних санкцій, а не

точкових санкцій проти окремих осіб чи інституцій. 2018 року опитані експерти впевнено вважали, що національним інтересам України відповідає негайна денонсація Угоди 2003 р. з Росією про спільне використання Азовського моря, ще більшу експертну підтримку мала позиція про негайний розрив дипломатичних відносин з Росією (табл. 21, 22).

Доволі оптимістичною (понад половина) виглядає експертна думка стосовно високих чи середніх шансів на введення Заходом санкцій, реально здатних примусити Москву відступити з окупованих територій на сході України. Теж саме можна сказати і про вірогідність введення миротворчих сил під егідою ООН у ОРДЛО 2019 р. (табл. 23, 24).

Експертні визначення основних цілей зовнішньої політики України протягом 2014 – 2018 років набули певних змін. Важливість реалізації угоди про асоціацію з ЄС, сприяння надходженню масштабних інвестицій з боку країн Заходу, розвиток зони вільної торгівлі з ЄС, співробітництво в рамках Спільної енергетичної політики ЄС, розвиток співробітництва з країнами Центрально-Східної Європи, збереження та розвиток транзитного потенціалу знайшли дещо менше прибічників (оскільки тут здебільшого спостерігаються й деякі позитивні тенденції). Абсолютно втрачені ілюзії на нормалізацію та розвиток взаємовигідних стосунків з Росією. Абсолютним лідером у площині двосторонніх стосунків постала ціль пріоритетного розвитку відносин з США. Розвиток відносин з Китаєм, Індією, іншими азійськими лідерами, участь у здійсненні Спільної зовнішньої та безпекової/оборонної політики ЄС, а також активне співробітництво з ЄС, ПАРЕ, іншими європейськими структурами здобули більше прибічників. Практично відсутні на маргінесі сприяння новим мирним ініціативам, підтримка політики роззброєння та контролю над озброєннями (табл. 25). Природно, що українські експерти переважно більшістю (майже 90 %) як першочерговими завданнями зовнішньої політики держави бачать повернення анексованого Криму та окупованих районів Донбасу (табл. 26, 27).

Олександр Потехін,
доктор історичних наук,
професор Сумського державного педагогічного
університету

Ігор Тодоров,
доктор історичних наук,
професор Ужгородського національного університету

(Завершення матеріалу читайте
у наступних номерах «З.С.»)

Таблиця 26

Оцініть важливість повернення АР Крим до складу України як мети зовнішньої політики (грудень 2018 р.)				
Дуже важлива 49 %	Важлива 39 %	Другорядна 6 %	Не відповідає інтересам України 5 %	Важко сказати 1 %

Таблиця 27

Оцініть важливість збереження ОРДЛО, окупованих зараз Росією, у складі України як мети зовнішньої політики (грудень 2018 р.)				
Дуже важлива 61 %	Важлива 27 %	Другорядна 4 %	Не відповідає інтересам України 6 %	Важко сказати 2 %

«Рейдерське захоплення»: як Росія присвоїла собі місце СРСР в ООН

ООН. Автор Нептун
УДК 327. 341.123

Згідно зі ст. 4 Статуту ООН «прийм у Члени Організації відкритий для всіх інших миролюбних держав, які візьмуть на себе зобов'язання, що містяться в даному Статуті, і які, на думку Організації, можуть та бажають ці зобов'язання виконувати» [1]. Цією ж статтею передбачено, що прийняття будь-якої держави в члени ООН здійснюється на підставі рішення Генеральної Асамблеї за рекомендацією Ради Безпеки.

Відповідно до тимчасових правил процедури Ради Безпеки її члени вирішують, чи відповідає держава-аплікант положенням згаданої статті Статуту. Якщо Радбез розглядає заявку позитивно, то відповідна рекомендація направляється до Генасамблеї. У разі негативного рішення або його відтермінування державам-членам ООН надсилається відповідний звіт про розгляд цього питання.

За період існування ООН мала місце ціла низка прецедентів розпаду, відділення/об'єднання та утворення держав, водночас у переважній більшості випадків процедура набуття ними членства вкладається в логіку та правила, передбачені Статутом Організації. У відкритому доступі можна знайти практику застосування ст. 4 Статуту, яка регулює питання вступу до ООН нових членів [2].

Одна з перших ситуацій розпаду держав (Британської Індії) та утворення нових (Індійський Союз і Пакистан) мала місце 1947 року. З огляду на це 8 серпня 1947 року Др. І. Керо, Помічник Генерального секретаря ООН з юридичних питань, підготував юридичний аналіз даного питання, що був опублікований як повідомлення для ЗМІ [3]. Відтак у зазначеному документі серед іншого було вказано, що «міжнародний статус Індії змінено не було і вона продовжує існувати як держава з усіма правами та зобов'язаннями за міжнародними договорами, а, отже, продовжує і своє членство в ООН; територія, яка відділилася – Пакистан – буде новою державою, не має попередніх прав та зобов'язань попередньої держави та, відповідно, не є членом ООН».

Наступного дня після проголошення незалежності Пакистану 15 серпня 1947 року Міністр закордонних справ цієї держави надсилає звернення до Генерального секретаря ООН, в якому висловлює прохання прийняти в члени Організації Індію та Пакистан автоматично з дати цього звернення. Водночас Міністр зазначив, що коли дане прохання є неприйнятним, то Пакистан готовий пройти процедуру прийняття в члени Організації нових держав. Згодом РБ ООН одноголосно ухвалює рішення про задоволення прохання Пакистану без подання даного питання на розгляд Комітету з прийняття нових держав-членів [4]. Водночас з огляду на небажання затримувати участь Пакистану в роботі Організації Першим комітетом було прийняте рішення рекомендувати ГА ООН прийняти Пакистан до членів Організації.

Summary

In this article, the authors conduct a detailed analysis of the procedure and existing practice of admission to membership in the United Nations, in particular, the peculiarities of gaining membership in the Organization as a result of the collapse, separation from and / or the formation of new states.

An important element of the article is the analysis of the collapse of the Soviet Union and, as a consequence occupation by the Russian Federation of the seat of the USSR in the UN, in particular, a permanent seat in the Security Council. The authors of the article focused on the legal aspects of accepting new states as members of the Organization, without thoroughly studying the historical context and the political situation associated with the formation of those states.

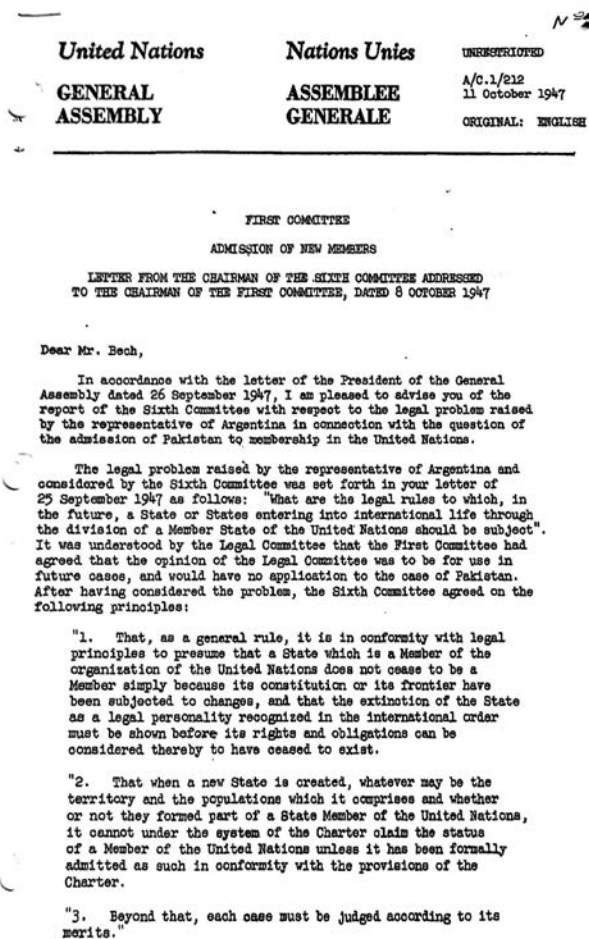
Keywords: UN Charter; Security Council, membership, disintegration of states, succession, precedent

Анотація

У цій статті автори проводять детальний аналіз процедури та існуючої практики прийняття до складу членів Організації Об'єднаних Націй, зокрема особливості набуття членства в Організації внаслідок розпаду держав, відділення від них і/або утворення нових держав.

Важливим елементом статті є аналіз розпаду Радянського Союзу та, як наслідок, зайняття Російською Федерацією місця СРСР в ООН, зокрема постійного члена Ради Безпеки. Автори статті зосередились на юридичних аспектах прийняття нових держав в члени Організації, без здійснення ґрунтовного вивчення історичного контексту та політичної ситуації, пов'язаною з утворенням цих держав.

Ключові слова: Статут ООН, Рада Безпеки, розпад держав, правонаступництво, прецедент.

Попри це Комітет погодився звернутися до Шостого комітету (правового) з питанням: «Які правила поширюватимуться в майбутньому на державу або держави, які вступають у міжнародне життя після поділу держави-члена ООН?» [5].

У ході розгляду доповіді Першого Комітету у Генеральній Асамблеї 30 вересня 1947 року його доповідач пояснив, що позиція, яка буде надана Шостим комітетом, не матиме ніякого стосунку до рекомендацій Першого комітету щодо Пакистану, а використовуватиметься лише у подальших випадках. Після цього Генеральна Асамблея вирішила прийняти Пакистан до членів Організації [6].

Зі свого боку, Шостим комітетом 11 жовтня 1947 року було підготовлено звіт [7] (A/C.1/212 від 11.10.1947), основними елементами якого були наступні:

- за загальним правилом та відповідно до принципів права держава, яка є членом ООН, не припиняє бути її членом у зв'язку з фактичною зміною її складу та кордонів; у той же час припиненню її прав та зобов'язань передуює припинення існування держави як міжнародно-визнаного суб'єкта права;

- у разі створення нової держави, незважаючи на те, яка її територія та населення й чи була вона частиною держави-члена ООН, вона не може вимагати членства в Організації без проходження всієї процедури, передбаченої в Статуті ООН;

– кожна ситуація має розглядатися з урахуванням конкретних обставин.

Отже, Індія продовжила своє членство в ООН, а Пакистан пройшов повну процедуру прийняття нових членів до Організації, а цей прецедент почав слугувати своєрідною дорожньою картою для врегулювання подібних питань у майбутньому.

Тож відділення Бангладеш від Пакистану 1971 року відбувалося за таким же сценарієм: Пакистан залишився членом ООН, а Бангладеш був змушений пройти через процедуру прийняття нових членів до Організації.

Інша ситуація пов'язана з місцем Китайської Народної Республіки (КНР) в Генеральній Асамблеї та Раді Безпеки ООН. З 18 листопада 1949 року КНР протестувала проти зайняття Республікою Китай місця в ГА ООН та постійного члена в РБ ООН, яка, на її думку, не виступала легітимним представником китайського народу та не мала право говорити від його імені. Зазначене питання постійно порушувалося делегацією Радянського Союзу в РБ ООН. Більше того, у період радянського бойкоту засідань РБ ООН щодо небажання цього органу прийняти до свого складу КНР із 13 січня до 25 червня 1950 року мав місце один важливий факт у практиці роботи Ради Безпеки. 25 червня 1950 року РБ ООН ухвалює резолюцію про припинення бойових дій на Корейському півострові та виведення північно-корейських військ назад до КНДР. Це чи не єдиний випадок, коли Радянський Союз обіграв сам себе в ООН.

Але, повертаючись до питання членства КНР в ООН, ця проблема була вирішена аж 1971 року, коли 25 жовтня ГА ООН проголосувала 76 голосами «за», 35 – «проти», 20 – «утримались» щодо передачі всіх прав до КНР та позбавлення представників Республіки Китай місця, яке вона займала в РБ ООН (A/RES/2758). Слід відзначити, що до прийняття зазначеної вище резолюції ГА ООН обидві делегації – КНР та Республіки Китай – займали одне місце в Генеральній Асамблеї, РБ ООН та інших спеціалізованих установах ООН під іменем «Держава Китай».

Питання повернення Республіки Китай в ООН у подальшому неодноразово порушувалося різними делегаціями, зокрема пропонувалося включити питання перегляду зазначеної резолюції до порядку денного ГА ООН (A/52/143 від 16.07.1997). Водночас це питання не було включене до порядку денного Генеральної Асамблеї, а подібні спроби протягом наступних років також провалились.

Згідно з аналітичним звітом ООН за період з 1989 до 1994 року 29 країн пройшли через процедуру, передбачену ст. 4 Статуту Організації. 17 вересня 1991 року членство в ООН отримали три балтійські республіки: Естонія, Латвія та Литва [7].

Розглянувши згадані прецеденти, спробуємо проаналізувати ситуацію щодо розпаду СРСР та правонаступництва його членства в ООН. До складу Союзу входили 15 республік, з яких лише Україна (УРСР) і Білорусь (БРСР) були членами-засновниками ООН та мали право голосу в Генеральній Асамблеї.

З огляду на активну фазу проголошення республіками Радянського Союзу своєї незалежності питання про

ПРЕЗИДЕНТ

РОССИЙСКОЙ
Советской Федеративной Социалистической
РЕСПУБЛИКИ

„24” декабря 1991г.

№ Пр-2338

Москва

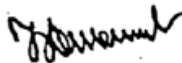
Уважаемый г-н Генеральный секретарь,

Имею честь информировать Вас, что членство Союза Советских Социалистических Республик в Организации Объединенных Наций, в том числе в Совете Безопасности, во всех других органах и организациях системы ООН продолжается при поддержке стран Содружества Независимых Государств Российской Федерацией (РФСР). В этой связи вместо названия "Союз Советских Социалистических Республик" в ООН прошу использовать наименование "Российская Федерация".

Российская Федерация в полной мере сохраняет ответственность за все права и обязательства СССР в соответствии с Уставом ООН, включая финансовые обязательства.

Прошу рассматривать настоящее письмо как свидетельство полномочий представлять Российскую Федерацию в органах ООН всем лицам, имеющим в настоящее время полномочия представителей СССР в ООН.

С уважением,

 Б.Ельцин

Его Превосходительству
г-ну Хавьеру Пересу Де Куэльяру
Генеральному секретарю
Организации Объединенных Наций

Копія листа Президента РФСР Б. Єльцина Генеральному секретарю ООН Пересу де Куельяру щодо продовження Росією членства Радянського Союзу в ООН

місце СРСР в ООН жваво обговорювалося. Так, 6 жовтня 1991 року Заступник Генерального секретаря ООН з юридичних питань, Юридичний радник ООН К.А. Фляйшхауер у записці, адресованій Керівнику кабінету Генсекретаря, коментуючи статтю з журналу «Christian science monitor» від 4 жовтня 1991 року, навів три можливі сценарії конституційних подій в СРСР та їхнього впливу на місце СРСР в РБ ООН. Перший сценарій описував варіант дезінтеграції Радянського Союзу та виникнення проблеми із правонаступництвом в РБ ООН з огляду на відсутність подібних прецедентів. Другий сценарій описував можливу зміну Конституції СРСР, що передбачало б можливість створення нового федеративного уряду, який міг би зайняти місце уряду СРСР. Третій сценарій наводив приклад китайського прецеденту в РБ ООН.

Наведені нижче документи та рішення фактично «обумовили» членство РФ в ООН та Радбезі:

– 8 грудня 1991 року між Республікою Білорусь, Російською Федерацією (РРФСР) та Україною, як державами-засновниками Радянського Союзу, було підписано Угоду про створення Співдружності Незалежних Держав. Було констатовано, що СРСР, як суб'єкт міжнародного права та геополітична реальність, припинив своє існування.

Це було також закріплено в Алма-Атинській декларації («З утворенням СНД СРСР припиняє своє існування»), яку 21 грудня 1991 року підписали Азербайджан, Вірменія, Білорусь, Казахстан, Киргизстан, Молдова, РФ (РРФСР), Таджикистан, Туркменістан, Узбекистан та Україна;

– 21 грудня 1991 року було ухвалено Рішення Ради глав держав СНД щодо підтримки Росії в продовженні членства СРСР в ООН, включаючи постійне членство в РБ ООН, та в інших міжнародних організаціях [6];

– 23 грудня 1991 року Заступник Генерального секретаря ООН з юридичних питань, Юридичний радник ООН К.А. Фляйшхауер у записці Генеральному Секретарю коментує статтю з газети «New York Times» щодо підписаного Протоколу в Алма-Ати від 21 грудня 1991, в якому йшлося про продовження Росією постійного членства СРСР в РБ ООН. Крім того, було окремо зазначено, що набрання чинності Протоколом наступить після ратифікації державами-підписантами. Водночас у записці вказується на можливість континуїтету Росії в РБ ООН, в той час як Україна та Білорусь продовжать своє членство в ООН;

– 24 грудня 1991 року був направлений лист Президента РРФСР Б. Єльцина Генеральному секретарю ООН щодо «континуїтету» в РБ ООН за підтримки країн СНД, який у терміновому порядку Генеральним секретарем ООН було поширено серед органів та організацій ООН, а також серед держав-членів РБ та ГА ООН (додається);

– 27 грудня 1991 року на прес-конференції Департаменту публічної інформації ООН представник Секретаріату повідомляє про внесення Постпредом колишнього СРСР Ю. Воронцовим документа щодо «континуїтету» РФ;

– 30 грудня 1991 року був розповсюджений документ ГА ООН та РБ ООН (A/47/60, S/23329), яким поширено лист Постійного представника Білорусі при ООН, адресованого Генеральному секретарю ООН, від 27 грудня 1991 року;

– 31 грудня 1991 року Голова РБ ООН від СРСР завершив своє головування як представник РФ (S/PV.3025 від 31 грудня 1991 року).

Зазначені документи разом із рішенням Ради глав держав СНД від 21 грудня 1991 року, в якому держави Співдружності висловили підтримку Росії в продовженні нею членства СРСР в ООН, включаючи постійне членство в Раді Безпеки та інших міжнародних організаціях, були використані Російською Федерацією як підтвердження її прав на членство в ООН на підставі так званого принципу «континуїтету».

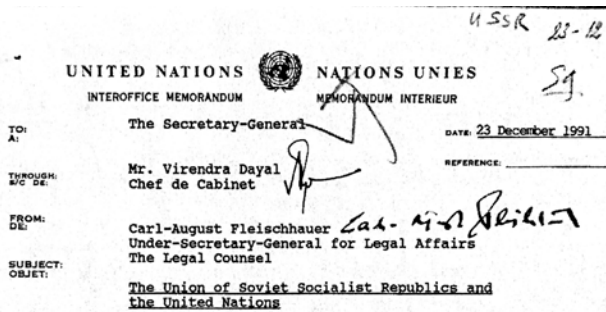
Вже за місяць, 31 січня 1992 року, Президент РФ Б. Єльцин у своєму першому виступі на засіданні РБ ООН підтвердив, що «одним з парадоксів історії виявилось те, що Російська держава, Російська Федерація – держава з багатовіковим досвідом дипломатичної діяльності – тільки що з'явилася на політичній карті світу».

Це лише підтвердило необхідність логічних кроків, які так і не були здійснені для вступу РФ до ООН. Після розпаду СРСР членство цієї держави в ООН автоматично мало припинитися і РФ повинна була проходити процедуру вступу до Організації в той же спосіб, як і всі інші колишні республіки СРСР (за винятком Білорусі та України, які були членами ООН як БРСР (до 18.09.1991) та УРСР (до 23.08.1991) та продовжили своє членство).

Для порівняння нагадаємо, що паралельно з розпадом СРСР також з політичної карти зникли такі держави як Чехословаччина та соціалістична Югославія. Не вдаючись до деталізованого опису процесу приєднання новопосталих держав до сім'ї ООН, варто відзначити, що членство кожної з них оформлено відповідними рішеннями Ради Безпеки та Генеральної Асамблеї ООН згідно зі ст. 4 Статуту ООН (Боснія і Герцеговина, Хорватія, Словенія, Чехія, Словаччина, колишня Югославська Республіка Македонія) [8].

У випадку Федеративної Республіки Югославії у складі Сербії та Чорногорії, що заявила про продовження членства в ООН замість Соціалістичної Федеративної Республіки Югославії, Рада Безпеки ООН схвалила резолюцію S/RES/777, в якій рекомендувала Генасамблеї ухвалити рішення про те, що ФРЮ має подати заявку на членство. 22 вересня 1992 року ГА ООН ухвалила резолюцію A/RES/47/1, підтвердивши рекомендацію Радбезу. Відтак ФРЮ подала свою заявку відповідно до положень Статуту ООН 27 жовтня 2000 року, на підставі якої була прийнята до ООН. Пізніше, після від'єднання Чорногорії 2006 року, остання вступила до ООН за аналогічним сценарієм.

Попри цю практику та з незрозумілих причин за лічені дні у грудні 1991 року Російська Федерація як новостворена держава (яка не була членом ООН) зайняла місце СРСР в Радбезі та Генеральній Асамблеї ООН без дотримання процедури та прецедентів, що дає підстави вважати правове оформлення членства РФ в ООН незавершеним та таким, яке де-юре не відбулося.

1. Further to my memorandum to you of 19 December 1991 on the above, I would like to refer to events over the weekend reported in the press. According to the New York Times of Monday, 23 December 1991, leaders of 11 former Soviet Republics signed a Protocol in Alma-Ata on 21 December which included a reference to United Nations membership. The relevant text, as reproduced in the Times article, reads as follows:

"1. Member states of the commonwealth support Russia in taking over the U.S.S.R. membership in the U.N. including permanent membership in the Security Council and other international organizations.

"2. The Republic of Byelorussia, the Russian Federation and Ukraine will help other member states of the commonwealth settle problems connected with their full membership in the U.N. and other international organizations."

In the light of this development, I would like to make the following points:

2. First, the Protocol provides that the Agreement on the Creation of the Commonwealth of Independent States, of which the protocol forms a constituent part, "comes into force for each of the high contracting parties from the moment of its ratification." Thus, the Protocol is not in force for each republic until the legislative body of each republic ratifies it.

Вважається, що інші держави-члени ООН заплущили очі на таку «підміну» постійного члена всупереч обов'язковим вимогам Статуту ООН щодо набуття членства в Організації новими державами з огляду на необхідність забезпечення контролю над радянським ядерним арсеналом та на долю зовнішніх боргів СРСР. Тобто переважила «політична доцільність».

Все, що залишилося в розпорядженні ООН на підтвердження членства РФ в Організації – лише лист Президента Б. Єльцина Генеральному секретарю ООН від 24 грудня 1991 року щодо «континуїтету» в Раді Безпеки. Але такий лист міг слугувати лише як підстава для застосування механізму ст. 4 Статуту або заявки на членство.

Жодних рішень РБ та ГА ООН щодо прийняття РФ до ООН не було схвалено. Більше того, ст. 23 Статуту ООН до сьогоднішнього часу не містить згадки про Росію в переліку постійних членів Ради Безпеки. І що найцікавіше, Секретаріат ООН до цього часу не оприлюднив усіх документів стосовно кваліфікації кроків із набрання членства РФ в Організації, якими, про що свідчать останні тенденції в ООН, цікавляться багато делегацій.

Отже, які висновки ми можемо зробити на підставі вищезазначеного аналізу щодо порушення чи не порушення РФ положень Статуту ООН та наявних прецедентів:

1. Усі держави, які були прийняті до ООН, окрім РФ, проходили через різний спектр процедур, що в кінцевому результаті повністю відповідали положенням ст. 4 Статуту ООН.

2. Політична доцільність членства нових держав в ООН жодного разу не слугувала основним фактором для

порушення принципів Організації (Пакистан і КНР є своєрідним підтвердженням цієї думки).

3. «Підміна» держави-члена ООН: СРСР на РФ, базуючись на підставі «континуїтету», залишила велику юридичну прогалину в Організації, яку можна впевнено назвати «кокос на глиняних ногах».

Посилаючись на ці твердження, низка делегацій, зокрема Україна, неодноразово привертала увагу Секретаріату ООН та інших держав-членів до неправомірності членства РФ в Організації. Дружні відносини між республіками стали наслідком підтримки членства РФ в ООН та постійного місця в Раді Безпеки в обхід Статуту Організації. Протиснувши через ООН питання свого членства та переступивши через Статут на початку свого шляху в ООН, Російська Федерація так і не збагнула сутність його ст. 4, яка починається зі слів: «...прийом у Члени Організації відкритий для всіх інших миролюбних держав, які візьмуть на себе зобов'язання, що містяться в даному Статуті».

Місце постійного члена Росія не використовує для підтримання міжнародного миру та безпеки, як це передбачено Статутом, а радше для політичного прикриття міжнародних збройних конфліктів, стороною яких виступає, зокрема, в Грузії та Україні. Відтак про виконання РФ зобов'язань за Статутом говорити не доводиться.

Володимир ЄЛЬЧЕНКО,

Надзвичайний і Повноважний Посол України, Постійний представник України при ООН

Володимир ПАВЛІЧЕНКО,

Другий секретар Департаменту стратегічних комунікацій МЗС України

Ігор БОНДЮК,

Перший секретар Постійного представництва України при ООН

Євген ЛІСУЧЕНКО,

Радник Департаменту міжнародного права МЗС України

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. http://www.un.org.ua/images/UN_Charter_Ukrainian.pdf;
2. <http://legal.un.org/repertory/art4.shtml>;
3. UN press release PM/473, 12 August 1947 <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/NL4/716/52/pdf/NL471652.pdf?OpenElement>
4. Security Council resolution 29 of 12 August 1947 <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/NL1/454/09/pdf/NL145409.pdf?OpenElement>
5. G.A.O.R., First Committee, 59th meeting, 24 September 1947, c.3-5 http://legal.un.org/docs/?path=../repertory/art4/english/rep_supp8_voll_art4.pdf&lang=ES
6. United Nations General Assembly resolution A/RES/108(II)-PARA.2 https://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/997_217, набрало чинності для України 21 грудня 1991 р.
7. (резолюції РБ ООН S/RES/709 та ГА ООН A/RES/46/4), (резолюції РБ ООН S/RES/710 та ГА ООН A/RES/46/5), (резолюції РБ ООН S/RES/711 та ГА ООН A/RES/46/6)
8. (резолюції РБ ООН S/RES/755 та ГА ООН A/RES/46/237), (резолюції РБ ООН S/RES/753 та ГА ООН A/RES/46/238), (резолюції РБ ООН S/RES/754 та ГА ООН A/RES/46/236), (резолюції РБ ООН S/RES/801 та ГА ООН A/RES/47/221), (резолюції РБ ООН S/RES/800 та ГА ООН A/RES/47/222), (резолюції РБ ООН S/RES/817 та ГА ООН A/RES/47/225)

Венеціанська Комісія

у контексті українського конституційного процесу

Європейська Комісія «За демократію через право» (далі – Венеціанська Комісія) була утворена у травні 1990 року згідно з Резолюцією 90(6) КМ РЄ про Часткову угоду. Представники 18 держав-членів Ради Європи підписали Угоду про її заснування. Згодом до цієї Угоди долучилися всі держави-члени Ради Європи [6].

З лютого 2002 року Венеціанська Комісія стає постійно-діючим відкритим органом, розширена та Часткова угода, яка заснувала цю інституцію, дає можливість і неєвропейським державам також увійти до її складу. Відповідно до Статуту Венеціанської Комісії у роботі беруть участь незалежні експерти, які отримали міжнародне визнання завдяки своєму досвіду роботи у демократичних інститутах або внеску до розвитку права та політичних наук. На сьогодні у складі Комісії працюють представники 61 держави, зокрема 47 – від держав-членів Ради Європи, а також представники від Киргизстану (з 2004 року), Чилі (з 2005 року), Республіки Корея (з 2006 року), Марокко та Алжиру (з 2007 року), Ізраїлю і Тунісу (з 2008 року), Перу і Бразилії (з 2009 року). Як асоційований член у роботі Комісії бере участь, і участь вже тривалий період часу, й Білорусь. Статус спостерігачів при Венеціанській комісії мають США, Канада, Аргентина, Уругвай та Японія. Спеціальний статус партнерів із співпраці, подібний до статусу спостерігача, мають Південно-Африканська Республіка та Палестинська Національна Автономія [6].

Відповідно до свого Статуту Європейська Комісія «За демократію через право» є незалежним консультативним органом, який співпрацює не лише з державами-членами Ради Європи, іншими зацікавленими державами, а й з міждержавними утвореннями та міжнародними і європейськими організаціями та їхніми органами. Так, у пленарних засіданнях Комісії на партнерських засадах беруть участь представники Комітету Міністрів Ради Європи та Парламентської Асамблеї

Ради Європи, зокрема її Моніторингового Комітету, за потреби – представники Конгресу місцевих і регіональних влад, інших органів Ради Європи. Традиційно під час засідань Комісії присутні представники Європейської Комісії та Бюро демократичних інститутів і прав людини (ОБСЄ, БДПЛ ОБСЄ), представники Асоціації Конституційних Судів, представники уряду Італії та її області Венето.

У своїй діяльності Комісія керується трьома базовими цінностями Ради Європи: демократія, права і свободи людини та верховенство права. Йдеться про встановлення та реалізацію цих базових засад і принципів у чотирьох сферах європейського інституціоналізму: функціонування демократичних інститутів; вибори і референдуми, політичні партії; конституційне правосуддя; правосуддя.

Постійний офіс Європейської Комісії «За демократію через право» розташований в одному з корпусів Ради Європи у м. Стразбурзі (Франція). Однак її пленарні засідання проводяться у м. Венеція (Італія) у величній залі Школи Мистецтв (Scuola Grande ai San Giovanni Evangelista). Це приміщення люб'язно на партнерських засадах Комісії надає Уряд Італії та керівництво області Венето.

Традиційно за рік проводиться чотири пленарних засідання. Щороку затверджується календарний план проведення цих засідань. Кожен у Комісії знає, що місяцями зустрічі обов'язково будуть березень, червень, жовтень і грудень. Як правило, пленарні засідання тривають у п'ятницю – суботу. Члени Комісії прибувають до м. Венеції напередодні, оскільки перед засіданням попередньо працюють її органи та робочі групи. За усталеною практикою вони утворюються спеціально для підготовки попередніх висновків та рекомендацій Комісії, які обов'язково затверджуються під час пленарного засідання Комісії.

Слід зазначити, що члени Венеціанської Комісії мають незалежний від своїх держав статус. Її Статутом визначено порядок та засади обрання члена Комісії, за необхідності – його заступника. Строк повноважень для обох: чотири роки. За цих умов обмежень щодо повторних призначень не встановлено. До прикладу, в Україні зазвичай члена Комісії та його заступника призначає Президент України, видаючи відповідний указ. Міністерство закордонних справ України інформує Раду Європи та Венеціанську Комісію про відповідне призначення.

Особливість незалежного статусу члена цієї Комісії полягає у тому, що держава має обмежити свій вплив на нього власне самим фактом призначення. Надалі член Венеціанської Комісії має діяти фахово та об'єктивно, передусім дотримуючись Статуту, інших документів Ради Європи та її органів і, звичайно, самої Комісії. Отже, на практиці член Комісії є самостійною фігурою у своїй державі в частині забезпечення діяльності Комісії, представляючи її позиції та стандарти. Що й зрозуміло, адже саме члени Комісії ухвалюють її висновки та рекомендації для кожної з держав, якій надається правова допомога, також підтримують узагальнюючі доповіді з ключових питань європейського конституціоналізму, що стають визнаними європейськими і міжнародними стандартами у конституційній сфері. Разом з тим, члени Комісії не експертують як члени робочих груп конституційні акти своєї країни. Це не забороняє члену Венеціанської Комісії висловлюватися з предмету рішення, що ухвалюється на засіданні стосовно держави, яку він представляє. Доволі часто колеги цікавить атмосфера ухвалення того чи іншого проекту, які були можливості та альтернативи у державі. Член Комісії має право звернути увагу на історичні особливості процесу, правову та політичну визначеність того чи іншого акту. Висловлюючи своє бачення, член комісії може відповідати на запитання. Доволі часто це буває альтернативна точка зору до тієї, що її висловлюють на пленарному засіданні офіційно запрошені до обговорення питання представники державної влади. Відкритий і партнерський характер роботи Комісії завжди зобов'язує до дискусії. Комісія завжди рекомендує державам у процесі правотворчості опиратися на засади та принципи верховенства права, європейських стандартів у галузі прав людини і демократії.

За майже 30 років своєї діяльності Європейська Комісія «За демократію через право» сформувала власні традиції – у Комісії з'явилися свої визнані авторитети, склалася добра та ефективна система стосунків.

Величезний авторитет має нинішній другий президент Венеціанської Комісії Джанні Букіккіо, який тривалий час перед цим обіймав посаду секретаря Комісії. Разом із першим президентом Комісії, іншими її членами від країн «старої Європи» він стояв біля витоків цього європейського органу. Саме за його сприяння Комісія працює сесійно в італійській перлині – у м. Венеції, маючи у своїй назві, так би мовити, друге географічне та романтичне ім'я – Венеціанська. Як на мене, це символічно, адже Венеціанська Комісія – це не тільки історія і сьогодення. Це, однозначно, і краще майбутнє

європейської моделі конституціоналізму, яка поширює цінності верховенства права, свобод і демократії не лише на європейському просторі, але й далеко за його межами! І тут без мрій і прагматичного романтизму, як не парадоксально, не обійтися.

Пленарною сесією Комісії обирається її розширене Бюро, яке очолює президент Комісії, а до його складу входять три заступники, які можуть ротуватися кожні два роки. Крім того, працюють також підкомісії. Їхні кількість і сфери діяльності визначаються також кожні два роки. Комісія має Наукову Раду. Є і своя Рада Старійшин, до якої входять експерти, котрі тривалий час перебувають у складі Венеціанської комісії та мають беззаперечний авторитет у колі її членів. Комісія має свій Секретаріат. Його вже багато років очолює Томас Маркет.

Витрати, пов'язані з діяльністю Венеціанської Комісії та її Секретаріату, є частиною витрат бюджету Ради Європи. Комісія може приймати добровільні внески, що акумулюються на спеціальному рахунку. Добровільні внески можуть також вноситися на фінансування окремих досліджень. Урядом Італії та областю Венето за погодженням між собою спільно забезпечуються безпечні та комфортні умови сесійної роботи Комісії.

Отже, наступного року виповниться вже тридцять років, як у структурі Ради Європи працює експертна установа, що за роки свого існування здобула найавторитетніші позиції у сфері конституційного будівництва не лише для країн «молодшої демократії», а й з питань надання правової методичної допомоги ефективного та дієвого зміцнення демократичних інститутів. Вона розробляє та просуває європейські стандарти гарантування прав і свобод у всьому світі, чим робить свій внесок до налагодження не лише європейських стосунків, що перебувають нині у серйозній перманентній інституційній кризі, а й до розвитку нового стабільного світопорядку. У цьому контексті надзвичайно важливо зауважити, що на сучасному етапі розвитку функціонування моделі європейського конституціоналізму Європейська Комісія «За демократію через право», узагальнюючи історичну конституційну думку та сучасний доробок порівняльної конституційної думки, філософії, соціології та теорії права, розробила актуальний сучасний концепт верховенства права як суспільної цінності та основоположного фундаментального принципу права. Доповідь про верховенство права, що ухвалена на 86-му пленарному засіданні Комісії 2011 року, була спрямована на надання узгодженого розуміння категорії верховенства права для застосування і в міжнародному праві, і належного його розуміння національними правовими системами. Це надзвичайно важливо, бо на сучасному етапі концепт верховенства права розглядається як основоположна складова будь-якого демократичного суспільства [2]. Більше того, згодом на продовження всебічного розуміння і застосування верховенства права у практиці багатьох держав Комісія розробила контрольний список показників для оцінки дотримання верховенства права, ухваливши 2016 року на 106-му своєму засіданні ще одну Доповідь про мірило правовладдя. Разом ці два

документи складають комплексне дослідження універсальної категорії верховенства права як фундаментальної цінності, за змістом якої має визначатися демократичний характер конституційного будівництва у кожній державі, реалізовуватися належна система прав і свобод людини, формуватися стосунки та зв'язки між людиною, суспільством і державою у сучасному світі.

У цілому за роки своєї діяльності Венеціанська Комісія ухвалила більше ніж 500 своїх доповідей, висновків, рекомендацій. Усі вони належать, на нашу думку, до документів так званого «м'якого європейського права», оскільки Комісія, як ми вже зауважували, має статус експертного органу Ради Європи, а її рішення – рекомендаційний характер. Тим не менше, висновки Європейської Комісії «За демократію через право» здебільшого беруться до виконання усіма державами завдяки визнаному міжнародному авторитету Комісії, її діяльності, заснованій на конструктивному діалозі. Більш того, за останнє десятиліття сформувалася ще одна позитивна тенденція: правові позиції Комісії стали, так би мовити, формою тиску, у доброму розумінні, щодо розвитку конституційної демократії у державах європейського простору – насамперед, через те, що саме на них спирається у своїх рішеннях, зокрема, Парламентська Асамблея, Конгрес місцевих і регіональних влад. Європейський Суд з прав людини з 2002 року і до нині посилався на правові підходи Комісії більше ніж у 50 своїх рішеннях. Рекомендації Венеціанської Комісії застосовують і в офіційних позиціях та рішеннях органів Європейського Союзу. На думку Комісії доволі часто спирається і БДПП ОБСЄ, яка разом з нею, до речі, працює у питаннях вироблення виборчих та референтних

стандартів, надання рекомендацій окремим державам з питань формування ними законодавства про вибори, референдуми, політичні партії, громадські об'єднання тощо. ООН як організація глобального стратегічного розвитку та формування стандартів у сфері демократії, прав і свобод, верховенства права також бере до уваги доробок Комісії і використовує його у своїх документах.

Ще одна позитивна тенденція роботи Комісії полягає у тому, що у практичній площині реалізації міжнародних відносин її керівництво, маючи унікальний досвід, часто задіяне у вирішенні кризових політико-правових ситуацій та конституційних конфліктів у багатьох країнах як високопрофесійні медіатори. Тільки за останні роки Комісія надавала свою допомогу у розв'язанні конституційно-правових конфліктів, що мали місце в Грузії, Киргизстані, Молдові, Польщі, Угорщині, Турецькій Республіці та ін. Географія співпраці Комісії дуже широка.

В українському конституційному процесі з 1996 року і дотепер Комісією було надано 25 висновків щодо проектів Конституції, з питань конституційного реформування, щодо конституційної ситуації в нашій державі. До прикладу, з різних питань реформування судової влади Венеціанська Комісія з 2000-го і до нині надала 11 своїх висновків, активно допомагаючи українській владі на різних етапах [5, с. 11].

Венеціанська комісія, з часів започаткування українського конституційного процесу на зорі Незалежності нашої держави, завжди закликає до відкритості, конкурентності та конституційної легітимності. Конституційний процес має бути заснований на конституційній процедурі внесення змін до Основного Закону,

аби забезпечити конституційну наступність і прогнозованість усіх політико-правових процесів у державі.

Насамперед йдеться про: політичну стабільність і передбачуваність; економічну стабільність і передбачуваність; захист демократичних процедур; захист політичної опозиції; захист людини, інтересів і прав меншості; захист незалежності певних інституцій [3; 4, с. 149 – 150].

Незважаючи на те, що в Україні з 1991 року триває перманентний конституційний процес, ці рекомендації є актуальними і нині, оскільки в ході виборчого циклу 2019 року – чергових президентських і парламентських виборів – лунають ініціативи, пов'язані з необхідністю ухвалення нової Конституції як нового суспільного договору, оновлення конституційно-правових засад виборчої системи, децентралізації та збалансування влади на центральному й місцевому рівнях.

І, дійсно, на сучасному етапі розвитку України попри усі кроки з реформування судової влади, правоохоронної системи, що проводились останніми роками, все ж конституційно-правову практику визначає глибока необхідність сформувані більш якісну конституційно-правову основу і належну легітимність функціонування державної та місцевої влади, забезпечити вищий рівень публічно-владного гарантування прав і свобод громадян в Україні. На цю необхідність вказує низька ефективність реформаційних перетворень у різних сферах суспільного і державного життя, особливо у правоохоронній сфері, незавершеність і суперечливість законодавчого розвитку положень чинної Конституції України, зокрема розвитку місцевого самоврядування, а також неоднозначна юрисдикційна практика Конституційного Суду України, зокрема його рішення щодо визнання неконституційними змін Основного Закону України від 8.12.2004 з відновленням попередньої редакції Конституції України. На зазначену необхідність звертають увагу правознавці та більшість політичних

сил в Україні, а також міжнародні організації, зокрема Венеціанська Комісія [1, с. 154].

Успішна реалізація зазначеної необхідності можлива не інакше як за умови здійснення вітчизняного конституційного процесу на демократичних і правових засадах, головна мета якого на цьому етапі – вдосконалення чинної Конституції України, її системне оновлення з урахуванням надбань вітчизняної й зарубіжної науки та практичного досвіду реалізації Основного Закону України. І безперечно у цьому контексті правова допомога Україні з боку Європейської комісії за демократію через право (Венеціанської Комісії) вкрай необхідна у найближчій перспективі.

Марина Ставнійчук,

**Член Венеціанської Комісії
(2009 – 2013 рр.)**

**кандидат юридичних наук,
заслужений юрист України**

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

Висновки та рекомендації з актуальної теми: «Модернізація Конституції України: актуальні проблеми» // *Право України*. – 2012. – № 8. – С. 154 – 155.

Доповідь Венеціанської Комісії «Про верховенство права» [Електронний ресурс]: Venice Commission: the Rule of Law. – 25 – 26 березня 2011 р. – Режим доступу: [http://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD\(2011\)003rev-e](http://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD(2011)003rev-e)

Про внесення конституційних поправок : Доповідь Венеціанської Комісії від 26 вересня 2009 р. CDLDEM (2009)008 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.venice.coe.int>.

Ставнійчук М. Окремі проблеми новітнього конституційного процесу у світлі висновків Європейської Комісії «За демократію через право» (Венеціанська Комісія) / М. Ставнійчук // *Право України*. – 2012. – № 8. – С. 146 – 153.

Ставнійчук М. І. Венеціанська Комісія – Україна: жодної романтики / М. Ставнійчук // *Віче*. – 2010. – № 23. – С. 10 – 13. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/viche_2010_23_8
Venice Commission – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.coe.int/uk/web/about-us/who-we-are>

*Інформаційна бомба розривається
в найбільшому скупченні людей,
осипаючи нас шрапнеллю образів
та докорінно змінюючи і сприйняття
нашого внутрішнього світу,
і нашу поведінку.*

Елвін Тоффлер

ІНФОРМАЦІЙНО-БЕЗПЕКОВА ПОЛІТИКА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

УДК 327. 94(477)

Summary

Trojan Serhiy. European Union policy in the field of information security. *Information security occupies an important place in the policy of the European Union. It is aimed at protecting information networks and systems from negative external influences and creating conditions for the safe functioning of the individual, society and the state in the information space. The key segments of the EU information policy are network and information security as well as cybercrime counteraction.*

Key words: information security, European Union, European Commission, cybercrime, information space.

Анотація

Інформаційна безпека займає важливе місце у політиці Європейського Союзу. Вона спрямована на захист інформаційних мереж і систем від негативних зовнішніх впливів та створення умов для безпечного функціонування особи, суспільства і держави в інформаційному просторі. Ключовими сегментами інформаційної політики ЄС є мережева та інформаційна безпека, а також протидія кіберзлочинності.

Ключові слова: інформаційна безпека, Європейський Союз, Європейська Комісія, кіберзлочинність, інформаційний простір.

Мережеві та інформаційні аспекти безпеки в контексті інформаційної політики ЄС

Початок інформаційної політики ЄС пов'язують із проголошенням 1994 року доктрини Європейського інформаційного суспільства, відомої як доповідь Мартіна Бангемана «Європа і глобальне інформаційне суспільство: рекомендації для Європейського Союзу» [1]. Базові ідеї документу були спрямовані на створення інформаційного суспільства на основі процесу європейської інтеграції для забезпечення економічної стабільності країн Європи; розв'язання актуальних соціальних проблем; надання можливостей для вільного доступу до глобальних мереж із метою освіти, охорони здоров'я та адміністративного управління. На основі усвідомлення перспективної значимості нових тенденцій інформаційного розвитку Європейська Комісія того ж 1994 року прийняла програмний документ «Шлях Європи до інформаційного суспільства». Сформульовані там основні принципи діяльності ЄС в галузі інформації і комунікації полягали в необхідності формування суспільної думки та підготовці європейської спільноти до усвідомлення реалій інформаційного суспільства; створенні концепції європейської інформаційної політики; забезпеченні вільного доступу до інформаційних послуг; впровадженні багатомовності в інформаційній і комунікаційній діяльності, збереженні національної культурної самобутності та ідентичності тощо.

Загальну політику в галузі інформації та комунікації Європейський Союз реалізує через свої основні органи та спеціалізовані структури. Насамперед йдеться про Європейську Раду, Європейську Комісію, Генеральний Директорат з інформаційного суспільства, Форум інформаційного суспільства ЄС, Генеральний Директорат з освіти і культури та про інформаційні центри як у країнах-членах організації, так і за її межами.

На сучасному етапі особливого значення для держав ЄС набувають питання мережевої та інформаційної безпеки. Європейські фахівці в галузі інформаційних систем, безпеки і стратегічного планування активно обговорюють проблеми, що виникають перед державами Європейського Союзу в умовах можливості застосування інформаційної зброї, тобто засобів спрямованого впливу на інформаційні ресурси ймовірного супротивника у військовий і мирний час. Сьогодні на практиці реалізуються плани організаційного та технічного забезпечення національної інформаційної безпеки, створюються підрозділи, призначені для відбиття «інформаційної агресії». Уряди беруть на себе роль координаторів міжвідомчих зусиль у цій сфері.

Крім вивчення технічних аспектів інформаційної безпеки, у Західній Європі активізувалася робота з оцінки впливу інформації на особистість і суспільство. Водночас робиться наголос на визначення методів і засобів надання «інформаційної протидії», каналів впливу на людину, впливу тієї чи іншої інформації на боєздатність збройних сил, дослідження взаємин ЗМІ та суспільної думки.

Розробка методів і засобів забезпечення інформаційної безпеки відбувається в Західній Європі за такими основними напрямками:

- 1) виявлення загрози нападу;
- 2) нейтралізація нападу;
- 3) захист;
- 4) відновлення власних систем.

2001 року Європейською Комісією було представлено перший документ під назвою «Мережева та інформаційна безпека: європейський політичний підхід» (Network and Information Security: Proposal for A European Policy Approach), в якому окреслено європейський підхід до проблеми інформаційної безпеки [2].

У документі використовується термін «мережева та інформаційна безпека», що трактується як здатність мережі або інформаційної системи чинити опір

випадковим подіям або зловмисним діям, які становлять загрозу доступності, автентичності, цілісності та конфіденційності даних, що зберігаються або передаються, а також послуг, що надаються через ці мережі та системи.

«Мережева та інформаційна безпека: європейський політичний підхід» визначив такі основні напрями європейської політики інформаційної безпеки:

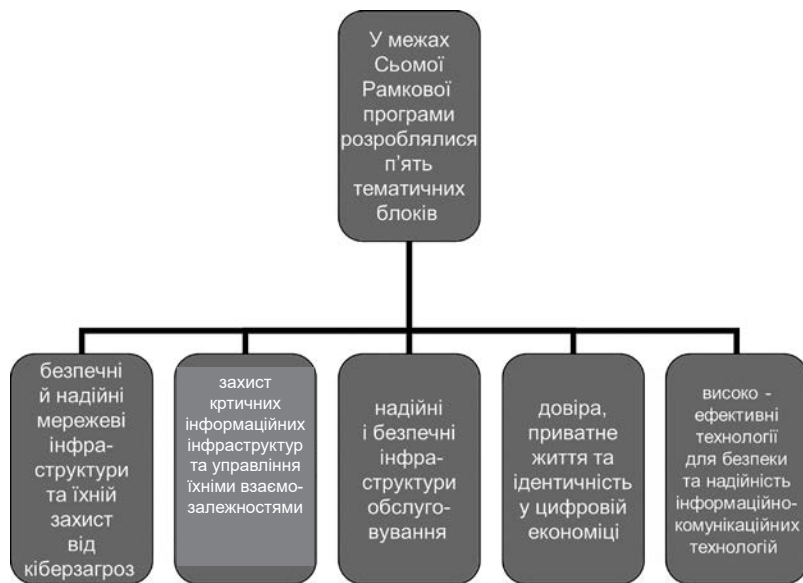
- підвищення обізнаності користувачів щодо можливих загроз під час користування комунікаційними мережами;
- створення європейської системи попередження та інформування про нові загрози;
- забезпечення технологічної підтримки;
- підтримка ринково орієнтованої стандартизації та сертифікації;
- правове забезпечення;
- зміцнення безпеки на державному рівні;
- розвиток міжнародного співробітництва з питань інформаційної безпеки.

На сьогодні Європейська Комісія бере участь у роботі Великої Сімки, Організації економічного співробітництва і розвитку та ООН. Приватний сектор працює над проблемами безпеки в таких організаціях як Глобальний бізнес-діалог (www.GBDe.org) або Глобальний Інтернет-проект (www.GIP.org).

Основне завдання ЄС – подальше зміцнення діалогу Європейської Комісії з міжнародними організаціями і партнерами щодо проблеми мережевої безпеки та, зокрема, щодо зростаючої залежності від електронних мереж.

10 березня 2004 року було створено Європейську агенцію з питань мережевої та інформаційної безпеки (European Network and Information Security Agency – ENISA). Це спеціалізована агенція ЄС, діяльність якої спрямована на зміцнення можливостей європейської спільноти, країн-членів, а також ділових кіл у сфері попередження і реагування на проблеми, пов'язані з інформаційною безпекою.

З 2007 року ENISA підтримує проекти співробітництва між країнами-членами ЄС у сфері інформаційної безпеки. Так, ENISA надала підтримку проектам співпраці між Угорщиною та Болгарією щодо створення Болгарської урядової комп'ютерної групи швидкого реагування (CERT), а також співробітництва між CERT-FI (Фінляндія) та CSIR/MERAKA (Південна Африка) щодо обміну досвідом та створення Південно-Африканської групи реагування на комп'ютерні інциденти (Computer Security Incident Response Team).

ENISA також сприяла розвитку партнерства між приватними і державними структурами у сфері обміну інформацією про кіберзлочини між фінансовим сектором і державними органами через Центри фінансової інформації та аналізу (FI-ISAC). Протягом 2008 – 2009 років Агенцією створено структуру/систему, що допомагає зацікавленим сторонам краще ідентифікувати й розуміти поточні та майбутні ризики (Emerging and Future Risks), породжені новітніми інформаційними технологіями. Агенцією започатковано також Форум з безпекових питань і створено експертні групи, які дають оцінку та аналізують відповідні проблеми.

Проблеми інформаційної безпеки були одним з пріоритетів Сьомої Рамкової програми ЄС (2007 – 2013 рр.) [2]. Дослідження з безпеки інформаційно-комунікаційних технологій в Сьомій Рамковій Програмі спрямовані на розвиток знань і технологій для розбудови відкритого, безпечного інформаційного суспільства в Європі, в якому громадяни та організації можуть повною мірою користуватися перевагами нових технологій.

Основний акцент зроблено на підвищенні можливостей користувачів управляти та захищати свої цифрові засоби, ідентичність і персональні дані у цифровому середовищі. Ще 1995 року була прийнята директива про захист персональних даних у Європейському Союзі. Вона закріплювала два основних права:

- право на захист персональних даних;
- право на вільне поширення персональних даних.

2002 року була прийнята ще одна директива про недоторканність приватного життя та електронних даних і носіїв інформації.

2008 року розпочато реалізацію 33 дослідницьких проектів з проблеми безпеки і довіри в інформаційному суспільстві. Бюджет складає понад 160 мільйонів євро.

Значна увага в рамках ЄС надається проблемі кібербезпеки як складової інформаційної безпеки.

Із 1999 року ЄС реалізує програми «Безпечніший Інтернет» (Safer Internet). Тривалість кожної програми: чотири – п'ять років. У рамках програми «Безпечніший Інтернет» фінансується низка проектів. Передусім, це Інтернет-центри, які створюються на національному рівні та координуються на європейському рівні. Основна мета діяльності центрів:

підвищення обізнаності дітей, батьків, вчителів про онлайн-ризик, а також надання порад молоді щодо безпечного користування мережею через телефони довіри та контактні пункти. Такі Інтернет-центри функціонують у 28 країнах-членах ЄС [2].

Для боротьби з незаконним контентом у рамках програми фінансуються такі проекти як CIRCAMP – тематична мережа для розвитку міжнародного співробітництва правоохоронних органів; База даних Інтерполу про акти сексуального насильства над дітьми (INTERPOL International Child Sexual Exploitation Image Database), мета якої полягає у попередженні та виявленні актів сексуального насильства над дітьми через ідентифікацію жертв і зловмисників тощо.

На сучасному етапі функціонування та розвитку мережевого сегменту інформаційного суспільства в державах ЄС важлива роль надається програмі «Горизонт 2020» [3]. Це найбільша в історії Європейського Союзу програма, спрямована на фінансування досліджень та інновацій, із загальним бюджетом близько 80 млрд євро, розрахованим на сім років (2014 – 2020). Вона прийшла на зміну Сьомій Рамковій програмі ЄС з досліджень і технологічного розвитку (7РП), що діяла з 2007 до 2013 року. Програма «Горизонт 2020» покликана сприяти збільшенню числа передових технологій, відкриттів і перспективних розробок шляхом просування ідей з наукових лабораторій до ринку. Заснована на трьох ключових пріоритетах – передовій науці, лідерстві у промисловості та суспільних викликах – програма надає підтримку широкому спектру діяльності: від наукових досліджень до демонстраційних проектів та інновацій, готових до виходу на ринок.

Інформаційна політика ЄС у сфері протидії кіберзлочинності

Вагоме місце у контексті еволюції мережевого і безпекового виміру інформаційного суспільства Європейського Союзу посідає боротьба з кіберзлочинністю [4]. Поняття «кіберзлочинність» вперше з'явилося в

американській, а потім і в іншій іноземній літературі на початку 1960-х років і визначалося як порушення чужих прав та інтересів щодо автоматизованих систем обробки даних.

Найпоширеніша класифікація кіберзлочинів ґрунтується на Конвенції Ради Європи про кіберзлочинність, що була відкрита для підписання у листопаді 2001 р. В цьому документі кіберзлочини поділяються на п'ять груп:

I – злочини проти конфіденційності, цілісності та доступності комп'ютерних даних і систем (незаконний доступ, незаконне перехоплення, втручання в дані, втручання в систему);

II – злочини, пов'язані з використанням комп'ютера як засобу скоєння злочинів, тобто для маніпуляцій з інформацією (комп'ютерне шахрайство та комп'ютерні підроблення);

III – злочини, пов'язані з контентом (змістом даних);

IV – злочини, пов'язані з порушенням авторського права і суміжних прав;

V – акти расизму та ксенофобії, вчинені за допомогою комп'ютерних мереж [5; 6].

У травні 2007 році Європейською Комісією було представлено документ «На шляху до загальної політики в сфері боротьби з кіберзлочинністю» (Towards a general policy on the fight against cyber crime), в якому дається визначення терміну «кіберзлочинність» та висвітлено основні напрями політики ЄС в сфері боротьби з кіберзлочинністю.

Кіберзлочинність – це кримінальні дії, скоєні з використанням електронних комунікаційних мереж та інформаційних систем або проти таких мереж і систем. Характерною рисою кіберзлочинів є масовий масштаб і значна географічна відстань між самим злочином та його наслідками.

Політика Європейської Комісії у сфері боротьби з кіберзлочинністю реалізується за чотири основними напрямками.

По-перше, це участь у законодавчому процесі. Найважливішим законодавчим рішенням є Рамкове рішення Ради Міністрів ЄС щодо атак на інформаційні системи від 17 січня 2005 року. Рамкове рішення покликане забезпечити мінімальний рівень зближення кримінального права для найбільш поширених форм кримінальної діяльності стосовно інформаційних систем: незаконний доступ, незаконне втручання у систему та дані. Сюди належать хакерство, DoS-атаки, поширення шкідливого коду, шпигунських програм і вірусів. Згідно з рішенням покарання за незаконне втручання до системи та незаконна модифікація, пошкодження або знищення даних має складати щонайменше два – три роки тюремного ув'язнення. Підбурювання, надання допомоги, співучасть і спроби вчинити вище зазначені злочини також мають

кваліфікуватися країнами-членами як кримінальні злочини.

По-друге, Європейська Комісія заохочує транскордонне співробітництво правоохоронних органів країн-членів ЄС.

По-третє, Європейська Комісія розвиває співробітництво між державним і приватним секторами у боротьбі з кіберзлочинністю, зокрема співпрацю між правоохоронними органами та приватними компаніями.

По-четверте, Європейська Комісія відіграє координуючу роль на міжнародному рівні: заохочує підписання країнами-членами та іншими країнами Конвенції про кіберзлочинність, розробленої Радою Європи, та бере участь у міжнародних робочих групах [2].

У березні 2009 року опубліковано Повідомлення Європейської Комісії під назвою «Захист Європи від широкомасштабних кібератак та руйнувань: посилення рівня підготовленості, безпеки та стійкості» (Protecting Europe from large scale cyber-attacks and disruptions: enhancing preparedness, security and resilience) (далі – Повідомлення). У ньому визначено основні виклики/проблеми, які потребують негайного реагування ЄС, а також окреслено основні заходи, необхідні для посилення безпеки та здатності європейської критичної інформаційної інфраструктури протистояти зовнішнім впливам.

Згідно з Повідомленням сьогодні основними викликами безпеки інформаційних інфраструктур ЄС є:

- некоординовані національні підходи до безпеки інформаційних інфраструктур, що знижує ефективність національних заходів;
- відсутність на європейському рівні партнерства між державним та приватним секторами;
- обмежені можливості ЄС щодо раннього попередження та реагування на безпекові інциденти, зумовлені нерівномірністю розвитку систем моніторингу і сповіщення про інциденти у країнах-членах, нерозвиненістю міждержавного співробітництва та обміну інформацією щодо цих проблем;

- відсутність міжнародного консенсусу щодо пріоритетів у реалізації політики захисту критичної інформаційної інфраструктури.

У листопаді 2010 року Європейська Комісія прийняла Стратегію внутрішньої безпеки ЄС на 2011 – 2014 роки. Вона передбачала реалізацію п'яти стратегічних цілей для підвищення ефективності у сфері запобігання і протидії організованій злочинності, тероризму, радикалізації, кіберзлочинності, поліпшенню охорони кордонів. 25 жовтня 2011 року Європейський Парламент прийняв резолюцію щодо організованої злочинності в ЄС і важливості протидії її згубним впливам на євроспільноту [7]. 2012 року в рамках Європарламенту було створено тимчасовий Спеціальний комітет з питань протидії організованій злочинності, корупції та відмиванню брудних грошей (CRIM).

Протидія кіберзлочинності займає важливе місце для ЄС у контексті реалізації програми «Східного партнерства» [8]. ЄС запропонував усім країнам-партнерам до 2020 року схвалити Стратегію або Плани дій щодо вирішення проблем із кіберзлочинністю, створити повноцінні діючі підрозділи для боротьби з цим явищем та повністю імплементувати Будапештську Конвенцію з протидії кіберзлочинності.

Україна вже досягла зазначених цілей: Планом заходів на 2017 рік з реалізації Стратегії кібербезпеки України передбачено імплементування Конвенції про кіберзлочинність і відповідної Директиви 2008/114/ЄС та наближення законодавства України до законодавства ЄС у цій сфері. В Україні діють Національний координаційний центр кібербезпеки в РНБОУ, Департамент кіберполіції Національної поліції України (з 2015 р.), спеціалізований підрозділ з кібербезпеки СБУ і CERT-UA при Держспецзв'язку.

Хоча у першій редакції Спільного робочого документа ЄС «протидія гібридним загрозам» не була відображена, але вже у нинішній редакції Євросоюз визначив відповідні цілі до 2020 року і зробив акцент на захисті критичної інфраструктури та кібербезпеці.

Для України ці сфери є вкрай важливими. Так, кіберпростір українські експерти, які взяли участь в опитуванні в рамках проекту «Сприяння розбудові можливостей України гарантувати безпеку суспільства в умовах гібридних загроз» за підтримки проекту «Громадська синергія», назвали одним із головних напрямків основного удару для ведення війни гібридного характеру РФ проти України.

Сергій Троян,

**доктор історичних наук, професор кафедри міжнародних відносин, інформації та регіональних студій
Національного авіаційного університету**

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Bruggemann M. Information policy and the public sphere: EU communications and the promises of dialogue and transparency // *Javnost – The Public, Journal of the European Institute for Communication and Culture*. – Vol. 17. – 2010. – № 1. – P. 5 – 22.
2. Запорожець О.Ю. Політика Європейського Союзу в сфері інформаційної безпеки // *Актуальні проблеми міжнародних відносин: зб. наук. пр. / Київський нац. ун-т ім. Тараса Шевченка, Ін-т міжнар. відносин*. – К., 2009. – Вип. 87, ч. 2. – С. 36 – 45.
3. Горизонт 2020: Рамкова програма ЄС з досліджень та інновацій [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://new.kmu.gov.ua/storage/app/media/uploaded-files/broshura-gorizont-2020-1201.pdf> (доступ – 19 грудня 2017 р.).
4. Шостко О.Ю. Протидія організованій злочинності в європейських країнах: монографія. – Х.: Право, 2009. – 400 с.
5. Конвенція Ради Європи про кіберзлочинність від 23.11.2001 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/994_575 (доступ – 19 грудня 2017 р.).
6. Номоконов В.А., Тропина Т.Л. Киберпреступность: прогнозы и проблемы борьбы // *Библиотека криминалиста*. – 2013. – № 5 – С. 148 – 160.
7. European Parliament resolution of 25 October 2011 on organised crime in the European Union [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?type=TA&reference=P7-TA-2011-0459&language=EN> (доступ – 19 грудня 2017 р.).
8. Мартинюк В. Безпека для Східного партнерства: які зміни варто лобіювати Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.eurointegration.com.ua/articles/2017/11/20/7073879/> (доступ – 19 грудня 2017 р.).

Формування комплексу регіональної безпеки Близького Сходу

Більшість шкіл теорії безпеки відійшла від розуміння міжнародної безпеки як феномена, що належить виключно до військово-політичної сфери. Замість цього застарілого, вузького підходу вкоренилося багатовимірне, комплексне розуміння міжнародної безпеки, до якого належать не тільки «жорсткі» (військові), але і «м'які» (невійськові) фактори: економічні, соціальні, демографічні, екологічні, культурні, інформаційні та інші виклики.

Британсько-канадський політолог Б. Бузан вважає, що дуже важливо розглядати проблеми безпеки в рамках ідентичності етнічної, національної та релігійної [1]. Ці проблеми загрожують стабільності набагато більше ніж зовнішні загрози. Соціальна небезпека є ключовим ризиком для держави. Безпека може бути досягнута об'єктивно (тобто реальна загроза) і суб'єктивно (надумана загроза), якщо одна соціальна група в державі спробує посилити свою безпеку – інша відреагує, активізуючи проблему соціальної безпеки. Ідея Б. Бузана полягає в тому, що динаміка безпеки має серйозну територіальність, і на цій основі вона може пристосовуватися до недержавних гравців без особливих проблем. Але вона несумісна з глобалістської ідеєю про те, що всі рівні безпеки розчиняються в одній. Недолік неореалістичної і глобалістської теорій в тому, що вони перебільшують роль глобального рівня і недооцінюють регіональний.

Без протистояння наддержав, як це було за часів холодної війни, коли вони втручалися в усі регіони, місцеві регіональні сили сьогодні мають більше можливостей для маневру. Відносна автономність регіональної безпеки утворює патерн відносин міжнародної безпеки, яка відрізняється від жорсткої структури при біполярності, що визначалася ходом холодної війни.

Для рівня субсистеми величезну роль грає локальний регіон. Центальною ідеєю теорії комплексу регіональної безпеки є те, що загрози переходять на короткі дистанції легше ніж на довгі, взаємозалежність безпеки структурується в регіональні кластери: комплекси безпеки, процеси сек'юритизації (процес об'єднання сил і заклик до термінових дій щодо протистояння зовнішнім загрозам), тож ступінь взаємозалежності для забезпечення безпеки більш напружений між акторами всередині цих комплексів, ніж між акторами поза

Summary

Yevgen Riabinin. The problem of the Middle East regional security complex functioning. The theoretical approaches as for such a notion and phenomenon as regional security complex is analyzed. The author considers the concept of the regional security complex that was suggested by the representatives of Copenhagen scientific school B. Buzan and O. Weaver. such notions as region, regionalism, regional order are considered in the article, besides the author worked out his own approach as for regional security analysis. The author has analysed the state of regional security of the Middle East, analysed all the problems and reasons that prevent region states from constructing common regional security complex. It is proved that in the nearest future the region is not able to form regional security complex due to high level of conflict potential among the countries.

Key words: region, regionalism, regional security complex, Middle East.

Анотація

Проаналізовано теоретичні підходи щодо такого поняття та феномену як комплекс регіональної безпеки. Розглянута концепція комплексу регіональної безпеки, яка була запропонована представниками Копенгагенської школи Б. Бузаном та О. Уївером. Розглянуто такі поняття як регіон, регіоналізм, запропоновано авторський погляд стосовно регіонального порядку, який впливає на міжнародну безпеку загалом. Запропонована автором модель аналізу детермінантів, що визначають регіональну безпеку. Досліджено стан регіональної безпеки Близькосхідного регіону, проаналізовано основні проблеми та причини, які заважають регіону сконструювати єдиний регіональний комплекс безпеки. Доведено, що в найближчому майбутньому в регіоні не може бути сформовано комплекс регіональної безпеки з причини високого рівня конфліктогенності між країнами регіону.

Ключові слова: регіон, регіоналізм, комплекс регіональної безпеки, Близький Схід.

конкретного комплексу. У комплекси безпеки можуть втручатися глобальні сили, але їхня регіональна динаміка має якусь ступінь автономності від тих патернів, які встановлюються глобальними силами.

Однакові параметри системи безпеки не можна накласти на всі регіони, оскільки умови в окремо взятому регіоні різні. Еволюції комплексу можуть бути наступні: статус-кво, внутрішня трансформація (поділ держав, зміни відносин), зовнішня трансформація (розширення меж через залучення нових держав).

Може і не бути комплексу безпеки, оскільки держави не функціонують на локальному рівні настільки потужно, щоб створити власні патерни взаємозалежності безпеки. Низький рівень відносин між акторами не дає можливості створити комплекс.

Б. Бузан відзначає різницю між стандартними РКБ, динаміка безпеки в рамках яких детермінується, насамперед, внутрішньорегіональною полярністю, і централізованими, для яких властива ситуація багатополарності.

Тобто необхідно аналізувати комплекс на чотирьох рівнях: внутрішня вразливість держави (сильна або слабка), відносини між державами, відносини регіону із сусідніми регіонами, роль глобальних акторів у регіоні.

Існує величезна кількість робіт, присвячених аналізу світового порядку, чого не можна сказати про роботи, присвячені регіональному порядку. Одні експерти вважають, що регіональний міжнародний порядок – це зразки та установки, вироблені в регіональному середовищі та націлені на підтримку миру в стосунках між державами. Інші – дотримуються думки, що регіональний міжнародний порядок – це стан регіональної підсистеми міжнародних відносин, що виражається в підпорядкованості взаємозв'язків її елементів, передусім держав даного регіону, певним принципам, нормам і правилам [2, с. 56].

З точки зору автора, під регіональним міжнародним порядком слід розуміти формат взаємин між державами певного регіону, який визначається сукупністю цивілізаційних, політико-економічних, військових, культурних чинників. Слід підкреслити, що, коли держави регіону належать до одного типу цивілізації, відносини між цими державами будуть стабільнішими і передбачуванішими, ніж між державами різних цивілізацій. Теж саме стосується релігійних і культурних аспектів. Саме гуманітарні чинники будуть позитивно / негативно позначатися й на стані економічних і політичних зв'язків [3, с. 36]. Важливим показником стабільності регіонального порядку є ступінь інституціональності: якщо держави регіону є членами регіонального об'єднання або блоку – військово-політичного або економічного, то можна говорити про те, що їхні взаємини будуть характеризуватися мінімальним ступенем конфліктності. Це підтверджується комунікативною теорією інтеграції німецького соціолога К. Дойча. Якщо ж держави регіону не здатні створити єдине регіональне угруповання, то можна говорити з високою часткою ймовірності про нездатність держав регіону до кооперації, а, отже, даний регіон відчуватиме високий

рівень впливу з боку зовнішніх акторів міжнародних відносин.

Слід зазначити, що безпека Близькосхідного регіону – це проблема, яка не зникає з порядку денного міжнародної безпеки близько сторіччя. Експерти визнають наявність проблем побудови регіональних інститутів у регіоні, що відповідають за питання безпеки. Більше того, взаємодія, розвиток співпраці та кооперації країн даного регіону не веде до побудови ефективної системи регіональної безпеки.

Протягом кількох десятиліть Близький Схід був тим регіоном, де функціонував автономний регіональний рівень безпеки, незважаючи на тривале і значне втручання з боку глобального рівня. Дуже складно назвати точну дату формування Близькосхідного комплексу регіональної безпеки, оскільки немає чіткого моменту переходу регіону з колоніального статусу до незалежності. Туреччина, Іран, Саудівська Аравія ніколи не були колонізовані. Єгипет, Ірак, Йорданія та Оман були формально незалежними. Сучасні проблеми регіону сягають корінням до часів міжарабського протистояння і конфлікту між палестинцями та сіоністськими іммігрантами протягом 1930-х років, а також територіальних конфліктів (Ліван проти Сирії) і появи арабського націоналізму.

В даному регіоні формуються три субкомплекси: два основних з центром в Леванті та Перській затоці, а третій, відносно слабкий, у Магрибі. Основні суперечності можна описати в контексті основного протистояння: араби проти всіх інших (євреї, іранці). Перший субкомплекс знаходиться в центрі Леванту між Ізраїлем та арабськими сусідами. Арабо-ізраїльський конфлікт породив і підтримує вороже ставлення країн Леванту до Ізраїлю. До цього субкомплексу належать Ізраїль і найближчі сусіди, які складаються з державних (Єгипет, Сирія, Ліван, Йорданія) і недержавних акторів (Палестинська автономія, Хамас, Хезболла). Деякі країни були безпосередньо залучені до боротьби з Ізраїлем (Ірак, Іран, СА, Кувейт, Лівія, Туніс), надаючи фінансову або військову підтримку.

Субкомплекс Перської затоки сформувався після відходу Британії з цієї території 1971 року. Він базувався на тристоронньому протистоянні Ірану, Іраку і країн Перської затоки на чолі з СА. Є також периферійне протистояння між СА та Єменом. Країни Перської затоки, а саме СА, Кувейт, Бахрейн, Катар, ОАЕ, Оман 1981 року сформували РСАДПЗ (Рада співробітництва арабських держав Перської затоки), що є слабким субрегіональним стратегічним партнерством, сформованим як реакція на ірано-іракську війну. Першим кроком до формування цього субкомплексу було захоплення Іраном ряду територій ОАЕ 1971 року. Після відходу Британії з регіону тут почався процес мілітаризації, ісламська революція в Ірані 1979 року посилювала протистояння між сунітами і шіїтами, події першої війни в затоці (ірано-іракська) та анексія Кувейту Іраком 1990 року посилити протистояння в регіоні.

Безпека регіону Перської затоки є невід'ємною частиною сучасної системи міжнародної безпеки та

міжнародних відносин загалом. Перська затока – затока між Іраном та Аравійським півостровом, який з'єднується Ормузькою протокою з Оманською затокою, Аравійським морем та Індійським океаном. Регіон ПЗ включає до себе Оман, ОАЕ, СА, Катар, Бахрейн, Кувейт, Іран та Ірак. У регіоні ПЗ міститься 50 % світових запасів нафти, тож він відіграє стратегічну геополітичну роль.

Протягом багатьох століть геополітична цінність ПЗ була результатом двох історичних і географічних чинників. По-перше, регіон був важливим перехрестям торговельних шляхів між Сходом і Заходом, зокрема через нього йшла торгівля шовком і прянощами. По-друге, Перська затока завжди була однією з тих проміжних зон, де стикаються і перемішуються інтереси та культури різних імперій і цивілізацій: Рим, а потім Візантія і Персія; араби і перси; сельджуки і монголи; Оттоманська імперія і Персія; нарешті, в XIX столітті Оттоманська імперія, Велика Британія і Росія.

З часу Другої світової війни Близький Схід, і зокрема ПЗ, був одним з геополітичних театрів, більш-менш нестабільних, де розігрувалися сценарії непрямих зіткнень між США і СРСР. Отже, забезпечення безпеки в стратегічно важливій зоні ПЗ є однією з ключових регіональних проблем сучасності. Будь-які військово-політичні потрясіння, сплески терористичної активності в цьому районі світу, в якому зосереджені величезні запаси вуглеводневих ресурсів, згубно впливають на світову економічну і, насамперед, на енергетичну безпеку.

Протягом останніх десятиліть в зоні ПЗ не спадає напруження. Це негативно позначається на безпеці, політичній та економічній стабільності в регіоні і в світі. На зміну одним конфліктам приходять інші, до існуючих додаються нові вогнища напруженості.

Перська затока цікава з тієї точки зору, що в цьому регіоні з особливою гостротою проявляються два фактори сучасної світової політики: нафтовий чинник та ісламський чинник. Значення нафтового фактора, зрештою, привело Захід до необхідності відстоювати свої інтереси за допомогою збройних сил; ісламський чинник став радикалізувати відношення населення країн Затоки до дій зовнішніх держав, створюючи, у такий спосіб, його антизахідну налаштованість. Основними цілями військової присутності США в ПЗ є забезпечення безпеки поставок з країн Аравійського півострову нафти і газу на Захід і в Японію, підтримку місцевих консервативних режимів арабських країн Аравійського півострова. Найбільше військове угруповання США зосереджено в Кувейті. Емірат став свого роду вхідними дверима для ЗС США в регіон [4].

Якщо класифікувати держави субрегіону за ступенем впливу, маємо наступну ситуацію:

- великі регіональні держави (Іран і, в деякому розумінні, Королівство Саудівська Аравія);
- малі регіональні держави (Бахрейн, Катар, Кувейт, ОАЕ, Оман).

Існує також категорія, яка включає в себе держави зовнішнього рівня, інтереси яких зачіпають питання регіональної безпеки Перської затоки (США, Росія, Ізраїль, ЄС).

Наступні три категорії не є державами, але через те, що вони здійснюють вплив на регіональну безпеку, вони розглядаються як реально значущі регіональні актори:

- міжнародні регіональні організації – такі як РСАДПЗ і Ліга арабських держав (ЛАД), що є активними учасниками формування і вироблення основ регіональної політики, зокрема і питань колективної безпеки;
- міжнародні міжурядові організації світового рівня (ООН, Світовий Банк, МВФ, СОТ, ОПЕК), маючи істотний вплив на економіку країн регіону (наприклад, на їхні можливості придбання високотехнологічних видів озброєння і військової техніки), зачіпають і питання, що належать до сфери безпеки регіону від самого початку;
- етнічні (курди) і релігійні (шиїти) групи, правлячі та військові еліти.

Якщо говорити про внутрішньодержавні загрози, слід зазначити, що регіон Перської затоки ще дуже молодий і знаходиться на стадії становлення. Більшість держав утворилися (або стали незалежними) зовсім недавно, а держава як інститут верховної влади ще не сформована остаточно.

Слід також зазначити й інший аспект, властивий практично всім без винятку державам регіону: на відміну від європейських країн арабські не можуть розглядатися повною мірою як власне національні утворення, оскільки поки що немає етнічно оформлених саудівської або катарської (список можна продовжити, беручи до уваги всі держави регіону) націй. Проблема посилюється наявністю досить великих масивів кочового населення, споконвічні звичаї і вірування якого не визнають державних кордонів.

Отже, внутрішня складова часто переважає над зовнішнім компонентом, причому в деяких випадках вона має чітко виражену тенденцію до інтернаціоналізації, накопиченого за роки, конфліктного потенціалу. Яскравим прикладом тому є курдська проблема, ступінь загострення якої досягла рівня, коли ні курди, ні держави, на території яких вони локалізовані, по суті, вже не беруть участь в її вирішенні, що робить проблему ще складнішою, а іноді й неможливою для вирішення у практичному сенсі.

У сучасних міжнародних відносинах прийнято виділяти три типи полярності сил на глобальному рівні: монополярний, біполярний і багатополарний. Однак жодна з вищенаведених форм не буде повністю відповідати існуючій ситуації.

Можна визнати існування так званої біполярної внутрішньорегіональної системи, констатуючи водночас, що суб'єкти, які представляють її полюси, мають корінні відмінності один від одного. Так, один із полюсів представлений колективним суб'єктом (що вельми незвично для практики і досвіду міжнародних відносин) – державами-членами РСАДПЗ на чолі з Саудівською Аравією. Інший полюс представлений Іраном.

Сьогодні співвідношення сил цих двох полюсів проявляє чітко виражену тенденцію до вирівнювання

військової асиметричності та до відриву одного з них (Саудівська Аравія) від інших в економічному плані. Однак при вивченні загроз і викликів безпеки тієї чи іншої держави далеко недостатньо обмежитися лише аналізом військової та економічної складових. Необхідно також враховувати демографічний (кількість і склад населення, ступінь урбанізації тощо) і політичний (наявність союзників, готових прийти на допомогу, або, навпаки, ворожість оточення, що веде до ескалації напруженості) фактори.

Іран, який займає перше місце за чисельністю населення в регіоні (на 2018 р. – понад 82 млн), звичайно, має більшу мобілізаційну здатність і людські ресурси ніж Саудівська Аравія (33 млн). Але, зі свого боку, Королівство посідає перше місце в регіоні за національними багатствами і рівнем доходів, що дозволяє йому повною мірою компенсувати відставання в людських ресурсах за рахунок можливості придбання новітніх видів озброєння.

Все вищевикладене дозволяє нам зробити висновок про те, що біполярність системи відносин, яка склалася в Перській затоці, не в змозі забезпечити регіональну стабільність і безпеку держав, які його складають. Швидше навпаки, суперечливість внутрішнього і зовнішнього розвитку, закладена в даній системі міжнародних відносин, породжує нестійкі моделі тимчасового союзнитва-співробітництва, що може перериватися гострими спалахами регіонального протистояння.

Ще однією проблемою в регіоні Перської затоки є внутрішній фактор і політична ситуація всередині кожної країни. Більшість країн Перської затоки об'єднані в Раді співробітництва арабських держав Перської затоки. У Раді існує розкол через напружені відносини між Катаром і СА та визнання Заходом ядерної дипломатії нового іранського уряду. Наявна також територіальна суперечка: три острови в Перській затоці є предметом територіальної суперечки між шіїтським Іраном і сунітськими Еміратами. Острови знаходяться на виході з Перської затоки до Ормузької протоки, що визначає їхнє виключно важливе стратегічне положення на морському шляху транспортування нафти. Острови історично належали Ірану, але в результаті захоплення в XIX столітті острови потрапили під контроль Британської імперії, яка створила на них військово-морську базу.

Третій субкомплекс – Магриб (Лівія, Туніс, Алжир, Марокко). Головною регіональною проблемою безпеки стала марокканська анексія Західної Сахари 1975 року, що призвело до 12-річного протистояння з Алжиром і Лівією.

Поразка Іраку 1991 року в контексті розвитку подальших подій як в регіоні Перської затоки, так і Близького Сходу загалом була важливішою ніж розпад СРСР. Вона призвела до чотирьох важливих наслідків. По-перше, здійснила внутрішній і зовнішній тиск на режим С. Хусейна. Після цих подій відбулося повстання курдів на півдні, яке було безжально придушене. По-друге, невизначений результат перемоги коаліції, яка звільнила Кувейт, не знизив ефективність військ С. Хусейна. Це

було зроблено для того, щоб не послабити протистояння Ірану та Іраку. По-третє, війна послабила Ірак у його протистоянні з сусідами і посилила позиції Ірану. По-четверте, друга війна в затоці перевела країни РСАДПЗ до статусу держав, що знаходяться під протекторатом Заходу і, зокрема, США. Ну, а військова агресія в Іраку 2003 року породила серйозніші наслідки для регіону: створення Ісламської держави, дії якої стали логічним продовженням контрольованого хаосу в контексті переформатування регіону.

Отже, слід зазначити, що в регіоні так й не сформовано комплекс регіональної безпеки, до якого входили б усі країни Близького Сходу. Головна причина – велика кількість відкритих та латентних конфліктів між країнами регіону. Ідея створення «арабського» НАТО обговорювалась кілька останніх років, але ніколи відкрито не підтримувалася Сполученими Штатами. Б. Обама дистанціювався від цієї ідеї, а Д. Трамп у своїй передвиборчій програмі взагалі виступав за невтручання США до конфліктів на інших територіях в рамках концепції *America first*. Ідея створення «арабського» НАТО обговорювалась Д. Трампом під час його візиту до СА 2017 року, хоча й не отримала свого подальшого розвитку. На думку автора, створення військового альянсу арабських країн невігідно для Ізраїлю, навіть якщо він буде функціонувати під повним військово-політичним контролем США. Для Ізраїлю вигідна фрагментованість регіону, оскільки будь-який союз арабських країн в майбутньому може становити небезпеку для цієї держави.

Отже, система регіональної безпеки Близького Сходу є фрагментарною і характеризується несформованістю в силу геополітичних і релігійних протиріч між державами регіону. Ісламська держава зазнала поразки, але після цього майорівно говорити про мирний стан у регіоні, оскільки тут залишається велика кількість проблем, а головна з них – це протистояння Туреччини з курдським населенням Сирії, хоча Туреччина не має жодного права вирішувати це питання на території суверенної держави.

Свєн Рябінін,

кандидат політичних наук,

Мариупольський державний університет

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Saleh A. *Broadening the concept of security: identity and societal security*. URL: http://www.academia.edu/4282811/Broadening_the_Concept_of_Security_Identity_and_Societal_Security
2. Панченко М.Ю. Понятіе «региональный международный порядок»: межпарадигмальный подход // *Власть*. 2010. №4. С.56 – 59.
3. Рябинин Е.В. *Ближний Восток: проблемы региональной безопасности* / Е.В. Рябинин. – Нежин: Издательство ЧП Н.М. Лысенко, 2018. – 312 с.
4. *Военное присутствие США в Персидском заливе – для чего оно нужно?* URL: www.iran.ru/news/analitics/90076/Voennoe_prisutstvie_SSha_v_Persidskom_zaliv_e_dlya_chego_ono_nuzno.

Церковна дипломатія і спецслужби

Історичний детектив

Матеріали спецслужби, вперше досліджені автором, надають чимало цінного матеріалу для поглибленого дослідження міжнародних контактів Українського Екзархату РПЦ під контролем органів спецслужб (1940 – 1950 рр.), політики влади стосовно Церкви, професійного інструментарію органів держбезпеки «по релігійній лінії», а також щодо ситуації у всесвітньому Православ'ї. Зазначимо, що згадані історичні факти наочно підкреслюють і повагу, з якою єпископат Церков Сходу ставився до української землі, колиски Православної віри Русі – Києва, численних християнських святинь нашої землі...

«Братня допомога»

Ще 15 березня 1945 р. голова Ради у справах РПЦ при Раді Народних Комісарів (уряді) СРСР Г. Карпов отримав від очільника радянського уряду дозвіл на візити за кордон ряду церковних діячів. Зокрема вважалося доцільним організувати поїздку Патріарха Московського і всієї Русі Алексія І Близьким Сходом (Сирією, Ливаном, Палестиною та Єгиптом), враховуючи і запрошення від патріарха Олександрійського і всієї Африки Христофора та патріарха Антіохії й усього Сходу Олександра III [1].

Для визначення провідних напрямів зовнішніх церковних зв'язків РПЦ важливе значення мала нарада, яка відбулася 6 червня 1946 р. у Раді зі справ Російської Православної Церкви при Раді Народних Комісарів СРСР за участю Патріарха Московського і всієї Русі

Алексія І, голови створеного 4 квітня 1946 р. Відділу зовнішніх церковних зв'язків Московської Патріархії (МП), митрополита Крутицького і Коломенського Ніколая (Ярушевича), Г. Карпова (генерал-майора держбезпеки, начальника антирелігійного відділу «О» Міністерства державної безпеки (МДБ) СРСР), інших духовних осіб і відповідальних співробітників згаданого органу державно-церковних відносин.

Як відомо, 8 – 18 червня 1948 р. у Москві відбулася нарада глав і представників Автокефальних Православних Церков, присвячена 500-річчю автокефалії РПЦ. Для Антіохійської церкви (автокефальної з 451 р.) участь у згаданому форумі виявилася непростою питанням на фоні інтенсивного розгортання міжблокового протистояння у світі («холодної війни», стрижнем якої стало інформаційно-психологічне протистояння), тому владика Олександр вдався до компромісних дій,

направивши до Москви митрополита Гір Ливанських Ілію (Карам) та митрополита Хомського Олександра (Жиха) [2]. До слова, міфологічні історії про зустріч митрополита Ілії зі Сталіним, його «настанови» щодо відкриття храмів та надання свободи Церкві, «відвідування могили матері Сталіна», нагородження його Сталінською премією та «пожертви» сиротам війни \$ 200 тис. тощо не відповідають дійсності. Митрополит відвідав уперше СРСР лише 1947 р. і, навпаки, сам отримував дуже коштовні подарунки в обмін на улесливі виступи на адресу «вождя».

Сама ж нарада не призвела до рішення про скликання Всеправославного Собору у Москві. Водночас форум сприяв розвитку зовнішніх церковних зв'язків та перетворенню РПЦ у дієвий фактор зовнішньої політики СРСР. Сподівання уряду СРСР висловив у розмові з Г. Карповим тодішній «куратор» церковно-державних відносин К. Ворошилов: «...у Російській церкві – велике майбутнє. Вона – наш козир у Прибалтиці, Східній Європі, за кордоном взагалі» [3]. Втім, це не завадило з середини того ж року посилити адміністративний тиск на РПЦ, що означало поступове згортання кон'юнктурного «сталінського конкордату» з Церквою [4].

Тримати в орбіті впливу

На початку 1950-х років, зазначає один із провідних дослідників історії Православної Церкви ХХ ст. М. Шкаровський, «в основному вдавалося утримувати в сфері впливу Москви Антиохійську, Александрійську й Єрусалимську Церкви, хоча саме вони періодично дистанціювалися від Московської патріархії». На цьому тлі «яскраво виражену» лояльну до РПЦ позицію, попри намагання тиснути на нього з боку США, займав Антиохійський Патріарх. Відповідно, ця Церква отримувала від радянського уряду (каналами РПЦ) відчутну допомогу, вкрай потрібну в скрутних етнополітичних умовах існування Антиохійського Патріархату. Зокрема лише протягом 1950 – 1952 років йому передали \$ 60 тис., під час візиту до СРСР 1954 року – вручили 220 тис. карбованців, \$ 35 тис., різноманітні дорогоцінності. На ці кошти, зокрема, передбачалося будівництво духовної семінарії.

Слід сказати, що східні Церкви, й Антиохійська зокрема, справді перебували у вельми скрутному матеріальному становищі. У листі Алексія І особисто Й. Сталіну від 20 листопада 1947 р. зазначалося: «Антиохійський патріархат плекає надію, що Руська Церква, й особливо Російський Уряд, відновить давню традицію систематичної матеріальної допомоги бідній Антиохійській Церкві – на ікони, на церкви, на окремих, особливо знедолених, ієрархів тощо». Водночас митрополит Ілія (Карам) прямо натякав, що «вирішальним фактором є ступінь нашої можливості давати їм гроші...», домінуючим мотивом його висловлювань є питання про матеріальну допомогу», через що він і просить про особисту зустріч з главою уряду СРСР. Під час

візиту до СРСР 1947 року митрополит Ілія отримував у подарунок безцінні ікони XIV ст., повертався він (як писав до Києва монахині-сестрі сам Алексій І) з 50-ма місцями багажу подарунків, включаючи коштовну шубу від патріарха [5].

Із 1954 р. активізувався діалог між Алексієм І та Олександром III стосовно шляхів залучення на свою сторону інших Церков Сходу, яким також надали матеріальну допомогу. Показово, що РПЦ морально прискіпливо підходила до таких контактів, адже, скажімо, було відмовлено у субсидіях на обрання Єрусалимським Патріархом архієпископу Севастійському Афінагору [6]. На звинувачення в експансіоністських прагненнях патріарх Алексій заперечував: «Мова не йде про об'єднання православних церков під егідою Московської патріархії та перетворенні церков східного обряду в наднаціональну централізовану організацію – на зразок Римсько-Католицької Церкви. Наша церква не хоче бути інструментом ніякої політичної експансії: принципом завжди було і залишається повага національної індивідуальності» [7].

23 липня у Трійце-Сергієвій Лаврі предстоятели п'яти автокефальних Православних Церков, включаючи Антиохійську, звернулися до християн усього світу із закликом до миру та щодо відвернення нової світової війни, підписання Пакту Миру, відкритого для всіх держав. Раніше, у липні 1950 р., Олександр III став доктором богослов'я Московської духовної академії.

24 липня – 30 серпня того ж року Олександр III (у супроводі митрополита Емеського Олександра (Жиха)) відпочивав на дачі Патріарха Московського і Всєї Русі в Одеському Свято-Успенському патріаршому монастирі. Цей візит відбувався зі згоди Ради Міністрів СРСР. Для зустрічі високих гостей до Одеси прибув вельми впливовий у церковно-управлінських справах керуючий

Підполковник Василь Савочкін,
куратор Православної Церкви в Україні

Антиохійські митрополити в Києво-Печерській Лаврі
(оперативне фото, червень 1953 р.)

справами Московської Патріархії прот. Николай Колчицький та архимандрит Антиохійського подвір'я у Москві Василь (Самаха).

Уповноважений у справах РПЦ при Одеському облвиконкомі П. Благов зобов'язувався інформувати про перебування іноземних гостей самого генерала Карпова, секретаря Одеського обкому КП(б)У, а також архієпископа Херсонського та Одеського Нікона (Петіна) [8]. Відповідні настанови з МДБ СРСР отримував профільний антирелігійний підрозділ обласного Управління МДБ (необхідні завдання ставилися «кваліфікованій агентурі» серед кліра та інших категорій населення).

«Наружка» для митрополитів

Зрозуміло, що в тих історичних умовах міжнародні контакти Православної Церкви відбувалися під контролем спецслужби, бо зовнішні зв'язки використовувалися нерідко чекістами вельми своєрідно. Відомо, наприклад, що протягом 1955 – 1958 років органи КДБ провели підбір (в інтересах зовнішньої розвідки) у жіночих монастирях Української РСР групи монахинь для направлення до Горненського монастиря під Єрусалимом [9]! Не стали винятком й агентурно-оперативні заходи навколо перебування східних архієреїв в Українській РСР.

Підготовка до оперативного супроводу візиту до Української РСР ієрархів Антиохійської церкви почалася заздалегідь, що свідчило про тісну координацію роботи державних органів та Міністерства внутрішніх справ із «профілактики» міжнародних контактів РПЦ, а також про наявність відповідної випереджувальної інформації від закордонних джерел (після смерті Й. Сталіна у березні 1953 р. органи внутрішніх справ та державної безпеки (МДБ СРСР) були об'єднані в єдине Міністерство внутрішніх справ СРСР на чолі з першим заступником Голови Ради Міністрів СРСР, Маршалом Радянського Союзу Л.П. Берією). У складі об'єднаного МВС СРСР та МВС Української РСР (керівник – генерал-лейтенант П. Мешик) функції стеження за ідеологічною та релігійною сферою покладалися на 4-те (секретно-політичне) Управління. З березня 1954 р. відповідні завдання перейшли до компетенції Комітету державної безпеки (КДБ) при РМ СРСР.

Вже 15 травня 1953 р. 7-й відділ 4-го Управління МВС СРСР направив орієнтування в.о. начальника 4-го Управління МВС УРСР полковнику М. Цвєтухіну. Зазначалося, що приблизно 20 липня до СРСР на запрошення Московської Патріархії прибуває делегація Антиохійської православної церкви у складі митрополитів: Єпіфанійського – Ігнатія (Хрейке), Хауранського – Афанасія (Кілейне) та Емеського – Олександра (Жиха), котрі мають відвідати Москву, Ленінград, а потім побувати у Києві та Одесі.

Чекістам України приписувалося встановити за архієреями «ретельне агентурне спостереження». У вказівках повідомлялося, що всі вони навчалися до 1917 р. в Київській духовній академії, тож володіють російською мовою. Зверталася увага на те, що митрополит Ігнатій належить до групи духовенства, яка орієнтується на США та Великобританію, а під час перебування в СРСР має намір збирати матеріали для «книги антирадянського змісту» [9].

Відповідно, 23 травня 1953 р. заступник глави МВС УРСР генерал-лейтенант П. Івашутін (майбутній багатолітній керівник військової розвідки – ГРУ Генштабу Радянської Армії) затвердив «План заходів для забезпечення агентурного спостереження за делегацією Антиохійської православної церкви». Загальне керівництво заходами стеження за ієрархами покладалося на начальника 1-го відділення (розробка Православної конфесії, Лавр, монастирів, старообрядців) 6-го відділу (антирелігійного) 4-го Управління МВС УРСР підполковника Савочкіна.

Передбачалося зокрема:

- забезпечити безперервне агентурне спостереження за іноземними гостями силами УМВС в Київській та Одеській областях для з'ясування їхніх «настроїв та зв'язків»;
- обладнати готельні номери готелю «Інтурист» антиохійських архієреїв оперативно-технічними засобами 2-го спецвідділу МВС УРСР для прихованого стеження та прослуховування розмов гостей;
- забезпечити візуальне спостереження («оперативну слежку», як свідчить документ) за іноземцями розвідників 7-го відділу (зовнішнє спостереження та оперативне встановлення; велося і приховане фотографування гостей біля готелю, на вулицях тощо);
- «прикріпити» до делегації «кваліфіковану агентуру» («Омега», «Ораров», «Лотосов» та інші) з числа священнослужителів (зокрема Володимирського кафедрального собору) та співробітників Екзархату;
- «очистити» територію монастирів, які мають відвідувати гості, від «бродячого, клікушницького та жебрацького елементів».

Документи МВС дають уявлення про програму перебування східних владик у місті їхньої академічної молодості. 6 – 8 червня 1953 р. у Києві вони мали відвідати Києво-Печерську лавру, Введенський жіночий монастир, Покровський жіночий монастир, Володимирський собор

та Андріївську церкву, побувати на прийомі у Патріаршого екзарха України (1944 – 1964 рр.), митрополита Київського і Галицького Іоанна (Соколова). Принагідно відзначимо, що певну інформацію про міжнародні контакти Екзархату спецслужба здобувала шляхом планових оперативно-технічних заходів із прослуховування покоїв митрополита Іоанна (оперативна зашифровка у цих випадках: «Святий»). Гості відслужили спільно з митрополитом Іоанном літургію у кафедральному Володимирському соборі. Далі делегація відбула до Одеси у супроводі уповноваженого у справах РПЦ в Українській РСР Григорія Корчового [9].

Прийняті особисто Савочкіним повідомлення з оперативних джерел інформували про перебіг візиту архієреїв та їхні значущі висловлювання. Як зазначав агент «Майський», гості були відверто вражені красою «святого граду Києва, колиски Християнства Русі», підкреслювали: «...у вас монахів більше, натомість в Антиохійській церкві спостерігається занепад. Митрополити Олександр та Афанасій люблять Росію (це трактувалося у значенні – СРСР), дотримуються лівих суспільно-політичних поглядів». Зверталася особлива увага на зміну поглядів і настроїв митрополита Ігнатія. Він, за словами «Майського», «твердо переконався», що йому повідомляли багато брехливої інформації про СРСР, тотальне стеження за громадянами. Активно цікавився життям віруючих, станом Церкви і дійшов «твердого переконання, що руська православна церква квітне, ніким не переслідується і є центром православ'я всього світу» [9]. За іронією долі, високі гості не тільки перебували під постійним наглядом агентури і філерів – співробітники 2-го спецвідділу приховано побували у готельному номері владики Олександра й фотокопіювали його особистий щоденник.

Гостям в Екзархаті були вручені подарунки: срібні з позолотою панагії, срібні «підстаканники» до кришталевих склянок, альбоми з видами Володимирського собору та по дві коробки цукерок фабрики ім. Карла Маркса (яку вони теж відвідали у супроводі директора та агента-резидента МВС на підприємстві «Полевого»). Водночас оперативні джерела з числа ієреїв відзначили некоректну, грубу поведінку окремих священників-супровідників з Москви, які зверхньо ставилися до українських колег під час богослужінь [9].

У «перлині біля моря»

Подробиці перебування делегації в Одесі викладалися у спецповідомленні Одеського УМВС начальнику 4-го Управління МВС УРСР полковнику І. Шорубалці [9]. Там гості перебували на дачі Патріарха Московського, із захватом відгукувалися про Свято-Успенський монастир як про «рай». Особливо вразила архієреїв зустріч із всесвітньо відомим офтальмологом, директором Українського інституту очних хвороб, Героєм Соціалістичної Праці академіком В.П. Філатовим (глибоко віруючою людиною, духовним чадом архієпископа Симферопільського і Кримського Луки, прославленого нині як святий і сповідник Лука Кримський – його син працював

Патріарх Алексій І та академік В. Філатов

в Інституті В. Філатова). Сам вчений із 1920-х рр. і до смерті перебував під постійним агентурним наглядом спецслужби за справами «Старий» та «Філатов» [9].

«Це напрочуд проста, доступна, талановита й чудова людина», – відгукувалися про хірурга архієреї. Митрополит розчулено сказав академіку: «Ви зробили так багато дивовижних зцілень!». В Одесі гості відвідали також Ільїнський собор, жіночий монастир, дивилися кінострічку «Падіння Берліна». Із задоволенням відгукувалися про відвідини «передового колгоспу». Селяни зазнали багато горя, зауважили архієреї, але тримаються бадьоро, люблять Батьківщину: «...такі люди завжди і скрізь перемагають». Агентура повідомляла і про певні висловлювання гостей щодо їхніх зустрічей з Алексієм І, який, мовляв, обіцяв виділити Антиохійській церкві допомогу у розмірі \$ 50 тис. [9].

Зрозуміло, що особливу увагу спецслужби привернув візит до Одеси 1954 р. самого патріарха Олександра III. Про інтерпретацію чекістами сутності цієї події (яка відбувалася вже за умов згортання відносно доброзичливого й прагматичного підходу до РПЦ загалом та до її зовнішніх зв'язків, поступового негативного повороту до сумнозвісної смуги «хрущовських гонінь») свідчить записка до 4-го Управління КДБ при РМ УРСР заступника начальника Одеського УКДБ полковника Юферова (20 вересня 1954 р.) під промовистою назвою «Про ворожі прояви з боку високого духовенства».

Як зазначалося у документі, 26 серпня 1954 р. до Одеси з Москви прилетіли Алексій І, патріарх Олександр III, згадуваний митрополит Ілія (Карам), секретар патріарха Московського і всієї Русі Данило Остапов із сином Леонідом (дворянин за походженням Д.А. Остапов (1894 – 1975) був келійником та особистим, утаємниченим секретарем владики Алексія І, мав суттєвий вплив на адміністративно-господарське життя Патріархії протягом 1950 – 1960-х рр. Арештовувався 1946 р. для тиску на Патріарха. Похований у некрополі Свято-Успенського монастиря в Одесі. Згаданий син Алексій – похресник Алексія І, згодом – протоієрей, професор Московської духовної академії).

Приїзд владики Олександра до СРСР на цей раз тривав з 17 серпня до 12 вересня 1954 р. і був присвячений 100-річчю утворення Антиохійського подвір'я у Москві (охопивши Москву, Ленінград, Псков-Печерський

монастир, Київ та Одесу). На оперативну розробку східного гостя УКДБ скерувало досвідчених агентів з єпархії та Одеської духовної семінарії «Петрова», «Авілова», «Зайцева», «4711» та інших.

Високі гості відвідали місцеві монастирі, Одеську духовну семінарію та інші, підкреслено лояльно відгукуючись про ситуацію в релігійному середовищі СРСР. Олександр III наголосив, що «в Радянському Союзі повна свобода сумління, стільки народу молиться – очевидно, що вони щиро віруючі» [9].

Спілкування з антиохійським єпископатом було використано Алексієм I (стурбованим новим наступом на РПЦ) для інформування світового Православ'я щодо поступової ескалації переслідувань віри в СРСР. Як повідомляв конфідент-єпископ «Петров», який мав змогу тісно спілкуватися з вітчизняним та зарубіжним єпископатом, особисто Алексій I, митрополит Ленінградський і Новгородський Григорій (Чуков), Д. Остапенко «своєю поведінкою намагалися створити обстановку, що негативно впливає на думку Олександра III та його митрополитів про Радянський Союз. Зокрема Патріарх Московський і всієї Русі обурювався фактами публікації у пресі відверто антирелігійних матеріалів. У розмові 2 вересня 1954 р. він жорстко відгукнувся про розгортання антирелігійної пропаганди в СРСР. Ще нещодавно, підкреслив Алексій I, керівництво країни спромоглося б «відхилити таке невчасно поставлене питання» (тобто посилення пропагандистського наступу на Церкву). У цьому відношенні, продовжував предстоятель РПЦ, місцева влада ще більше вислужується перед Центром, веде «брутальну агітацію, застосовує репресивні заходи, звільняє вчителів, які не бажають вести антирелігійний наступ» [9].

Отже, неоднаразові візити архіпастирів Антиохійської православної церкви до України сприяли розвитку організаційно-церковного й богословського діалогу між двома гілками світового Православ'я, об'єктивно зміцнювали позиції Церков Сходу у несприятливому для них етнорелігійному середовищі, на фоні підступної тактики Ватикану та ескалації «холодної війни».

Зі свого боку, Екзархат РПЦ в Українській РСР набував досвіду зовнішніх церковних зв'язків, з його позицій ієрархи РПЦ мали можливість доносити до єдиновірців правду про становище Церкви в атмосфері політики державного атеїзму, зростання нової хвилі утисків віруючих. Поведінка й відгуки високих гостей демонстрували заслужений авторитет духовної традиції України у православному світі.

Документи спецслужби, яка не соромилася цинічних методів «розробки» духовних осіб навіть у період відносної лібералізації партійно-державної лінії стосовно РПЦ, доносять до дослідників невідомі факти щодо перебігу контактів українського Екзархату з Церквами Сходу, дають додатковий емпіричний матеріал для вивчення багатостраждального шляху Православної Церкви.

Дмитро Веденсєв,
доктор історичних наук, професор,
Національна академія керівних кадрів культури і мистецтв

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Толстой М.В. История Русской Церкви. М.: Фирма СТД, 2008. С. 67.
2. Русская Православная Церковь. XX век... С. 405 – 406.
3. Якунин В.Н. Международная деятельность Русской Православной Церкви в годы Великой Отечественной войны // Дипломатический вестник. 2002. №10. С. 117.
4. Див. докладніше: Веденсєв Д. От признания – к новым гонениям // Секретные материалы. 2011. № 21. С. 14 – 15.
5. Диакон Андрей Кураев. Церковь в мире людей. М.: Изд-во Сретенского монастыря, 2009. С. 531 – 539.
6. Шкаровский М.В. Русская Православная Церковь в XX веке. М.: Вече; Лепта, 2010. С. 299 – 300.
7. Васильева О.Ю. Русская Православная Церковь в политике Советского государства в 1943 – 1948 гг. М., 1999. Автореф. дисс. д-ра ист. наук. С. 10.
8. Онищенко А.Б. Церковная жизнь Одесской епархии конца 1940-х – начала 50-х годов // Церковь и время. 2011. Т. XVI. № 3. С. 171 – 190.
9. Галузевий державний архів СБ України (ГДА СБУ). Ф. Ф. 2. Оп. 27. Спр. 2., ГДА СБУ. Ф. 2. Оп. 20. Спр. 8. Арк. 11 – 12., ГДА СБУ. Ф. 2. Оп. 20. Спр. 8. Арк. 28., ГДА СБУ. Ф. 2. Оп. 20. Спр. 8. Арк. 35 – 42., ГДА СБУ. Ф. 2. Оп. 20. Спр. 8. Арк. 40., ГДА СБУ. Ф. 2. Оп. 20. Спр. 8. Арк. 190., ГДА СБУ. Ф. 2. Оп. 20. Спр. 8. Арк. 191 – 192.

Зовнішня політика України: потрібні нові підходи

УДК – 327 (477 + 479.24)

Summary

Tkach Dmytro. Foreign policy of Ukraine - new approaches are needed

The article attempts to identify new approaches in the implementation of Ukraine's foreign policy. It is proposed to set up a special state body to harmonize Ukrainian and EU legislation, to completely change Ukraine's policy towards the People's Republic of China, to use the experience of some CEE countries in this framework, to create a commission of experts in international law, and, on a professional level, to evaluate the law of Ukraine on education concerning the training of national minorities using their native language.

Key words: foreign policy of Ukraine, European and Euro-Atlantic integration, People's Republic of China, Ukrainian Law on Education

Анотація

У статті робиться спроба визначити нові підходи у реалізації зовнішньої політики України. Пропонується започаткувати спеціальний державний орган, який займатиметься гармонізацією українського та євросвіського законодавства, повністю поміняти політику України щодо КНР, використати досвід деяких країн ЦСЄ у цій царині, створити комісію з фахівців міжнародного права і на професійному рівні дати оцінку Закону України «Про освіту» щодо навчання рідною мовою національних меншин.

Ключові слова: зовнішня політика України, європейська та євроатлантична інтеграція, Китайська Народна Республіка, Закон України «Про освіту».

Зовнішня політика України, як і багато внутрішньополітичних сфер нашої держави, знаходиться у глибокій системній кризі. Метою цієї статті не є пошук причин цього стану, визначення винуватців та аналіз помилок і відвертих провалів – автор має намір спробувати відшукати нові підходи до зміни зовнішньополітичного курсу Української держави.

7 лютого 2019 року Верховна Рада України схвалила у другому читанні законопроект № 9037 про внесення змін до Конституції України про незворотність курсу України на **європейську та євроатлантичну інтеграцію**. Конституційна більшість парламентарів проголосувала за прийняття документа. Законом передбачено абзац п'ятий преамбули після слів «громадянської злагоди на землі України» доповнити словами «та підтверджуючи європейську ідентичність українського народу і незворотність європейського і євроатлантичного курсу України».

Документом визначається, що до повноважень Парламенту належить визначення засад внутрішньої і зовнішньої політики, реалізація стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в ЄС і в НАТО.

Також передбачається, що Президент України є гарантом реалізації стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в ЄС і НАТО, а Кабінет Міністрів забезпечує реалізацію цього стратегічного курсу [1].

Отже, курс України на ЄС та НАТО є незворотнім, і тепер МЗС, іншим міністерствам та відомствам потрібно його забезпечити конкретними діями. Що тут можна зробити? Свого часу, коли Угорщина взяла напрям на європейську та євроатлантичну інтеграцію, в уряді було створено відомство, до складу якого ввійшли представники всіх владних структур, що займалися гармонізацією законів з ЄС та НАТО для забезпечення членства країни у цих спільнотах. Очолив цю державну інституцію досвідчений дипломат Ференц Шомоді.

За період своєї діяльності, а це більше ніж два роки, таке управління провело значну роботу з узгодження національного законодавства з нормативно-правовою базою діяльності ЄС. Тому коли постало питання вступу Угорщини до Євроспільноти, то завдяки зусиллям цієї державної інституції в Брюсселі не виникло сумнівів щодо членства Будапешта в ЄС.

Яка з цим ситуація в Україні? В МЗС існує **Департамент Європейського Союзу та НАТО, в Мін'юсті цими питаннями займається** Управління зовнішніх зв'язків, у Міністерстві економічного розвитку та торгівлі працює Департамент міжнародного торговельно-економічного співробітництва та європейської інтеграції. Такі структурні підрозділи існують у кожному міністерстві та відомстві України. За ідеєю, ними, крім власного керівництва, повинен керувати Віце-прем'єр-міністр України з питань європейської та євроатлантичної інтеграції. І. О. Климпуш-Цинцадзе. Однак на практиці це зробити надзвичайно складно: заважають як міжвідомчі розбіжності, так й амбіції керівників міністерств та відомств.

Тому, на наш погляд, варто було б скористатися угорським досвідом, створити відповідну урядову інституцію під керівництвом І. О. Климпуш-Цинцадзе. Зібрати разом усіх фахівців, які займаються європейською та євроатлантичною інтеграцією в різних міністерствах та відомствах, і спрямувати їхню діяльність на гармонізацію українського законодавства із законами ЄС та НАТО, виділивши їм окреме приміщення та поставивши перед ними конкретні завдання в інтересах України, а не свого відомства.

Але будемо реалістами. Звичайно, таку роботу проводити потрібно, проте членство України в ЄС та НАТО – це перспектива 10 – 20 років. Тому Києву потрібно шукати такі взаємини з державами світу, які б сьогодні створювали можливості для потужного економічного розвитку. І тут, насамперед, мова йде про Китайську Народну Республіку. Не секрет, що КНР прагне до експансії на європейському ринку, для чого китайці використовують деякі європейські країни.

Розглянемо декілька з них. Останніми роками склалися дружні, взаємовигідні стосунки між Білорусією та Китаєм. Ось тільки декілька прикладів. Мінськ бере активну участь у масштабному проєкті «Один пояс, один шлях», який на сьогодні є одним з найбільш амбітних у світі. Найграндіознішим у починанні на напрямку «Мінськ – Пекін» став китайсько-білоруський індустріальний парк «Великий камінь».

За цих обставин загальний обсяг інвестицій був визначений на рівні 30 мільярдів на 30 років. У парку планується створити високотехнологічні та експортоорієнтовані виробництва, зокрема у сфері хімії, біотехнологій, фармацевтики, електронної комерції, зберігання й обробки даних. Будівництво почалося влітку 2014 року, а вже в середині 2015 року було здано першу чергу індустріального парку.

Китайці вже вклали два мільярди. На сьогоднішній день у парк зайшли 34 резиденти. Уряд Білорусії розраховує 2019 року довести їхню чисельність до ста.

2015 року компанія «Славкалій» підписала контракт з Китаєм на будівництво гірничо-збагачувального комбінату в Білорусі. Сума контракту склала два мільярди доларів. Сьогодні цей проєкт успішно реалізується.

Завдяки цим програмам сторони досягли істотного прогресу в галузі енергетики, транспорту, інфраструктури, автопрому, розвитку малого і середнього бізнесу, а також наростили обсяг товарообігу до 3,5 млрд доларів [3].

Тепер щодо Угорщини. Глави МЗС Угорщини та Китаю ще в червні 2015 року підписали меморандум про взаєморозуміння в рамках проєкту «Один пояс, один шлях» у Будапешті. Угорщина розраховувала на співпрацю з Китаєм для прискорення будівництва залізниці до Сербії та реалізації інших великих інфраструктурних проєктів.

Підписаний меморандум розвиває угорську ініціативу «повороту на Схід». З якогось часу розвиток дружніх відносин з КНР є стратегічним пріоритетом угорської дипломатії та, як заявив Міністр закордонних справ Угорщини П. Сиярто, «спільними зусиллями двох країн в їхніх відносинах вдалося домогтися небувалого прогресу і досягти важливих результатів у всіх сферах співпраці».

Китайські компанії вже традиційно демонструють високий рівень конкурентоспроможності незалежно від масштабу проєктів, джерел їхнього фінансування, власності або галузі. А угорці першими з європейських країн змінили вектор розвитку.

КНР бере участь у фінансуванні та будівництві 370-кілометрової високошвидкісної залізниці між Будапештом і Белградом, яка забезпечить постачання товарів з Азії через Грецію, Македонію, Сербію до Будапешта і далі до Західної Європи.

Голова КНР Сі Цзіньпін заявив раніше, що, за розрахунками Китаю, річний товарообіг між країнами, які беруть участь у проєкті нового Шовкового шляху, перевищить 2,5 трлн доларів США вже в найближчі 10 років [4].

Китай та Угорщина підписали понад 10 угод у сферах сільського господарства, електронної торгівлі, фінансів, телекомунікацій, туризму й освіти для подальшого розвитку двосторонніх відносин [5].

Угорщина є найбільшим центром китайських інвестицій у Центральній та Східній Європі (СЄЕ), куди йде близько третини всіх інвестицій до регіону. Сьогодні в Угорщині вони досягли \$4,1 млрд, створено близько 10 тис. робочих місць. Згідно зі статистикою Міністерства комерції Китаю обсяг торгівлі між Китаєм та Угорщиною виріс на 10 % порівняно з 2016 роком, а імпорт з Угорщини – на 20 %.

Ще одна країна Центральної та Східної Європи успішно співпрацює з Китаєм. 2016 року глави Чехії та Китаю встановили китайсько-чеське стратегічне партнерство і визначили напрямок розвитку двосторонніх відносин. Китайська сторона висловила готовність докласти спільних з Чехією зусиль, у подальшому зміцнити стратегічне сполучення в рамках стратегічного партнерства, ініціативи «Один пояс, один шлях» і співпраці

в форматі «16 плюс 1», сприяти діловій співпраці й спрямувати зусилля на те, щоб китайсько-чеське співробітництво принесло ще більшу користь народам двох країн [6].

Президент і Прем'єр-міністр Чехії Мілош Земан та Андрій Бабіш у кінці листопада 2018 року провели зустрічі з Віце-прем'єром Держради КНР Сунь Чуньлань.

На зустрічі з М. Земаном Сунь Чуньлань заявила, що завдяки стимулюючій функції спільного розвитку «Один пояс, один шлях», а також співпраці у форматі «16 + 1» ділова взаємодія між Китаєм і Чехією дає значні результати. Чехія взяла участь у першій китайській Міжнародній виставці імпортованих товарів, відповідні презентації відкрили нові можливості для поглиблення двостороннього співробітництва в торговельно-економічній, інвестиційній та туристичній галузях.

За словами Сунь Чуньлань, наступного року відзначається 70 років з дня встановлення дипломатичних відносин між Пекіном і Прагою. Китай готовий на основі взаємної поваги і рівноправного підходу прискорити стикування стратегій розвитку з Чехією, посилити і розширити двостороннє співробітництво в таких гуманітарних сферах як освіта, охорона здоров'я, спорт, культура та туризм, щоб принести реальну користь народам обох країн і зміцнити соціальну основу відносин стратегічного партнерства.

М. Земан, зі свого боку, зазначив, що поглиблення відносин дружби і співробітництва між Чехією і Китаєм є загальним сподіванням обох країн, яке відповідає докорінним інтересам їхніх народів. За його словами, Прага має намір продовжувати посилення кооперації з Пекіном у гуманітарних аспектах [7].

Ще декілька прикладів успішного чесько-китайського співробітництва. Чеська інвестиційна група PPF і китайський виробник техніки Huawei уклали меморандум про розвиток телекомунікаційних мереж п'ятого покоління. PPF також підписала договір про стратегічне співробітництво з однією з найбільших китайських державних корпорацій Citic Group, яка займається

залученням іноземних інвестицій з Європи до Китаю. Ще один меморандум стосується придбання літаків Skyleader 600 між компаніями Zall Jihlavian і Zall Aircraft Manufacturing Wu-chan, в рамках якого передбачається постачання сотень крилатих машин. Це вже не перший досвід співпраці Чехії та Китаю у сфері авіації, зокрема договір про постачання 13 авіаційних радарів компанії Eldis був підписаний ще у вересні 2018 року.

У КНР буде поставлено чеські літаки L-410 Turbolet і надана можливість навчання китайських пілотів у Чеській Республіці, про що вже підписані меморандуми. Загалом розмір чеського експорту до Китаю за 2018 рік зріс на 20 %. Китай вважається перспективним напрямком для чеського експорту. Такі компанії як автовиробник Škoda і кредитна організація Home Credit уже давно знайшли своє місце на китайському ринку [8].

Тепер що стосується України. Останні державні візити глав держав відбулися 2011 р. та 2013 р., в рамках яких були укладені базові документи.

Остання подія, що відбулася на офіційному рівні, датується 5 грудня 2017 р. у Києві: в рамках Третього засідання Комісії зі співробітництва між урядами двох країн відбулися окремі зустрічі Президента України П. О. Порошенка та Прем'єр-міністра України В. Б. Гройсмана з головою китайської делегації, заступником глави Уряду КНР Ма Каєм.

Китайське керівництво стримано сприйняло Революцію Гідності в Україні – це можливо пояснити тим, що китайці не сприймають будь-які радикальні суспільно-політичні зміни.

Щодо підтримки суверенітету та територіальної цілісності України в кордонах 1991 року, то тут Китай однозначно засудив російську агресію. Однак Піднебесна не визнає введення санкцій щодо Росії США та країнами Заходу.

Не слід забувати, що Китай на другий день після підписання Будапештського меморандуму про гарантії безпеки у зв'язку з приєднанням України до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї приєднався до

цього документа. Тому не випадково Китай одним із перших у середині березня 2014 р. запропонував мирне врегулювання «кримського питання» у форматі міжнародного координаційного механізму, до якого увійшли б усі зацікавлені сторони. Втім, ці заклики і позиція Китаю були фактично проігноровані в Києві та його західними партнерами, а також і Росією [9].

З іншого боку, китайські керманічі позитивно сприйняли підписання Україною Угоди про асоціацію з ЄС. За ініціативою голови КНР Сі Цзіньпіна, Китай готовий розглянути участь України в розбудові «Нового економічного поясу: Великого шовкового шляху», у випадку чого наша держава набуде принципово нове геополітичне місце — «першої європейської країни на Шовковому шляху».

Значні перспективи відкриваються для України і в реалізації китайської державної програми створення «закордонних продовольчих баз». У цьому плані поєднання китайських інвестицій та українських потужностей агропромислового комплексу є надзвичайно привабливим для подальшого розвитку економіки країни. Виробництво сільськогосподарської продукції має дві визначальні складові: наявність родючих земель та новітні технології.

Китай за останні роки значно просунувся у сфері вирощування зернових та розвитку тваринництва. Наявність в Україні значних площ орних земель із високим потенціалом родючості надає стратегічного значення для можливого співробітництва у цій сфері.

Згідно з підписаною угодою Україна мала поставити 2013 маркетингового року 4,5 млн тонн кукурудзи та інших зернових культур, а починаючи з 2014 і впродовж наступних 13 років — по п'ять мільйонів тонн зерна щорічно.

Це є суттєвою можливістю для українських аграріїв посилити свою присутність на світових ринках зерна і, зокрема, на перспективному китайському. Експорт

зернових до країн Далекого Сходу складає близько 13 % від українських поставок загалом, а освоєння ринку Китаю дозволить Україні збільшити цю цифру мінімум удвічі.

На жаль, як і в інших сферах, виконання українсько-китайського зернового контракту зіткнулося з корупційною складовою з українського боку, що призвело до серйозних негативних наслідків.

Приваблюють китайців і можливості України у військово-технічній сфері та співробітництво у ракетно-космічній галузі. Цікавляться в Китаї й авіабудуванням та створенням потужних двигунів для авіації в Україні. З українського боку є пряма зацікавленість в інвестиціях, яких хронічно не вистачає останніми роками, до цих галузей промисловості.

Згідно зі статистичними даними України за 9 місяців 2018 р. товарообіг склав \$6,67 млрд та зріс на 22,5 % — водночас експорт товарів з України до Китаю склав \$1,44 млрд та зменшився на 0,9 %, а імпорт китайських товарів до України склав \$5,23 млрд та зріс на 29,9 %. Негативне сальдо для України за цей період склало \$3,79 млрд.

Утім, торговельні зв'язки аж ніяк не сприяють **інвестуванню**. Країна, яка має найбільший у світі золотовалютний резерв, інвестувала в Україну лише \$18,22 млн станом на 01.07.2018, що складає лише 0,01 % від загального обсягу іноземних інвестицій. У цьому плані згадаємо лише досвід у цій царині білорусів, угорців та чехів.

Найбільший обсяг інвестицій спрямовано до підприємств у сфері сільського, лісового та рибного господарств, промисловості, оптової та роздрібної торгівлі; ремонту автотранспортних засобів і мотоциклів. Обсяг **інвестицій з України в економіку Китаю** склав \$0,6 млн [10].

Як стверджує старший науковий співробітник Національного інституту стратегічних досліджень

Голова КНР Сі Цзіньпін

України **Андрій Гончарук**, Україні та КНР необхідно розпочати роботу з опрацювання середньострокових і довгострокових планів співпраці між країнами методом виробничої кооперації та шляхом створення індустріальних парків і зон технологічного розвитку за участі китайського капіталу. Завдяки спільному виробництву високотехнологічної продукції з Китаєм Україна зможе забезпечити собі гідне місце на світових ринках.

Незважаючи на нинішнє скрутне фінансово-економічне становище, Україна все ще володіє низкою технологічних та науково-виробничих можливостей, що становлять інтерес для Китаю в контексті потреб розвитку передових галузей його економіки, а також реалізації важливих стратегічних проектів у різних сферах.

Нова економічна стратегія Китаю створює надзвичайно привабливі перспективи економічного розвитку України. Але для цього українській владі потрібно створити привабливі умови для китайського інвестора, на законодавчому рівні гарантувати безпеку вкладення капіталів в економіку держави [11].

Ще одне: нещодавно Китай виступив з ініціативою бути посередником в індійсько-пакистанському конфлікті. Це свідчить про те, що КНР прагне відігравати провідну роль у світі. Таке бажання Китаю потрібно активно використати на користь України. Хто заважає нам залучити Китай до Будапештського формату щодо врегулювання ситуації на Донбасі та в Криму? Більше того, Україна може запросити китайських миротворців на Донбас. Оскільки Росія зацікавлена у налагодженні гарних стосунків з Піднебесною, не думаємо, що вона буде проти такого варіанту. Тим паче, що коли це буде запрошення від нашої держави – на рівні двосторонніх відносин, то рішення з цього приводу РБ ООН не потрібно.

Декілька слів про наші стосунки з країнами ЦСЄ. Автор цих рядків написав багато статей щодо проблем в українсько-угорських стосунках, що виникли останнім часом. Тут не все чисто з українського боку, якщо

аналізувати наше внутрішнє законодавство та міжнародні зобов'язання України. Тому варто було б створити комісію з фахівців міжнародного права, і на професійному рівні дати оцінку Закону України «Про освіту» щодо навчання рідною мовою національних меншин та знайти розумний вихід з цієї ситуації.

Дмитро Ткач,
доктор політичних наук,
професор, проректор Університету «КРОК»

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. <https://www.rbc.ua/ukr/news/riba-rada-vnesla-izmeneniya-konstitutsiyu-1549472431.html>
2. Великий східний брам <https://belaruspartisan.by/politic/454457/>
3. <https://regnum.ru/news/polit/2551266.html>
4. https://cfts.org.ua/news/vengriya_pervoy_v_evrope_prisoedinilas_k_kitayskoy_initsiative_novogo_shelkovogo_puti_27262
5. Подорожці: <https://regnum.ru/news/2350935.html>
6. https://news.rambler.ru/other/40802512/?utm_content=rnews&utm_medium=read_more&utm_source=copylink
7. Кітай. Чехія > Внесі економічні зв'язи, політика > russian.china.org.cn, 20 ноября 2018 > № 2802665
8. <https://www.radio.cz/ru/rubrika/ekonomika/chexiya-rasshiryat-sotrudnichestvo-s-kitajem>
9. <http://sinologist.com.ua/ukrayinsko-kitajskie-strategichne-pa/>
10. Торговельно-економічне співробітництво між Україною та Китаєм <https://china.mfa.gov.ua/ukraine-cn/trade>
11. А. Гончарук. Аудит зовнішньої політики. Як зняти з паузи відносини з Китаєм <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2016/10/17/7055776/>

Україна у контексті глобальних пріоритетів США

УДК 327.53-57 (100)

Summary

Ongoing correction of the U.S. policy priorities under Donald J. Trump's presidency has become the issue of ardent discussion in political circles. New trends in world politics directly affect Ukraine's position and reflect on Ukrainian-American relations. The assessment of the role and place of Ukraine in the new global balance sheet is extremely important, as both the prospects for resolving the conflict in Donbass and the status of Ukraine in the European security system directly depend on the nature of U.S.-Russian relations. From the author's point of view, the contemporary political configuration makes the recurrence of the Cold War conditions, resembling bloc opposition of the times of bipolar international system, looks unrealistic. The reasons for this are stipulated for a fundamentally different alignment of forces and an asymmetric web of contradictions between the leading world actors, which provides a decentralized and, in a certain sense, a 'network' character of polarization of their interests.

Keywords: foreign policy, international security, strategy, conflict, Ukrainian-American relations, military aid, USA, NATO

Анотація

Триваюча корекція пріоритетів політики США за президентства Д. Трампа стала предметом гострої полеміки-дискусії в політичних колах. Нові тенденції у світовій політиці безпосередньо зачіпають положення України і відображаються на українсько-американських відносинах. Оцінка ролі та місця України в новому глобальному балансі представляється вкрай важливою, оскільки і перспективи врегулювання конфлікту на Донбасі, і статус України в системі європейської безпеки безпосередньо залежать від характеру американсько-російських відносин. З точки зору автора статті, в новій політичній конфігурації повторення умов «холодної війни», що нагадують блокове протистояння часів біполярної міжнародної системи, виглядає нереалістичним. Причини цього обумовлені принципово іншою розстановкою сил та асиметричною павутиною протиріч між провідними світовими суб'єктами, яка забезпечує децентралізований і, в певному сенсі, «мережевий» характер поляризації їхніх інтересів.

Ключові слова: зовнішня політика, міжнародна безпека, стратегія, конфлікт, українсько-американські відносини, військова допомога, США, НАТО.

У переліку питань зовнішньої політики України відносини зі США традиційно належать до пріоритетних і найпопулярніших тем, адже в своєму прагненні досягти високого рівня двосторонніх взаємин зі США українські посадовці намагалися піднести статус держави й зміцнити легітимність влади. Двосторонні відносини розвивалися вкрай нерівномірно, переживаючи періоди згортання та піднесення. Причини цього пояснюються не лише переглядом ситуативних акцентів, пов'язаних зі змінами вищого державного керівництва. Характер відносин чималою мірою залежав і від визначення та спрямування зовнішньополітичних пріоритетів сторін.

Російсько-український конфлікт 2014 року суттєво змінив розстановку сил у Європі, змусивши офіційний Київ шукати підтримки й захисту в США і НАТО без огляду на те, що анексія Криму і конфлікт на Донбасі фактично перекреслили осяжні перспективи членства в європейських і трансатлантичних структурах. Доцільно нагадати, що під час другого терміну президентства Б. Обама його адміністрація утримувалася від згадки про статус України як стратегічного партнера США й відкладала рішення про постачання летальних озброєнь – і в формі військової допомоги, і навіть, за дуже незначними винятками, на комерційних засадах.

Від часу Карибської кризи 1962 року уникнення прямого воєнного конфлікту з Росією розглядається американським керівництвом як категоричне застереження, яке не можна переступати без наявності критичної загрози безпеці території чи самому існуванню

США. Адже, як заявляв Дж. Кеннеді, «тотальна війна не має жодного сенсу» у добу, коли великі держави мають значні й відносно невразливі ядерні сили та можуть уникати капітуляції, вдаючись до загрози їхнього застосування [1].

Позиція адміністрації Д. Трампа щодо Росії безпосередньо впливає на перспективи українсько-американських відносин. У цьому контексті доцільно відзначити низку протиріч між положеннями офіційних документів американської адміністрації, в яких Росія позначена як держава-ревізіоніст, що підриває міжнародний порядок і загрожує міжнародній безпеці (Стратегія національної безпеки США від 12 грудня 2017 р.), і заявами президента США, в яких неодноразово висловлювалися сподівання на досягнення компромісу з Москвою. Під тиском Конгресу адміністрація Д. Трампа була змушена відмовитися від планів укладення масштабної «геополітичної змови» з РФ, проте є обґрунтовані підстави стверджувати, що апарат Білого дому і Державний департамент не полишають намірів знайти з РФ порозуміння щодо ситуації в Сирії, скорочення ядерних озброєнь та низки інших гострих питань. Адже, як стверджував колишній Держсекретар США Р. Тіллерсон (07.07.2017), головна мета Д. Трампа в переговорах із В. Путіним: запобігання стану «непереборних розбіжностей» [2].

Однак, якщо лідерів Демократичної партії США такий підхід Д. Трампа не влаштовував через його недовіру до висновків американських спецслужб про втручання РФ в американську президентську кампанію, то з боку офіційного Києва занепокоєння викликали переважно зволікання із запровадженням ефективних

санкцій проти російської економіки та наданням Києву летальних оборонних озброєнь.

Адміністрація Д. Трампа не схильна перейматися ідеями перетворення України на зразок успішного розвитку для решти пострадянських країн, який через демонстрацію позитивних перетворень в економіці та зміцнення демократичних інститутів був би здатним перевернути свідомість російського суспільства. Тим більше, що про новий «план Маршалла» для України, який мав би, попри втрату контролю над частиною території, зробити Україну вітриною успіху, європейські політики вже майже не згадують.

У квітні 2017 року держсекретар Р. Тіллерсон висунув міністрам закордонних справ провідних країн ЄС кулуарну пропозицію перебрати українське питання на себе, однак наразився на гостру критику з їхнього боку. Витік інформації, організований міністром закордонних справ Франції Ж.-М. Ейро (Reuters, 11.04.2017), лише засвідчив, що адміністрація США та уряди європейських країн не хочуть брати на себе відповідальність за гострі соціальні й економічні проблеми України попри те, що західні політики були причетні до їхнього виникнення.

Чітка позиція США і НАТО стосовно російсько-українського конфлікту наразі не простежується. Якщо підсумувати весь досвід відносин між Україною та США з 2014 року, то можна дійти висновку, що впродовж перших двох – трьох років адміністрація Б. Обами намагалася згуртувати НАТО й провести рішення про зміцнення східного флангу альянсу. Головна мета полягала у підтвердженні гарантій безпеки країн Балтії та західного Причорномор'я, а також

наданні Україні обмеженої військової допомоги, при спрямуванні якої враховувалися певні перестороги, аби уникнути закидів, що США безпосередньо втягуються до протистояння з РФ чи провокують Москву до ескалації бойових дій.

З 2014 року до середини 2017 року обсяг наданої США військової техніки та обладнання оцінювався на \$247 млн із близько \$1,0 млрд загальної суми допомоги, переданої в межах різних двосторонніх програм сприяння безпеці. Поставки військового спорядження включали 130 легкоброньованих машин *Humvee*, 72 безпілотники, 150 тепловізорів, 585 пристроїв нічного бачення, понад 300 захищених станцій радіозв'язку, 20 контрмінометних радарів AN/TPQ-48 і AN/TPQ-49 (з радіусом дії близько 10 км), шість контрартилерійських радарів AN/TPQ-36 Firefinder (з радіусом дії до 24 км), роботи, призначені для розмінування, 100 автомобілів *Toyota Land Cruiser*, GPS-навігатори, медичне обладнання та іншу амуніцію.

Із того часу Києву були передані 37 пускових установок ПТРК FGM-148 *Javelin* загальною вартістю \$47 млн, п'ять контрартилерійських радарів AN/TPQ-36, декілька контрмінометних радарів, 2 500 тепловізорів, прилади нічного бачення та два катери берегової охорони. Загалом американські військові інструктори спільно з військовими з інших країн НАТО провели тренінги майже для восьми тисяч українських військовослужбовців. Міністерство оборони України одержало дозволи на комерційне придбання в США гранатометів (модернізованої версії радянського РПГ-7) і снайперських гвинтівок Barrett M107A1.

22 грудня 2017 року адміністрація Д. Трампа оголосила про скасування ембарго на постачання Україні летальної зброї оборонного призначення, проте обсяги

наданої військової техніки не вирішують проблему суттєвого поліпшення обороноздатності країни.

США виступають співорганізатором багатонаціональних військових навчань, які проводяться на території України. До таких регулярних заходів належать військово-морські навчання «Сі Бриз» (*Sea Breeze exercises*), які з 1997 року регулярно проводяться на підставі «Меморандуму про взаєморозуміння та співробітництво з питань оборони та військових відносин» між міністерствами оборони США та України (1993 р.). Щорічні сухопутні українсько-американські навчання «Репід Трайдент» (*Rapid Trident*) проводяться в рамках програми «Партнерство заради миру» з 2006 року з метою відпрацювання спільних дій у складі багатонаціональних сил під час коаліційних операцій. Участь у цих навчаннях беруть військовослужбовці Збройних Сил України, країн-членів і країн-партнерів НАТО. В жовтні 2018 року в Україні вперше проводилися авіаційні навчання «Чисте небо – 2018» за участю військовослужбовців України і США, а також семи інших країн-членів НАТО.

Попри певні очевидні досягнення загалом військова допомога США і країн НАТО виявилася набагато меншою від реальних потреб української сторони в сенсі успішного забезпечення оборони і військового стримування. Самі ж підходи до організації військової допомоги та планування поставок не відповідали ситуації в зоні конфлікту, оскільки керівництво США і НАТО не спромоглися сформулювати чітку мету і конкретні завдання, що їх мало б вирішувати надання військової допомоги Україні [3]. Адже обсяги і спрямування військової допомоги не надто сприяли реалізації політичного гасла у формі необхідності припинення конфлікту або, принаймні, його воєнної фази.

Млявість реагування на зміни в ситуації та бюрократична тяганина роблять пряму військову допомогу переважно політичним чинником. У зв'язку із загостренням небезпеки в районі Азовського моря С. Бланк (співробітник вашингтонського дослідницького Інституту зовнішньої політики та Американської ради зовнішньої політики) відзначав, що нова ситуація потребує термінового надання Україні озброєнь, здатних забезпечити захист узбережжя – протикорабельних ракет, пускових платформ, систем прицілювання та радарів. С. Бланк поставив під сумнів думку спецпредставника Державного департаменту США К. Волкера про те, що Москва не робитиме ніяких різких рухів доти, доки Україна не проведе вибори президента і парламенту 2019 року, адже нема ніяких ознак того, що переговори К. Волкера з В. Сурковим відновляться найближчим часом або що Москва прагне закінчити війну. На думку С. Бланка, участь усіх російських повітрянодесантних військ у навчаннях «Восток-2018» символізує готовність російського уряду застосувати їх у майбутній десантній операції на Чорноморському узбережжі України, що зазвичай є першою фазою атаки змішаних сил. На думку військових аналітиків, морська блокада Азовського узбережжя України може бути поширена й на чорноморську ділянку, аби взяти під контроль шельфові поклади енергоносіїв, які ще залишаються під контролем Києва. Адже мотивація анексії Криму 2014 року містила також наміри російського уряду захопити чорноморські енергетичні активи України [4].

Це дає підґрунтя для низки принципових концептуальних висновків та узагальнень, які, на думку С. Бланка, має враховувати європейська політика США:

- українська безпека є життєво важливою для європейської безпеки. Оскільки Москва не хоче вести переговори або виконувати Мінські угоди, США та ключові європейські союзники мають поєднувати «додаткові» воєнні заходи для підвищення спроможності України до самооборони з більшою згуртованістю та спільним тиском на Москву;

- вторгнення до Криму та Донбасу загрожує не лише Україні, але й більшій частині Європи. Це вторгнення пробудило Європу від її «догматичних» мрій про еру миру з Росією, яка визнаватиме статус-кво. Проте згуртованості союзників загрожує не тільки Москва, а й Білий дім. Заяви Д. Трампа про міжнародні відносини змушують французів і німців спиратися винятково на європейську військову силу та політику безпеки, що лише послаблює НАТО та змушує шукати альтернативу американському керівництву в Європі. Адже жоден європейський уряд не витратить мільярди на дві різні військові структури;

- нечіткість позиціонування адміністрації США дозволяє В. Путіну утримуватися від поступок, які б сприяли відновленню миру в Європі та російських торговельних і політичних зв'язків із Заходом. В. Путін діє так, ніби невдовзі очікує на розпад європейської коаліції, і США цьому не протидіють;

- кінець «холодної війни» символізував «неподільність» європейської безпеки, а російські вторгнення до

Грузії та України стали випробуванням цього принципу. Без твердої підтримки США найбільші дипломатичні перемоги, здобуті у «холодній війні», зберегти не вдасться. «Ризик війни зростає», і виграє від цього лише В. Путін;

- для відновлення безпеки, незалежності й територіальної цілісності України недостатньо самої лише зброї. Війна за відсутності політичного розуміння того, що є справжнім і тривалим миром у Європі, веде лише до нових конфліктів, від яких нікому не буде користі [4].

Попри відносно нечітку артикуляцію позиції США щодо України було б помилкою вважати, що американські урядові функціонери та політичні експерти не розуміють справжнього стану справ чи не передбачають імовірних ситуацій в українсько-російських відносинах.

П. Дікінсон з Атлантичної ради США констатує, що становище України обумовлюють такі суперечливі обставини як «геополітичне розлучення» з Росією та нереалістичність членства в ЄС і НАТО впродовж осяжного періоду часу. Хоча війна в Донбасі вийшла з-під контролю Кремля, російське керівництво навряд чи колись погодиться з членством України в євроатлантичному співтоваристві. Проте й способів розв'язання цієї проблеми наразі не видно. Відмовившись полишити Україну в спокої, Кремль продемонстрував готовність заплатити надзвичайно високу ціну. Росія пішла на руйнування своїх відносин із Заходом, а згодом опинилася в конфлікті з лідерами Вселенської православної церкви. Водночас через небажання Заходу вступати в пряму конфронтацію з РФ Україна перебуває в надзвичайно нестабільному становищі. «З одного боку, вона отримує певну міжнародну підтримку, однак зрештою залишається на самоті в конфлікті з однією з наймогутніших і найнерозважливіших країн світу». Тому, продовжуючи зближення із Заходом, українці «повинні призвичаїтися до усвідомлення того, що Росія ще багато років буде становити для них екзистенціальну загрозу. Це означає, що доведеться невизначено довго тримати фронт, котрий простягається від Азовського моря до кіберпростору. Аби завершити розлучення з Росією, іншого шляху не існує» [5].

Цікаві роз'яснення з приводу ставлення США до України висловлює спецпредставник Держдепартаменту США К. Волкер. На його думку, в сенсі протидії участі Росії в конфлікті на Донбасі головним є поєднання скоординованих між США і ЄС санкцій та постачання Україні озброєнь оборонного призначення. Втім, зміни в політиці Заходу щодо України не матимуть різкого характеру. К. Волкер бачить зміст політики США в українському питанні в тому, аби переконати Москву, що вона вже не зможе здійснювати подальші територіальні завоювання в Україні без суттєвих втрат: «Росія не завоює більше жодних територій в Україні. Всі залишаються на своїх місцях». Йдеться про те, що через впровадження жорсткіших санкцій з боку США і ЄС Росія стикатиметься з необхідністю збільшення витрат, пов'язаних з окупацією Донбасу. «І не

зрозуміло, заради чого це все. ...Своїми діями Росія хотіла домогтися зміни київського уряду чи відновлення проросійських настроїв в Україні». Проте війна в Донбасі спричинила протилежну тенденцію.

У такій ситуації США мають переконати український уряд піти на поступки російськомовним територіям Донбасу, надати їм особливого статусу й розмістити миротворців ООН, котрі на період реінтеграції регіону візьмуть його під свій контроль. Зі свого боку, Москві США запропонують поступки у вигляді послаблення санкцій, що становитиме «територію можливої угоди» між США та Росією [6].

Загалом політика США стосовно України залишається вкрай обережною. Навіть з огляду на те, що Пентагон враховує потенціал України у стратегічному плануванні захисту східного флангу НАТО, наявні обсяги військової допомоги суттєвого поліпшення обороноздатності держави забезпечити не зможуть. Теза про те, що постачання зброї Україні дасть Москві аргументи для виправдання своєї агресії, жодної критики не витримує, адже російське керівництво, яке тлумачить конфлікт у Донбасі як проекцію протиріч між РФ і США, не потребує особливих приводів для силового втручання й лише прагне використовувати для цього зручні ситуативні можливості. Проте й спроби Києва переконати Захід у тому, що східний кордон України – це новий рубіж «вільного світу», також не мали суттєвого успіху.

Підхід США, напевно, не заохочує Київ до силової операції на Донбасі, оскільки бере до уваги неспівмірність військових потенціалів України та Росії. Можливі дії з боку Києва, які б могли спровокувати загострення бойових дій, вважаються хибними. Водночас це не заперечує заходи, спрямовані на розбудову обороноздатності, поліпшення вишколу військ, реформування сектору оборони і безпеки.

Водночас формально декларованій позиції США і провідних держав ЄС, які наполягають на політичному врегулюванні конфлікту, бракує роз'яснень, наскільки

зовнішня підтримка може сприяти встановленню миру і яким чином можна виокремити конкретну проблемну ситуацію (збройний конфлікт у Донбасі) з ширшого комплексу питань, що є складовими російсько-українського конфлікту включно з анексією Криму, захопленням шельфу, енергетичним спором, торговельно-транзитним ембарго, транспортною блокадою і т.п.

Скидається на те, що теперішній контекст відносин між Україною та США, а також, у ширшому вимірі, – між Україною та державами євроатлантичної спільноти, не дає чіткої відповіді про перспективи відновлення української економіки та сталого розвитку принаймні доти, доки не буде усунуто теперішні нагальні загрози включно із загрозою військової ескалації конфлікту на Донбасі.

Комплексне бачення російсько-українського конфлікту обумовлює очевидну пересторогу, враховуючи яку, політичні кола США, ФРН, Франції та багатьох інших країн всіляко уникають ситуацій, що можуть вимагати від їхніх представників прямої присутності в зоні конфлікту (окрім моніторингової місії ОБСЄ) або обумовлюватимуть будь-які зобов'язання гарантійного чи союзницького характеру стосовно України. Отже, пряма участь у конфлікті Росії, яка неодноразово погрожує Заходу застосуванням ядерної зброї, не тільки ускладнює пошук шляхів врегулювання кризи на Донбасі та відсуває на периферію проблему Криму, а й залишає за Москвою контроль інтенсивності бойових дій та фактичне вето у винесенні питання про практичне розв'язання проблеми на рівні міжнародних організацій.

Стосовно санкцій США, запроваджених проти Росії, доцільно відзначити їхній, загалом, попереджувальний характер. Адже у багатьох випадках впровадженню обмежень передусь оголошення певних вимог і окреслення сфер господарської діяльності, на які вони можуть бути поширені. До того ж, санкційна політика стала одним із важливих напрямів конкуренції та перерозподілу повноважень між Президентом і Конгресом.

Попри очевидне погіршення відносин із РФ адміністрація США не схильна проголошувати стан нової «холодної війни», залишаючи для себе певну свободу маневру. Для розуміння зовнішньополітичного курсу США важливо враховувати таку специфічну рису як поєднання погроз з можливістю досягнення часткових компромісів, пов'язаних із налаштованістю на пошук домовленостей із Китаєм щодо ядерного роззброєння КНДР, запобігання утворенню військового союзу між Росією та Китаєм й уникнення конфронтації з РФ у Сирії.

Характеризуючи цілі США в Україні, К. Волкер описує їх у таких формулюваннях як прагнення відновити суверенітет і територіальну цілісність України та забезпечити безпеку і захист для всіх мешканців

незалежно від етнічної приналежності, громадянства чи віросповідання. Для досягнення цих цілей адміністрація США вдалася до уточнення термінології, за допомогою якої описується конфлікт в Україні. Тепер Вашингтон «прямо визначає території під контролем сепаратистів як окуповані Росією», а також спрямовує санкції таким чином, аби вони зачіпали кремлівські «внутрішні кола».

Загалом такий підхід відповідає критеріям довгострокового стримування, яке не передбачає швидких результатів, однак спрямоване на досягнення стратегічних цілей. Проте не варто залишати поза увагою низку факторів, які суперечать такому курсу або послаблюють його ефективність. Серед них – загострення економічних проблем у відносинах США з союзниками і провідними партнерами, спричинене переглядом торговельних угод, довільне тлумачення режиму нерозповсюдження ядерної зброї, нехтування інтересами європейських партнерів при ухваленні зовнішньополітичних рішень й, нарешті, відсутність адекватної глобальної стратегії, пристосованої до умов багатополлярної міжнародної системи.

Українська проблематика посідає вагомe місце в політичних дебатах довкола кризи системи європейської безпеки, хоча й оцінюється вочевидь інакше, ніж цього хотіли б у київських владних кабінетах. Експертно-аналітичні структури США вважають Україну важливим компонентом у «чутливому просторі» між Росією та країнами східного флангу НАТО – такими як Польща, Словаччина, Угорщина і Румунія. Принагідно визнається провідна роль України, яку вона відігравала в «геополітичному змаганні між Заходом і Росією» [14, р. 1]. Проте чітке розуміння політичних розкладів у новій європейській конфігурації зустрічається вкрай рідко, що не в останню чергу обумовлено відмінностями в оцінках тенденцій і тлумаченні політичних завдань у США та в столицях провідних європейських країн.

Ситуація в українсько-російських відносинах виглядає унікальною – як системний конфлікт у двосторонніх відносинах і як локальне вогнище «холодної війни», а з іншого боку – залежить від тенденцій у відносинах між Заходом і Росією. В цьому сенсі цілком очевидно, що продовження санкцій ЄС щодо Росії залежить від позиції Вашингтона, а інтенсивність бойових дій на Донбасі хоча й непрямо, але тісно пов'язана із ситуацією у Сирії та на Близькому Сході.

Односторонні домовленості чи поступки з боку США та ЄС на користь Росії потенційно загрожують трансатлантичним відносинам, адже можуть сприйматися як пряме заохочення російського геополітичного ревізйонізму. Нечіткість або й відсутність спільного підходу США, ЄС та України ускладнює перспективу врегулювання конфлікту на Донбасі, прив'язаного до Мінських угод – навіть

за умов, коли проблема Криму вважатиметься окремим питанням, як це фактично обумовлено в декларації М. Помпео від 25 липня 2018 року. Й хоча американський політикум здебільшого свідомо не бажає перетворення України на російський протекторат, ані обсяги воєнної допомоги, ані загальне спрямування політики США щодо України не відповідають вимогам забезпечення економічної стабільності та достатнього рівня обороноздатності країни.

Сергій Толстов,
завідувач відділу трансатлантичних досліджень
Державної установи «Інститут всесвітньої історії НАН України»,
кандидат історичних наук, доцент

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Kennedy J.F. Commencement Address at American University, Washington, D.C., June 10, 1963 / *The American Presidency Project*. URL: <http://www.presidency.ucsb.edu/ws/?pid=9266>
2. Rampton R., Mason J. Trump and Putin find chemistry, draw criticism in first meeting / *Reuters*. July 7, 2017. URL: <https://www.reuters.com/article/us-g20-germany-trump-putin-talks-idUSKBN19S24E>
3. Бутусов Ю. Військова техніка США для України: політичний символізм і цілепокладання // *Дзеркало тижня*. № 17, 13 – 19 травня. URL: https://dt.ua/internal/viyskova-tehnika-ssha-dlya-ukrayini-politichniy-simvolizm-i-cilepokladannya-242254_.html
4. Blank S. Forget Javelins. What Ukraine Needs to Get Putin's Attention / *Atlantic Council*. September 7, 2018. URL: <http://www.atlanticcouncil.org/blogs/ukrainealert/forget-javelins-what-ukraine-needs-to-get-putin-s-attention>
5. Dickinson P. The Geopolitical Divorce of the Century: Why Putin Cannot Afford to Let Ukraine Go / *Atlantic Council*. 21.09.2018. URL: <http://www.atlanticcouncil.org/blogs/ukrainealert/the-geopolitical-divorce-of-the-century-why-putin-cannot-afford-to-let-ukraine-go>
6. Majumdar D. Ambassador Volker spoke on Monday at the Center for the National Interest about defusing the Ukraine crisis // *The National Interest*. February 27, 2018. URL: <https://nationalinterest.org/print/feature/amb-kurt-volker-how-achieve-peace-ukraine-24668>
8. Morelli V.L. Ukraine: Current Issues and U.S. Policy / *Congressional Research Service*. January 3, 2017. 46 p. URL: <https://fas.org/sgp/crs/row/RL33460.pdf>

«Хто володіє інформацією, той володіє світом». Вінстон Черчілль

УДК 94:323.14

SUMMARY

The author makes an attempt to analyze the essence of the term "information society". The special attention is paid to the role of Japanese scientists, for example Masuda, in formation of theoretical approaches to the term. The author also suggests her own definition of the term "interethnic communication", making the ascent to the role of innovative technologies in formation of the basement of contemporary interethnic interaction. The separate stereotypes of mutual perception which could be find in contemporary Ukrainian-Romanian relations, reaction of Romanian side to the new Law "About Education" in Ukraine are given as the examples.

Key words: information society, interethnic communication, Ukrainian-Romanian relations, Chernivtsi oblast', stereotype.

АНОТАЦІЯ

У своїй статті автор робить спробу аналізу суті та змісту терміну «інформаційне суспільство». Водночас окрема увага звернена на місце та роль японських науковців, зокрема Й. Масуди, у формуванні теоретичних підходів щодо даного терміну. Автор також пропонує власне визначення міжетнічної комунікації, акцентуючи водночас увагу на ролі інноваційних технологій у формуванні основ сучасної міжетнічної взаємодії. За приклад наводяться окремі стереотипи взаємного сприйняття, що існують у сучасних українсько-румунських відносинах, реакція румунської сторони на прийняття нового Закону України «Про освіту».

Ключові слова: інформаційне суспільство, міжетнічна комунікація, українсько-румунські відносини, Чернівецька область, стереотип.

Поняття «інформаційне суспільство» почало активно використовуватися в науковій лексиці, починаючи з 1960-х років, завдяки американському економісту Ф. Махлупу та професору Токійського технологічного університету Ю. Хаяші [1]. Серед країн, які зробили великий внесок до розбудови теорії та практики інформаційного суспільства, вважаємо за необхідне звернути увагу на Японію, поразка якої у Другій світовій війні змусила уряд по-новому оцінити ситуацію в країні. І технічно, й економічно Японія на той час значно відставала від провідних держав світу – насамперед, від США. Вивести країну на перші ролі в світовій політиці було можливо лише завдяки потужному стрибку, який Японія, ще донедавна мілітарна, здійснила у другій половині XX століття. Запровадження інновацій в усіх сферах виробництва та життєдіяльності суспільства, проведення економічних реформ стали фундаментом, на якому Японія вибудувала нове – інформаційне – суспільство. Тож не дивно, що саме ця країна в середині 1950-х років стала однією з таких, що започаткували процес концептуального обґрунтування теорії інформаційного суспільства у сучасному трактуванні даного терміну.

Одним із фундаторів концепції інформаційного суспільства став японський професор Й. Масуда, чия праця «Комп'ютопія» побачила світ у колективній монографії «Інформаційна технологічна революція» 1966 року видання [2, с. 254]. Власне, сама концепція автора – своєрідна утопія. Його «Комп'ютопія» – це суспільство, яке апіорі передбачає свободу рішень, рівні можливості тощо і яке в перспективі може досягти ідеалу. Однак подальший розвиток комп'ютерних технологій доводить, що сучасні суспільства, які активно впроваджують технологічні інновації в життя, з одного боку, досягають певного рівня успіху, проте з іншого – зіштовхуються з новими викликами й проблемами, невідомими раніше, але такими, що призводять зокрема й до зростання надконтролю над особистістю, втрати індивідуальної свободи, посилення залежності від суспільної думки тощо.

На нашу думку, безсумнівним здобутком Японії стало те, що саме тут уперше на державному рівні було втілено ідею комп'ютеризації суспільного, й не тільки, життя. Розуміння важливості зміни підходів до організації державного управління, основних стратегічних цілей розвитку держави було реалізовано в Японії на початку 1970-х років,

Пам'ятник Тарасу Шевченку у місті Сігіт-Мармацієй (Румунія)

коли почалася реалізація проекту “План створення інформаційного суспільства – національна мета до 2000 року”, в розробці якого брав участь названий вище Й. Масуда [2, с. 254]. На рівні Європейського Союзу подібні кроки були здійснені на початку 1990-х років у відомій “Доповіді Бангеманна” – рекомендаціях для Європейської Ради “Європа і глобальне інформаційне суспільство”, де “інформаційне суспільство” було визначене як соціум нового типу, що базується “на широкому використанні небачених раніше можливостей, наданих ІКТ (інформаційно-комунікаційні технології – Н.Н.-Ю.)” [3]. Уже 2000 року Європейська Рада схвалила програму «Європа – інформаційне суспільство для всіх», однією з цілей якої було перетворення ЄС на найбільш конкурентоспроможну та динамічну економіку, засновану на інноваціях та знаннях [3]. Усі країни-члени ЄС стали на шлях інформатизації та інновацій – насамперед, технологічних.

В Україні процеси інформатизації та активне запровадження інноваційних технологій до всіх сфер буття, починаючи від державного управління та місцевого самоврядування, потребують тривалішого часу. Одну з перших спроб змінити вектор розвитку українського суспільства було зроблено 2007 року з прийняттям Закону “Про основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007 – 2015 роки”. А в травні 2013 року Кабінетом Міністрів України було схвалено “Стратегію розвитку інформаційного суспільства в Україні”, в якій чітко наголошувалося на основних стратегічних цілях розвитку інформаційного суспільства.

Вважаємо, що політичний вектор розвитку України у переддень Революції Гідності не забезпечував стовідсоткову реалізацію даної стратегії. Однак події подальших років, насамперед, Революція Гідності, анексія Російською Федерацією АР Крим, активізація сепаратистських рухів та початок війни на східних кордонах України продемонстрували важливість інформаційної складової не лише для забезпечення високого рівня життя окремого громадянина й суспільства загалом в мирний час, а й, передусім, в період агресії й військового протистояння.

Інформаційні технології перетворилися нині на основу щоденної комунікації як на побутовому рівні, так і на рівні державного значення, не кажучи вже про взаємодію ЗМІ з громадянами. Українське суспільство поступово інформатизується, у такий спосіб формуючи свої запити на щоденну інформацію, систему послуг, формування сучасних механізмів комунікації з владою

та ЗМІ. Все це, безумовно, впливає і на характер міжетнічної комунікації, що особливо яскраво виявляється у кризові часи, коли існує невдоволення однієї частини суспільства діями іншої. У такому випадку міжетнічні протиріччя загострюються, що відкриває можливості для маніпулювання свідомістю, формування (або відродження) стереотипів взаємного сприйняття та, відповідно, здобуття політичного капіталу тими, кого автор називає заробітчанами від політики. Міжетнічна комунікація сьогодні – особливий вид взаємодії між особистостями, особистістю та групою, групами населення, в якій елемент етнічного виходить на перший план і відіграє ключову роль у налагодженні / нівелюванні / руйнуванні ефективної взаємодії між представниками різних етнічних та національних спільнот. З огляду на те, що інноваційні технології увійшли до міжетнічної комунікації сучасної людини як органічна її частина, специфіка комунікативної взаємодії на початку ХХІ століття дещо змінилася. Якщо наприкінці ХІХ – на початку ХХ століття мова йшла про особисті контакти й, передусім, безпосередню взаємодію між людьми або ж про переважно друковані засоби масової інформації, – насамперед газети, то сьогодні ми користуємося переважно електронними медіа – здебільшого телебаченням та інтернетом. Відповідно, швидкість поширення інформації, її якість, візуалізація, вплив третьої сторони на формування стереотипів взаємного сприйняття значно посилися, адже якщо раніше стереотипізація відбувалася на основі поєднання власного досвіду та узагальненого у фольклорі досвіду попередніх поколінь, то, починаючи з другої половини ХХ століття, даний процес зазнав змін. Поширення телебачення, а згодом й інтернет-зв’язку прискорило процес формування етнополітичних стереотипів, що було зумовлено поєднанням запропонованої суспільству картини (образу) та словами політиків, інтелектуалів, так званих лідерів думок, які безпосередньо чи опосередковано стали джерелами формування нових стереотипів.

Нові виклики міжетнічній взаємодії на сучасному етапі породжують відповідну реакцію спільноти, яка досить часто ґрунтується на застарілих стереотипах взаємного сприйняття та стереотипізованому уявленні щодо її контексту. Як зазначив У. Ліппман у своїй праці „Громадська думка”, стереотипи „відіграють істотну роль у побудові ментального світу, до якого повинен пристосуватися розум, що формується, і на який останній повинен реагувати”. Сформовані етнічні стереотипи відкладаються у соціальній пам’яті, значно спрощуючи процес їхнього поширення серед наступних поколінь, що в контексті останніх подій в Україні набуває особливого значення. Недаремно німецький науковець, соціальний психолог К. Фідлер наголосив, що „соціальна пам’ять налаштовується на користь матеріалу, конгруентного очікуванням, коли здогадки чи ...задуми потрапляють під вплив процесу згадування...” [4, с. 175].

Розглянемо цей аспект проблеми на прикладі українсько-румунських відносин.

Зазначимо, що і на території України, і на території Румунії проживає автохтонне румунське та українське

Центр румунської культури у Чернівцях

населення. Відповідно, падіння соціалістичної системи в Румунії та проголошення незалежності України стало своєрідним поштовхом у розвитку сучасного формату українсько-румунських відносин, які від самого початку новітньої доби склалися непросто, підґрунтям чого, на нашу думку, слугували зашкарублі етнополітичні стереотипи, зокрема невдоволення зміною кордонів у XX столітті, що характерно тою чи іншою мірою для обох сторін. Так, українські старожили північної частини Буковини вважають часи Австро-Угорської імперії золотими для краю, а його входження до складу Румунського королівства у міжвоєнний період асоціюється у них із закриттям та заборонаю всього українського. Натомість для радикально налаштованих представників румунської спільноти входження Північної Буковини до складу СРСР 1940 року виглядає несправедливим.

За роки незалежності відбулися зміни в національному складі населення жителів як України загалом, так і Чернівецької області зокрема. Оскільки нас цікавлять особливості українсько-румунської міжетнічної взаємодії, то спробуємо проаналізувати відповідні цифри. Порівняно

з 1989 роком, згідно з даними останнього Всеукраїнського перепису населення 2001 року, у відсотках кількість українців склала 103,4 %, румунів – 114,2 %, молдован – 79,5 % [5]. Отже, спостерігаємо зростання питомої ваги українців і, особливо, румунів на території Чернівецької області. В той же час кількість населення, що ідентифікує себе як молдовани, зменшується. 2000 рік зафіксував цифровий відповідник основних тенденцій змін етнічного складу населення регіону на початку XXI століття. Оскільки після цього офіційний перепис населення більше не проводився, порівняльний аналіз видається неможливим. Однак навіть цифри початку III тисячоліття змушують задуматися над можливими причинами та наслідками названих змін, які в подальшому знайшли свій вияв як на побутовому, так і на державному рівнях. Серед причин особливу роль відіграє зміна національної ідентичності, що „у середовищі румуномовної громади краю найбільш складно відбувається в середовищі молдовської та румунської національних груп” [6, с. 270]. Останнє на рівні області знаходить свій вияв у заявах окремих лідерів румунської громади, які, перебуваючи під ідеологічним впливом радикальних румунських політиків, стверджують, що існує лише румунська нація, а молдовської нації не існує [6, с. 271].

Ще одним етнополітичним стереотипом, який безпосередньо впливає на особливості українсько-румунської комунікації, є звернення до мовної ситуації в краї. Неподієними є заяви окремих політичних лідерів румунської спільноти щодо недостатнього забезпечення їхньої можливості навчатися рідною мовою, що, на нашу думку, посилюватиметься через новий Закон України «Про освіту» (далі – Закон).

Показовою, на нашу думку, стала реакція як українсько-го, так і румунського суспільства на його прийняття, що значною мірою ґрунтувалася на спрощеному уявленні та історичних, етнополітичних стереотипах щодо ролі

Української держави у забезпеченні прав національних спільнот і не тільки. Так, одразу після прийняття Закону, 8 вересня 2017 року, румунська спільнота Чернівецької області звернулася з відкритим листом до Президента України П. Порошенка, де наголошувалося на неконституційності ст. 7 даного Закону. Негативною була і реакція офіційної Румунії, яка висловила своє незадоволення прийнятим Законом і наголосила на необхідності збереження прав румунської меншини в Україні [7]. Офіційними структурами обох держав було вжито відповідні кроки для донесення своєї офіційної позиції до іншої сторони.

Прийняття даного Закону стало своєрідним лакмусовим папірцем, який виявив слабкі місця міжетнічної взаємодії, особливості горизонтальної та вертикальної комунікації як між представниками різних національних спільнот, так і між державами, а також між державами і спільнотами. Позитивом даного обговорення переваг та недоліків прийнятого Закону, на нашу думку, стало з'ясування позицій кожної зі сторін, розуміння важливості та необхідності змін і налагодження конструктивного діалогу на всіх рівнях, усвідомлення миттєвої реакції суспільства на кроки влади в демократичній державі. Фактично, реакція й української, і румунської спільноти засвідчила глибокі трансформаційні процеси у поширенні та обміні інформацією, впливу останньої на особисту позицію громадянина держави, на його політичну поведінку та громадянську активність. Можна з упевненістю сказати, що процес формування інформаційного суспільства в Україні розпочався, і одним із яскравих його проявів стала міжетнічна комунікація, яка виявляє спільності та розбіжності в позиціях, змушує сторони до логічного їхнього обґрунтування, пошуку спільних точок дотику, усвідомленого ставлення до власного політичного вибору та налагодження зворотного зв'язку між громадою і владою.

Узагальнюючи, вважаємо за необхідне наголосити, що процес формування інформаційного суспільства – тривалий й далеко неоднозначний. Дослідники роблять наголос на його позитивних аспектах, однак відзначають і низку недоліків, які потребують детальнішого аналізу. Активне застосування інноваційних технологій безумовно впливає на процеси міжетнічної комунікації, що досить яскраво проявляється на прикладі українсько-румунської взаємодії на сучасному етапі, зокрема в Чернівецькій області, де проживають як українці, так і румуни.

На превеликий жаль, мусимо констатувати, що навіть у III тисячолітті історичні етнічні стереотипи продовжують модифікуватися та активно впливати як на особистісні відносини, так і на суспільно-політичні процеси у регіоні.

Так, серед представників української громади усталеним є стереотип щодо недостатнього володіння українською мовою представниками румунської громади в Україні, зокрема в Чернівецькій області. Обидві тези мають своє історичне підґрунтя, однак протягом останніх десятиліть ситуація кардинально змінилася. Із здобуттям незалежності Україна створила належні умови для забезпечення права представників національних спільнот на здобуття освіти рідною мовою. Тож у форматі міжетнічної комунікації представників української та румунської національних спільнот як на побутовому рівні, так і в навчанні та роботі тощо мовне питання поступово відходить на другий план. Вмотивовані у кар'єрному зростанні, у здобутті відповідної освіти в Україні молоді люди активно вивчають державну мову і володіють нею на належному рівні. Та подібні спрощені уявлення «про іншого» залишаються досить міцним фундаментом для нагромадження нових стереотипів, які не стільки віддзеркалюють сучасний стан українсько-румунських відносин у регіоні, скільки використовуються для формування зручного для окремих політичних сил фону для їхньої діяльності.

Наталія Нечаєва-Юрійчук,

кандидат історичних наук,

доцент кафедри політології та державного управління

факультету історії, політології та міжнародних відносин Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

- Литвак Н.В. К вопросу о классификации концепций информационного общества / Н. Литвак [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ecsocman.hse.ru/data/2011/02/04/1214886001/Litvak_01.pdf
- Мукомела І.В. Ідея інформаційного суспільства в концептуальних розробках Й. Масуди / І. Мукомела // Форум права. – 2014. – № 3.
- Європейський досвід нормативно-проектного забезпечення розвитку інформаційного суспільства: висновки для України. Аналітична доповідь. – Київ: 2014. – С.5 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/content/articles/files/Gnatyuk-59546.pdf>
- Перспективы социальной психологии / Пер. с англ. – М.: ЭКСМО-Пресс, 2001.
- Про кількість та склад населення Чернівецької області за підсумками Всеукраїнського перепису населення 2001 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://2001.ukrcensus.gov.ua/results/general/nationality/chernivtsi/>
- Гакман С., Нечаєва-Юрійчук Н. Конфліктний потенціал Чернівецької області в умовах українсько-російського протистояння / С. Гакман, Н. Нечаєва-Юрійчук // Стратегії трансформації і превенції прикордонних конфліктів в Україні. Збірка аналітичних матеріалів. Львів: Галицька видавнича спілка, 2015.
- Румуни Чернівецької області просять Президента накласти вето на Закон „Про освіту” [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://acc.cv.ua/news/chernivtsi/rumuni-cherneckoyi-oblasti-prosyat-prezidenta-naklasti-veto-na-zakon-pro-osvitu-6670/> Польща, Румунія та Угорщина розкритикували новий закон про освіту в Україні через мовне питання [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://kurs.if.ua/news/polshcha_rumuniya_ta_ugorshchyna_rozkrytykuvaly_novyy_zakon_pro_osvitu_v_ukraini_cherez_movne_pytannya_57700.html

Кольорова весна

Ушістнадцяте в Україну прийшла Французька весна. Цьогоріч головним її акцентом став колір. «Колір, – вважав німецько-швейцарський художник Пауль Клее, – це та сфера, де наш розум стикається зі Всесвітом».

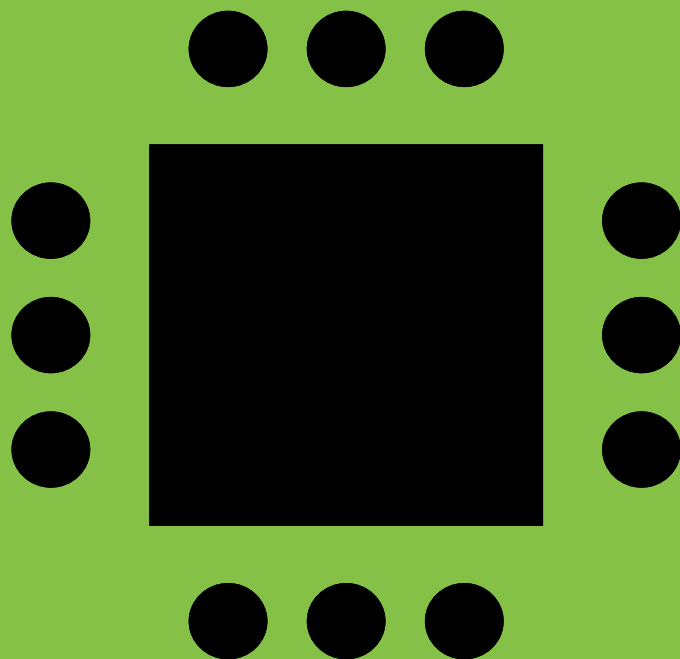
«Колір оточує нас повсюди, – зазначила у своїй передмові до Каталогу фестивалю Ізабель Дюмон, посол Франції в Україні, – у природі, міському середовищі, в нашому повсякденному житті. Колір відображає наші емоції, супроводжує наше суспільне життя, надає виразності та рухомості мистецтву й культурі. Як писав Мішель Пастуро у своїй «Малій книзі кольорів», кольори «передають табу, забобони, яким ми підсвідомо підкорюємося – вони приховують у собі певний зміст, який впливає на наше оточення, нашу поведінку, нашу мову, нашу уяву. Кольори мають бурхливу історію, яка переповідає еволюцію людського світогляду».

Ще одним підтвердженням цьому стало відкриття Французької весни на Софійській площі у Києві. Вистава «Садівниця Мю і кінематика флюїдів» від колективу Transe Express зібрала десятки тисяч глядачів, які невтомно тримаючи голову, піднятою до неба, аплодували віртуозним трюкам акробатів, талантам музикантів і заворожуючій польотній фантазії художників, режисерів та інженерів цього дійства. Схожа на квітку конструкція відкривалася як велетенська музична скринька та яскраво сяюча повітряна зірка, що її утримував і розгойдував у завжди прихильному до Французької весни київському небі величезний підйомний кран. Усе, що відбувалося у повітрі та на землі, за задумом авторів, мало символізувати історію занурення до матерії – багатокольорової та незбагненої.

Окрім столиці, з різнобарвною програмою фестивалю зможуть ознайомитися майже десять міст України.

Інф. «З.С.»

razom communications

разом ком'юнікейшнз

інформаційно-консультаційні послуги в сфері
маркетингу та реклами, рекламні послуги:

- стратегія
- креатив
- медіапланування
- діджитал

ТОВ «РАЗОМ КОМ'ЮНІКЕЙШНЗ»

Телефон: 044 495 29 62

01033, м. Київ, вул. Сім'ї Прахових, 50, 5-й поверх, офіс №501

www.rzm.com.ua